

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης

**Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Διοίκηση, Τεχνολογία
και Ποιότητα**

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**«Τα Άτομα Με Αναπηρία στη διοίκηση των οργανισμών, η
εξέλιξη στο χρόνο»**

Κωνσταντίνα Τσινίκα

Επιβλέπων Καθηγητής

Πέτρος Δημητρίου

Δεκέμβριος 2021

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης

**Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Διοίκηση, Τεχνολογία
και Ποιότητα**

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**«Τα Άτομα Με Αναπηρία στη διοίκηση των οργανισμών, η
εξέλιξη στο χρόνο»**

Κωνσταντίνα Τσινίκα

Επιβλέπων Καθηγητής

Πέτρος Δημητρίου

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στη Διοίκηση, Τεχνολογία και Ποιότητα από τη Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Δεκέμβριος 2021

Περίληψη

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή πραγματεύεται την εργασία των ατόμων με αναπηρία και επικεντρώνεται στον τομέα της διοίκησης οργανισμών κι επιχειρήσεων. Ξεκινά με μία παγκόσμια ιστορική αναδρομή από τα προϊστορικά χρόνια μέχρι σήμερα, αναφέροντας τα σημαντικότερα γεγονότα και στη συνέχεια αναλύονται οι νόμοι που έχουν ψηφιστεί στην Ελλάδα και σχετίζονται με τα άτομα με αναπηρία, εμμένοντας ωστόσο σε αυτούς που αφορούν την εργασία. Ακολουθεί η ποσοτική έρευνα που βασίζεται σε ερωτηματολόγια απαντημένα μέσω διαδικτύου, τόσο από γονείς παιδιών με αναπηρία όσο και από εργαζόμενους με αναπηρία. Οι ερωτήσεις είναι σχετικές με την εργασία των ατόμων με αναπηρία, την κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα σήμερα και τις εκτιμήσεις για το μέλλον. Ανάλογες είναι οι ερωτήσεις σχετικά με την Ευρώπη, κάτι που συμβαίνει για να γίνουν συγκρίσεις και να εξαχθούν συμπεράσματα. Στη συνέχεια αναφέρονται τα συμπεράσματα που προέκυψαν, οι περιορισμοί που υπήρξαν ενώ γίνονται προτάσεις για ανάλογες έρευνες στο μέλλον.

Λέξεις- κλειδιά: άτομα με αναπηρία, αναπηρία, ΑΜΕΑ, εργασία ΑΜΕΑ, απασχόληση ΑΜΕΑ

Summary

This dissertation has to do with the way that people with disabilities work –or try to work- especially in the area of business administration. It starts with a historical perspective from the prehistoric years until nowadays, mentioning the most important incidents. Following, there is a reference to the most important laws which have been enacted the last decades in Greece, specialized to the parts that are referred to the employment. The second part of the dissertation features some questionnaires that were answered through internet. The questionnaires are referred to parents of kids with different kinds of disabilities, as far as their kids' future employment. There were also a questionnaire which is referred to adults with disabilities who work. The questions had to do with the way that persons with disabilities work in Greece, their thoughts on this issue and the thoughts of the parents of minor persons with disabilities. The same as above take place in order to compare the answers, as far as the conditions in Europe. Finally there are the conclusions that were drawn, the restrictions of this research and the proposals for this kind of research which are going to take place in the future.

Keywords: people with disabilities, disability, employment, work

Ευχαριστίες

Φτάνοντας στο τέλος αυτής της διαδρομής, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους καθηγητές του Ανοιχτού Πανεπιστημίου Κύπρου για την άψογη συνεργασία. Όλον αυτόν τον καιρό ήταν διατεθειμένοι να επιλύσουν κάθε απορία, να εξηγήσουν και να βοηθήσουν όπου χρειαζόταν. Το γνωστικό τους υπόβαθρο έπαιξε καταλυτικό ρόλο στη διαμόρφωση και την εξέλιξη του δικού μου γνωστικού υποβάθρου πάνω στις οικονομικές επιστήμες. Αισθάνομαι την ανάγκη να τους ευχαριστήσω για την κατανόηση και την υπομονή τους καθώς υπήρξαν πολλές δύσκολες στιγμές στη διάρκεια αυτής της πορείας. Ιδιαίτερα ευχαριστώ τον επιβλέποντα καθηγητή μου κύριο Πέτρο Δημητρίου για την αμέριστη και συνεχή βοήθειά του, για το γεγονός ότι ήταν παρών ανά πάσα στιγμή όσο διήρκεσε αυτή η διαδικασία.

Το σημαντικότερο ρόλο σε όλη αυτή την πορεία τον είχε η οικογένειά μου η οποία σύσσωμη λειτουργούσε ενεργά προκειμένου να αντιμετωπιστεί η κάθε δυσκολία που πιθανόν να προέκυπτε. Η αγάπη και η στήριξή τους, η βοήθειά τους σε ζητήματα της καθημερινότητας ήταν η δύναμή μου στις μέρες της αέναης μελέτης. Από τα βάθη της ψυχής μου όμως θα ήθελα να ευχαριστήσω τον πατέρα μου και το σύζυγό μου, διότι χωρίς τη δική τους συμβολή δε θα είχε περατωθεί αυτό το εγχείρημα. Η ηθική αλλά και η πρακτική τους υποστήριξη συνετέλεσαν στο να ολοκληρωθεί αυτή η έρευνα με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

Περιεχόμενα

1	Εισαγωγή	1
2	Ιστορική αναδρομή	3
2.1	Από τα προϊστορικά χρόνια μέχρι τη γέννηση του Χριστού	3
2.2	Από τη γέννηση του Χριστού μέχρι το 19 ^ο αιώνα.....	5
2.3	Από τον 20 ^ο αιώνα μέχρι σήμερα.....	7
3	Η νομοθεσία στην Ελλάδα	12
3.1	Ο νόμος 693/1979.....	12
3.2	Ο νόμος 1143/1981.....	13
3.3	Ο νόμος 2643/1998.....	14
3.3.1	Τα άτομα που προστατεύονται	14
3.3.2	Υποχρέωση οργανισμών και επιχειρήσεων	15
3.3.3	Ιδιωτικές επιχειρήσεις.....	15
3.3.4	Δημόσιος τομέας.....	16
3.3.5	Πρόσληψη εργαζομένων στον ευρύτερο δημόσιο τομέα.....	17
3.3.6	Επιδότηση οργανισμών κι επιχειρήσεων που απασχολούν άτομα που ανήκουν στις ειδικές κατηγορίες εργαζομένων, προσθήκη επιπλέον ημερών αδείας εργαζομένων.....	17
3.4	Ο νόμος 2956/2001.....	18
3.5	Ο νόμος 3554/2006.....	19
3.6	Ο νόμος 4443/ 2016.....	20
3.6.1	Συνήγορος του πολίτη.....	20
3.6.2	«Διάκριση».....	22
3.6.3	Πού εφαρμόζεται η ίση μεταχείριση.....	23
3.6.4	Άτομα με αναπηρία ή χρόνιες ασθένειες.....	24
3.7	Τα δεδομένα σήμερα.....	24
4	Ποσοτική έρευνα- ανάλυση δεδομένων- συμπεράσματα	25
4.1	Ανάλυση 1 ^{ου} ερωτηματολογίου.....	26
4.2	Ανάλυση 2 ^{ου} ερωτηματολογίου.....	42
4.3	Ανάλυση 3 ^{ου} ερωτηματολογίου.....	55
4.4	Σύγκριση συμπερασμάτων που εξήχθησαν μεταξύ 1 ^{ου} και 2 ^{ου} ερωτηματολογίου....	74
4.4.1	Δημογραφικά ερωτήματα.....	74
4.4.2	Ερωτήματα σχετιζόμενα με την εργασία.....	75
4.4.4	Προτάσεις γονέων για τη βελτίωση της εργασιακής κατάστασης των ΑΜΕΑ.....	75
5	Συμπεράσματα	80
6	Σύνοψη- περιορισμοί- προτάσεις- μελλοντική έρευνα	82
6.1	Σύνοψη.....	82
6.2	Περιορισμοί.....	85
6.3	Προτάσεις για μελλοντική έρευνα.....	86
Παραρτήματα		87
A	1^ο ερωτηματολόγιο	87
B	2^ο ερωτηματολόγιο	95
Γ	3^ο ερωτηματολόγιο	101
Βιβλιογραφία		106

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή

Αναπηρία είναι ο περιορισμός της κοινής δραστηριότητας λόγου, έργου ή άμεσης αντίληψης λόγω σωματικής ή πνευματικής βλάβης ενός ανθρώπου. Διακρίνουμε τους σωματικά ανάπηρους και τους διανοητικά ανάπηρους. Η αναπηρία γενικά διακρίνεται σε ολική και μερική καθώς και σε σωματική και διανοητική (<https://el.wikipedia.org>).

Το βασικό χαρακτηριστικό των ατόμων με αναπηρία είναι ο εντοπισμός μίας ασθένειας ή μίας «βλάβης» που έχει διάρκεια, ασχέτως αν μπορεί να μη διαρκέσει επ' αόριστο (Κοντιάδης 2001: 247). Η αναπηρία είναι μέρος της ανθρώπινης ζωής. Οι περισσότεροι άνθρωποι θα βιώσουν με κάποιον τρόπο την αναπηρία είτε προσωρινά είτε μόνιμα κάποια στιγμή στη ζωή τους. Αυτή τη στιγμή στον κόσμο οι πολίτες με κάποια μορφή αναπηρίας ξεπερνούν το ένα δισεκατομμύριο, ποσοστό που υπερβαίνει το 15% του παγκόσμιου πληθυσμού . Δυστυχώς το ποσοστό αυτό μεγαλώνει όσο περνά ο καιρός. Υπάρχουν πολλών ειδών αναπηρίες. Μπορεί να είναι νοητικές όπως ο αυτισμός και το σύνδρομο Down ή ψυχικές όπως η σχιζοφρένεια και η κατάθλιψη. Μπορεί επίσης να είναι αισθητηριακές όπως η τύφλωση ή η κώφωση, κινητικές όπως η τετραπληγία, η εγκεφαλική παράλυση και ο ακρωτηριασμός. Τέλος, υπάρχει η πιθανότητα να μη συμπεριλαμβάνονται στις παραπάνω ομάδες κάποιες αναπηρίες. Σε γενικές γραμμές όμως αναπηρία θεωρείται η δυσκολία του να κινηθεί ο πολίτης εντός του κοινωνικού συνόλου.

Συγκριτικά με τα άτομα χωρίς αναπηρία, τα άτομα με αναπηρία αντιμετωπίζουν περισσότερες δυσκολίες στη ζωή τους καθώς είναι πιθανό να έχουν σοβαρά προβλήματα υγείας, να έχουν περιορισμένη πρόσβαση στην εκπαίδευση ή /και στην εργασία και συνεπώς να είναι πιο εκτεθειμένα σε συνθήκες φτώχειας.

Τις περισσότερες φορές τα άτομα με αναπηρία λαμβάνουν λιγότερες θεραπείες από αυτές που πραγματικά χρειάζονται καθώς οι θεραπείες είναι ασύμφωρες και οικονομικά μη επιτεύξιμες. Έτσι καταλήγουν να συμβιβάζονται με χαμηλότερου επιπέδου θεραπείες είτε αυτό αφορά την ποιότητα, είτε τη συχνότητά τους.

Παρά το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια τα άτομα με αναπηρία ζουν ποιοτικότερα εν συγκρίσει με παλαιότερα, πρέπει να γίνουν πολλές ακόμη αλλαγές προκειμένου να υπάρξει ουσιαστική ισότητα και δικαιοσύνη απέναντί τους.

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή βασίστηκε στα ερευνητικά ερωτήματα που ακολουθούν:

Ερευνητικά ερωτήματα:

- Ποια η ακαδημαϊκή και εν συνεχεία η επαγγελματική θέση των ΑΜΕΑ στο εξωτερικό και στην Ελλάδα;
- Υπάρχουν περιπτώσεις (χώρες/ οργανισμοί) που εντάξει τα ΑΜΕΑ στη διοίκηση; Υπό ποιες συνθήκες;
- Υπάρχει πρόθεση ένταξης των ΑΜΕΑ στη διοίκηση και από άλλες χώρες;
- Ποια είναι η κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα αυτή τη στιγμή;
- Πώς δύνανται να αλλάξουν οι παρούσες συνθήκες προς όφελος των ΑΜΕΑ;
- Οι επιχειρήσεις αλλά και οι οργανισμοί γνωρίζουν τι σημαίνει άτομο με αναπηρία ή έχουν μείνει στις απαρχαιωμένες αντιλήψεις του παρελθόντος; Αν δε γνωρίζουν, προτίθενται να μάθουν;
- Πώς αντιλαμβάνεται / δέχεται ένας εργαζόμενος τη συνεργασία με ένα ΑΜΕΑ;
- Πώς αντιλαμβάνεται /δέχεται ένας πελάτης την εξυπηρέτηση από ένα ΑΜΕΑ;
- Σε αμφότερες τις παραπάνω περιπτώσεις, υπάρχει πρόθεση της εκάστοτε διοίκησης να εξηγήσει πώς λειτουργεί η κάθε περίπτωση;
- Τα ΑΜΕΑ επιδιώκουν την εργασία στον τομέα της διοίκησης;
- Τα ΑΜΕΑ γνωρίζουν ότι υπάρχει δυνατότητα να εργαστούν στον τομέα της διοίκησης; Γνωρίζουν ότι υπάρχουν οργανισμοί που επιθυμούν να προσλάβουν ΑΜΕΑ;
- Πώς λειτουργεί αυτό στην Ελλάδα και πώς στο εξωτερικό;

Κεφάλαιο 2

Ιστορική αναδρομή

Van Gogh, Albert Einstein, Toulouse Lautrec, Judy Stermer, Buckley Moss, Dave Cole, Beauford Delaney, Gottfried Mind, Michael Naranjo, Jenny McKenzie, Ludwig van Beethoven και πόσοι άλλοι γνωστοί και πετυχημένοι, ο καθένας στον τομέα του, υπήρξαν άτομα με αναπηρίες.... Η Jenny McKenzie έχει βραβευτεί ως καλλιτέχνης αν και υπήρξε τυφλή και κωφή, ο γνωστός ζωγράφος Gottfried Mind είχε νοητική αναπηρία και συγκεκριμένα κρετινισμό, ο διάσημος γλύπτης Michael Naranjo τυφλώθηκε στη διάρκεια του πολέμου στο Βιετνάμ. Ο παγκοσμίου φήμης ζωγράφος Van Gogh ήταν καταθλιπτικός ενώ ο επίσης πασίγνωστος ζωγράφος Toulouse Lautrec κυκλοφορούσε λόγω πολλών προβλημάτων υγείας με αναπηρικό καροτσάκι. Ο διάσημος γλύπτης Dave Cole είχε διάσπαση προσοχής (ΔΕΠΥ), ο συνθέτης Ludwig van Beethoven ήταν κωφός και ο Albert Einstein είχε δυσλεξία και αυτισμό . Η λογοθεραπεύτρια Judy Stermer κατέληξε καλλιτέχνης με τρομερές πωλήσεις στο ενεργητικό της παρά το ότι ήταν δυσλεξική ενώ η ζωγράφος Buckley Moss είχε δυσαναγνωσία.

2.1 Από τα προϊστορικά χρόνια μέχρι τη γέννηση του Χριστού

Η αναπηρία ως έννοια υφίσταται από τότε που υπάρχει ο κόσμος. Από τον Όμηρο ακόμη παρατηρούνται αναφορές σχετικά με άτομα με αναπηρία –ο ίδιος ο Όμηρος ήταν τυφλός- ενώ σε επίπεδο κρατών, στη Φλόριντα των Η.Π.Α. έχει βρεθεί σκελετός νεαρού άντρα ο οποίος σύμφωνα με τα ευρήματα ήταν παράλυτος στο κάτω μέρος του σώματός του. Το συγκεκριμένο εύρημα χρονολογείται μεταξύ 5.000 π.Χ. κι 6.000 π.Χ.. Επιπλέον έχει διαπιστωθεί ότι περί το 4.000 π.Χ. οι Σουμέριοι, ο παλαιότερος πολιτισμός της υφηλίου, επέλυαν προβλήματα σχετικά με άτομα με αναπηρία.

Στην ελληνική μυθολογία υπήρχε ο ολύμπιος θεός Ήφαιστος, ο οποίος είχε κινητικό πρόβλημα στο ένα του πόδι. Σύμφωνα με τη μυθολογία αυτό προέκυψε επειδή σε έναν καβγά με το θεό Δία, ο δεύτερος εκνευρίστηκε και τον πέταξε στη νήσο Λήμνο.

Στην αρχαία Ελλάδα έχουν βρεθεί κατασκευές σε ναούς που εικάζεται ότι λειτουργούσαν ως ράμπες για τους ανθρώπους με κινητικά προβλήματα από τον 4^ο αιώνα π.Χ. κι έπειτα. Για πρώτη φορά υποστηρίζεται ότι οι άνθρωποι με αναπηρία δεν αποτελούν κάτι το υπερφυσικό, δεν είναι δηλαδή άτομα που τους έχουν καταλάβει κάποια κακά πνεύματα ή οι ίδιοι οι θεοί. Ο Ιπποκράτης ενστερνιζόταν την άποψη ότι αυτοί οι άνθρωποι είναι άρρωστοι και ότι έτσι πρέπει να αντιμετωπίζονται. Θεωρούσε ότι η αναπηρία οφείλεται είτε σε κληρονομικούς είτε σε περιβαλλοντικούς παράγοντες και αναφέρθηκε πρώτη φορά στη μανιοκατάθλιψη και την επιληψία. Πίστευε ότι η επιληψία σχετίζεται με τον εγκέφαλο, προκαλείται δε από τον ήλιο –έργο «αφορισμοί»-. Λόγω του Ιπποκράτη δημιουργήθηκε η πρώτη μορφή επιδόματος σε όσους δεν είχαν την ικανότητα να εργαστούν. Δίνονταν 2 οβολοί σε όσους είχαν αμοιβή λιγότερη από 3 τρεις μνες, γεγονός που κατοχυρωνόταν κάθε φορά από τη Βουλή.

Ο ρήτορας Λυσίας στο λόγο του «υπέρ αδυνάτου» -που στην παρούσα φάση *αδύνατος* σήμαινε *ανάπηρος* - πραγματευόταν την υπεράσπιση στο δικαστήριο ενός ατόμου με αναπηρία το οποίο διεκδικούσε να συνταξιοδοτηθεί . Επιπροσθέτως ο ποιητής και ραψωδός Ησίοδος στο έργο του «έργα και ημέραι» έδινε συμβουλές στους γονείς για το πώς θα αναθρέψουν αρτιμελή παιδιά. Ο Πλάτωνας στην «Πολιτεία» του διαχώριζε τους πολίτες σε «ευφυείς» και «κακοφυείς», δηλαδή σε αυτούς που είχαν καλή φύση- δηλαδή διάπλαση- και σε αυτούς που είχαν κακή διάπλαση . Απομάκρυνε από την πόλη τους δυσειδείς πολίτες προκειμένου να μην αλλοιωθεί η τέλεια πολιτεία. Για τον ίδιο λόγο διωκόταν και η ψυχική αναπηρία. Δεν επιτρεπόταν να βρίσκονται σε δημόσιους χώρους οι ψυχικά ασθενείς ενώ, αν συνέβαινε αυτό οι οικείοι τους καλούνταν να πληρώσουν πρόστιμο. Ο Αριστοτέλης αντιθέτως ισχυριζόταν ότι τα άτομα με αναπηρία πρέπει να δέχονται συμπόνια και όχι κοροϊδία . Τέλος, ο νομοθέτης Σόλων έδινε το δικαίωμα στους πολίτες να θανατώνουν τους ανθρώπους με αναπηρία ωστόσο δεν τους υποχρέωνε να το κάνουν. Επιπλέον λειτουργούσε ευνοϊκά απέναντι στους ανάπηρους πολέμου.

Είναι γνωστό επίσης ότι στην αρχαία Σπάρτη έριχναν στον Καιάδα τα παιδιά με αναπηρία, καθώς θεωρούσαν ότι δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στις ανάγκες του

τέλειου στρατιώτη. Δυστυχώς αυτή η κατάσταση θυμίζει πολύ τις μεθόδους εξόντωσης των αναπήρων που υιοθέτησε ο Αδόλφος Χίτλερ πριν και κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Στην εποχή της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας οι άνθρωποι με αναπηρίες επιλέγονταν ως διασκεδαστές καθώς θεωρούνταν αστεία η συμπεριφορά τους ή η μη αρτιμέλειά τους. Στις περιπτώσεις που αυτό ήταν εφικτό, χρησιμοποιούνταν ως σκλάβοι ενώ αν δεν μπορούσε να γίνει κάτι από τα παραπάνω αφηνόταν όσο ήταν ακόμη παιδιά να αποβιώσουν.

2.2 Από τη γέννηση του Χριστού μέχρι το 19^ο αιώνα

Πλησιάζοντας στα νεότερα χρόνια, παρατηρείται μία στοιχειωδώς πιο ανθρωποκεντρική αντιμετώπιση, η οποία όμως δεν κρατάει πολύ. Στην εποχή του Βυζαντίου τα άτομα με αναπηρίες κρίνονταν ως η τιμωρία μίας οικογένειας για τις αμαρτίες που έχουν διαπράξει στο παρελθόν τα παλαιότερα μέλη, λ.χ. οι γονείς. Ο μοναδικός τρόπος για να ιαθεί το άτομο ήταν να ζήσει σύμφωνα με αυτά που ορίζει η εκκλησία, να προσεύχεται και συχνά να απομονώνεται σε μοναστήρια. Είναι γνωστές άλλωστε πολλές περιπτώσεις από την Καινή Διαθήκη που ο Ιησούς Χριστός θεράπευσε άτομα με αναπηρίες, λ.χ. η θεραπεία του παράλυτου στη Βηθεσδά ή η θεραπεία του τυφλού που πλύθηκε στην κολυμβήθρα του Σιλωάμ.

Η ανθρωποκεντρική αντιμετώπιση των βυζαντινών χρόνων ανακόπτεται βιαίως –για να επιστρέψει οριστικά στην περίοδο της Αναγέννησης και να συνεχίσει να εξελίσσεται μέχρι σήμερα- από την εποχή του Μεσαίωνα. Την εποχή εκείνη υπήρχε η πεποίθηση ότι τα άτομα με αναπηρία έχουν «καταληφθεί» από κάποιο «κακό πνεύμα» και πρέπει να «εξαγνιστούν», διώχνοντας έτσι την αμαρτία. Αυτό γινόταν με πολύ ξυλοδαρμό και άλλες βιαιότητες. Στην πορεία προέκυψε η «Ιερά Εξέταση» όπου οδηγήθηκαν χιλιάδες άτομα με αναπηρία βάσει διατάγματος του πάπα Ιννοκέντιου του Ζ' το 1484. Αυτό αποδείχθηκε καταστροφικό καθώς οι συγκεκριμένοι άνθρωποι δεν είχαν τη δυνατότητα να υπερασπιστούν τον εαυτό τους και καταδικάστηκαν σε θάνατο. Μετά από πολύ σκληρά βασανιστήρια κατέληξαν στην πυρά.

Το 1547 δημιουργήθηκε στο Λονδίνο το πρώτο ίδρυμα περίθαλψης ατόμων με συμπεριφορικά προβλήματα. Δυστυχώς οι πρακτικές που ακολουθήθηκαν ήταν κτηνώδεις και βάρβαρες, οι άνθρωποι αφήνονταν νηστικοί και δένονταν με αλυσίδες ενώ πολύς κόσμος τους θεωρούσε αξιοθέατο πηγαίνοντας στο ίδρυμα για να παρακολουθήσει τις αντιδράσεις τους. Το 15^ο αιώνα επίσης χρονολογείται η πρώτη διδασκαλία σε κωφούς μαθητές από τον Ισπανό μοναχό Pedro Ponce de Leon, βάσει της οποίας οι μαθητές μπορούσαν να μιλούν, να γράφουν και να διαβάζουν μέσω της γραφής αλλά και της επικοινωνίας μέσω νοημάτων. Η ίδια περίπτωση συνέβη και από τους William Holder και John Wallis στην Αγγλία το 17^ο αιώνα. Έτσι δημιουργήθηκαν εκπαιδευτήρια για κωφούς μαθητές στη Γερμανία, τη Σκωτία, τη Γαλλία και την Αγγλία. Το 1817 συγκροτήθηκε στις ΗΠΑ και συγκεκριμένα στο Κονέκτικατ το πρώτο σχολείο για κωφούς μαθητές από τον Thomas Hopkins Gallaudet και τον Laurent Clerc, ο οποίος αποκαλείται ο «πατέρας των κωφών» (Smith, Tyler 2019: 659).

Το 1784 δημιουργήθηκε στο Παρίσι το πρώτο εκπαιδευτήριο για άτομα με χαμηλή ή/και καθόλου όραση ενώ προέκυψε και το πρώτο είδος γραφής και ανάγνωσης για το συγκεκριμένο είδος αναπηρίας. Πρόκειται για γράμματα υπερυψωμένα σε χαρτί και αποτέλεσαν τον πρόδρομο του συστήματος Braille, του συστήματος ανάγνωσης και γραφής που χρησιμοποιούν οι τυφλοί σήμερα.

Στην περίοδο της Αναγέννησης παρατηρήθηκε βελτίωση η οποία εντάθηκε στα χρόνια της Γαλλικής Επανάστασης και του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού. Με σύνθημα το «ελευθερία, ισότητα, αδελφότητα» ή, όπως είναι ευρύτερα γνωστό το «*Liberté, Égalité, Fraternité*» οι Γάλλοι διεκδικούσαν βελτίωση της πολιτικής κατάστασης που επικρατούσε και κατά συνέπεια της ίδιας τους της ζωής. Η κατάσταση βελτιώθηκε ουσιαστικά όταν- λίγο πριν τελειώσει ο 18^{ος} αιώνας και μέχρι τα τέλη του 19^{ου} - δημιουργήθηκαν για πρώτη φορά στην ιστορία σχολεία για μαθητές με προβλήματα ακοής και προβλήματα όρασης. Τα εκπαιδευτήρια αυτά αποσκοπούσαν στην απομόνωση των ατόμων με αναπηρία προκειμένου να μην εμπλέκονται στη ζωή της κοινότητας κι είχαν τη μορφή των σημερινών ασύλων.

Δεν υπήρχε μέριμνα για την εκπαίδευση των ατόμων με νοητική υστέρηση, ωστόσο το 1799 ο Jean Marc Gaspard Itard ανέλυσε για πρώτη φορά τη μελέτη του σχετικά με «το άγριο αγόρι του Aveyron», ένα αγόρι που ζούσε σε δάσος της Γαλλίας και μεταφέρθηκε

σε γιατρό από κάποιους ντόπιους αγρότες. Ο Jean Marc Gaspard Itard οδηγήθηκε στο συμπέρασμα ότι η συνεχής ενασχόληση με τον εκπαιδευόμενο και η μεγάλη εξάσκηση μπορεί να εξελίξει σημαντικά το άτομο (Heward 2009: 105) . Στη συνέχεια έλαβε χώρα η πρώτη εκπαιδευτική δομή για άτομα με νοητική υστέρηση σε αμερικάνικο έδαφος, του «σχολείου κατάρτισης» στην Πενσυλβάνια το 1848 και ακολούθησε η πρώτη εκπαιδευτική δομή ιδρυματικής μορφής που προέκυψε από τη χρηματοδότηση του αμερικάνικου κράτους –σχολείο για ιδιώτες και νέους με χαμηλό δείκτη νοημοσύνης- με έτος ίδρυσης το 1850 και ιδρυτή τον Samuel Gridley Howe- (Heward 2009: 105).

Το 1821 δημιουργήθηκε το πρώτο εκπαιδευτήριο τυφλών στη Νέα Αγγλία στις ΗΠΑ, το Άσυλο Τυφλών ενώ το 1829 συγκροτήθηκε από τον Louis Braille το πρώτο είδος οπτικής ανάγνωσης. Το 1860 εφευρέθηκε το μπαστούνι για τα άτομα με προβλήματα όρασης. Πρόκειται για το σημαντικότερο εργαλείο βοήθειας το οποίο χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα. Το 1872 άρχισαν στη Σκωτία να εκπαιδεύονται οι μαθητές με προβλήματα όρασης στα δημόσια σχολεία. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα δημιουργήθηκε για πρώτη φορά τμήμα για παιδιά με νοητική υστέρηση σε δημόσιο σχολείο στο Providence του Rhode Island και ουσιαστικά αποτέλεσε τον προάγγελο των σημερινών τμημάτων ειδικής αγωγής. Τέθηκε επιπλέον το ζήτημα της ευγονικής σύμφωνα με το οποίο οι άνθρωποι με αναπηρίες ήταν επικίνδυνοι, συνεπώς έπρεπε να στερώνονται προκειμένου να μη διαγωνίζεται το είδος τους.

Το 1893 δημιουργήθηκε το πρώτο ειδικό σχολείο στις ΗΠΑ. Αφορούσε μαθητές με σωματικές αναπηρίες, ονομάστηκε «βιομηχανικό σχολείο για ανάπηρα και παραμορφωμένα παιδιά» και ήταν στη Βοστώνη (Heward 2009: 489).

2.3 Από τον 20^ο αιώνα μέχρι σήμερα

Αξιοσημείωτη είναι η πρώτη αναφορά συμπεριφορικών στοιχείων που παραπέμπουν σε ΔΕΠΥ μέσω ενός παιδικού ποιήματος του Heinrich Hoffman το 1840. Ωστόσο ο πρώτος που ανέφερε αυτά τα χαρακτηριστικά ως επιστημονικά τεκμήρια ήταν ο Άγγλος ιατρός George Still το 1902, στο άρθρο του «ορισμένες νοσηρές ψυχικές καταστάσεις στα παιδιά» (Smith, Tyler 2019: 407). Μέχρι τότε δεν είχε γίνει πουθενά νύξη για οτιδήποτε

παρέπεμπε σε αυτό το είδος αναπηρίας και τα παιδιά με ΔΕΠΥ αντιμετωπιζόταν ως άτακτα και ζωντανά.

Το 1911 έγινε η πρώτη αναφορά στον αυτισμό από τον Eugen Bleuler, ψυχίατρο που επινόησε τη συγκεκριμένη λέξη προκειμένου να χαρακτηρίσει σχιζοφρενείς που επέλεγαν να κλειστούν στον εαυτό τους. Ο όρος προέρχεται από την ελληνική λέξη «αυτός» που σημαίνει εαυτός.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα επινοήθηκε στη Γαλλία το πρώτο τεστ ελέγχου του δείκτη νοημοσύνης ενός παιδιού, και συνέβαλλε και αυτό στη μετέπειτα θέσπιση των τμημάτων ειδικής αγωγής που υφίστανται σήμερα παγκοσμίως. Το τεστ αυτό - ή, όπως ονομάστηκε, η κλίμακα αυτή - ανακοινώθηκε 11 χρόνια μετά στο πανεπιστήμιο του Stanford στις Η.Π.Α. Δημιουργοί του ήταν ο Alfred Binet και ο Theodore Simon. Το 1935 παρουσιάστηκε η κλίμακα κοινωνικής ωριμότητας Vineland μέσω της οποίας ελεγχόταν η δυνατότητα προσαρμογής ενός ανθρώπου. Η κλίμακα αυτή λειτούργησε ως μία βοήθεια στο να δοθεί ο ακριβής ορισμός της νοητικής υστέρησης και δημιουργός της ήταν ο Edgar Doll (Heward 2009: 105).

Την ίδια περίοδο δραστηριοποιήθηκε στην Ιταλία η Μαρία Μοντεσσόρι, η πρώτη Ιταλίδα ιατρός. Αφού ολοκλήρωσε τις σπουδές της στην ψυχιατρική και την παιδιατρική, ξεκίνησε να κάνει μελέτες σχετικά με τις ψυχικές ασθένειες και εθελοντική εργασία στο τμήμα ψυχιατρικής ενώ ταυτόχρονα μελετούσε συμπεριφορές παιδιών με νοητική υστέρηση που φιλοξενούνταν σε διάφορα ιδρύματα. Την ίδια περίοδο διάβαζε πολύ το έργο του Ζαν Ιτάρ και βασιζόμενη σε αυτό αλλά και στα δικά της συμπεράσματα έφτιαξε ένα ημερήσιο πρόγραμμα διδασκαλίας για νεαρούς μαθητές με αναπηρία ενώ ακολούθησαν δύο χρόνια που εργάστηκε ως εκπαιδευτρια εκπαιδευτικών για άτομα με αναπηρία. Εκείνα τα χρόνια εξέλιξε το πρόγραμμα και τους τρόπους διδασκαλίας της και πλέον αυτά δεν αφορούσαν μόνο μαθητές με αναπηρία, αφορούσαν και νευροτυπικούς μαθητές. Οι απόψεις της και οι μέθοδοί της είχαν τόσο θετική απήχηση, που εφαρμόζονται ακόμη και σήμερα στην εκπαίδευση ανάπηρων και μη παιδιών παγκοσμίως.

Κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο συντελέστηκε ένα από τα μεγαλύτερα εγκλήματα κατά των αναπήρων σε όλη την υφήλιο. Με απόφαση του Αδόλφου Χίτλερ το 1939 ξεκίνησε η

μαζική προσπάθεια αφανισμού εκατοντάδων χιλιάδων ατόμων με αναπηρία μέσω θαλάμων αερίων, ενέσεων, λιμοκτονίας κλπ.

Το 1943 έγινε η δεύτερη αναφορά στον αυτισμό από τον Leo Kanner, ψυχίατρο που δημοσίευσε το πολύ ενδιαφέρον άρθρο «Αυτιστικές διαταραχές της συναισθηματικής επαφής». Πρόκειται για μία από τις πιο κοινές αναπηρίες σήμερα, με τεράστιο φάσμα συμπεριφορών και στοιχείων που όμως ως τότε δε συγκαταλεγόταν στις αναπηρίες.

Το 1950 θεμελιώθηκε το πρώτο σωματείο γονέων παιδιών με νοητική υστέρηση ενώ το 1958 δαπανήθηκαν για πρώτη φορά χρήματα για την επιμόρφωση των δασκάλων που διδάσκουν σε παιδιά με νοητική υστέρηση. Έτσι το 1959 προέκυψε υπό την αιγίδα της Αμερικανικής Εταιρίας για τη Νοητική Υστέρηση ο πρώτος οδηγός νοητικής υστέρησης βάσει του οποίου ξεχώριζαν οι μαθητές που έπρεπε να μπου σε σχολικά τμήματα όπου η διδασκαλία αφορούσε παιδιά με χαμηλό -κάτω του 85- δείκτη νοημοσύνης. Το 1961 δημιουργήθηκε για πρώτη φορά στην Αμερική από τον πρόεδρο J.F. Kennedy προεδρική επιτροπή που σχετιζόταν με τη νοητική καθυστέρηση (Heward 2009: 106).

Το 1950 επίσης δημιουργήθηκε το πρώτο ηλεκτρονικό φορητό ακουστικό για ανθρώπους με σημαντικά προβλήματα ακοής. Αν και υφίσταντο από παλαιότερα αντίστοιχα βοηθήματα, τα συγκεκριμένα χρησιμοποιήθηκαν πολύ πιο εύκολα καθώς ήταν μικρά, μεταφέρονταν εύκολα και λειτουργούσαν με μπαταρίες. Ουσιαστικά αποτέλεσαν τον προάγγελο των σημερινών ακουστικών και βοηθούσαν τους ανθρώπους με προβλήματα ακοής να λειτουργούν φυσιολογικά στα πλαίσια της κοινότητας. Για το λόγο αυτό τα άτομα που τα χρησιμοποιούσαν από εκείνα τα χρόνια ακόμη δε θεωρούσαν ότι έχουν κάποιο είδος αναπηρίας και σπούδαζαν και εργάζονταν κανονικά. Την ίδια φιλοσοφία έχουν και σήμερα, επιλέγοντας να δουλεύουν ως «κανονικοί» άνθρωποι. Το 1951 δημιουργήθηκε η πρώτη γραφομηχανή για άτομα με προβλήματα όρασης, η γραφομηχανή Braille Perkins. Η συσκευή αυτή ήταν πολύ βοηθητική τόσο στα σχολεία και τα πανεπιστήμια, όσο και στους χώρους εργασίας στη συνέχεια.

Το 1963 αναφέρθηκε για πρώτη φορά η φράση «μαθησιακές δυσκολίες» από τον ψυχολόγο Samuel Kirk. Η ορολογία αυτή αναφερόταν σε προβλήματα υπερκινητικότητας, δυσαναγνωσίας ή/ και επίλυσης προβλημάτων στα μαθηματικά. Με τη διαπίστωση ότι υπάρχουν και αυτού του είδους οι δυσκολίες οι μαθητές ξεκίνησαν

να αντιμετωπίζονται με περισσότερη κατανόηση και βοήθεια από το εκπαιδευτικό και ακολούθως από το οικογενειακό τους περιβάλλον με αποτέλεσμα κάποιες από αυτές να αμβλυνθούν και κάποιες σχεδόν να εξαλειφθούν. Η συγκεκριμένη αναπηρία γινόταν ευρύτερα γνωστή με το πέρασμα του χρόνου με αποτέλεσμα να δείχνει πιο οικεία στην κοινωνία. Η εξέλιξη αυτή επηρέασε σταδιακά και την εργασία των ατόμων αυτών καθώς οι εργοδότες έγιναν πιο δεκτικοί στο να προσλάβουν λ.χ. κάποιον υπάλληλο με δυσλεξία ή δυσαριθμησία.

Μεταξύ του 1960 και του 1970 προέκυψαν οι νέοι τρόποι εκπαίδευσης των παιδιών με συμπεριφορικές ή/ και συναισθηματικές διαταραχές. Το 1964 συγκεκριμένα κοινοποιήθηκε μία μελέτη από τον Montrose Wolf, τον Don Baer και τον Todd Risley βάσει της οποίας το περιβάλλον έπαιζε καταλυτικό ρόλο στο πώς θα λειτουργήσει ένας άνθρωπος. Την ίδια περίοδο βελτιστοποιήθηκε ο τρόπος που διδάσκονται τα άτομα με αναπηρία. Πλέον χρησιμοποιούνταν θετικές προσεγγίσεις και όχι τιμωρητικές, με αποτέλεσμα οι μαθητές με αναπηρία να αρχίσουν να προοδεύουν. Τότε ξεκίνησε και μία καινούρια προσέγγιση από το σουηδό Benjt Nirje. Ονομάστηκε «κανονικοποίηση» και αφορούσε την πεποίθηση ότι τα άτομα με αναπηρία πρέπει να έχουν μία ζωή όσο πιο κοντά στη ζωή των φυσιολογικών ανθρώπων γίνεται. Στην ίδια προσέγγιση βασίστηκε και η πεποίθηση του Bob Perske σχετικά με την «αξιοπρέπεια του κινδύνου» σύμφωνα με την οποία τα άτομα με αναπηρία ήταν καλό να αντιμετωπίζουν τα βιώματα, τις χαρές αλλά και τους κινδύνους της πραγματικής ζωής (Smith, Tyler 2019: 536). Στην ίδια κατεύθυνση συνέκλινε και η θεραπευτική προσέγγιση για τον αυτισμό. Οι αυτιστικοί αντιμετωπίζονταν φιλικά και διδάσκονταν με θετικό τρόπο βελτιώνοντας έτσι τη συμπεριφορά τους αλλά και τη λειτουργία του εγκεφάλου τους. Το 1972 οι Αμερικανοί τηλεθεατές βίωσαν μία τεράστια έκπληξη βλέποντας ένα ρεπορτάζ το οποίο έδειχνε ακριβώς τι συνέβαινε μέσα σε ένα άσυλο, γεγονός που ενίσχυσε την πεποίθηση των τελευταίων ετών σχετικά με το ότι τα ΑΜΕΑ δεν πρέπει να ζουν έγκλειστα. Το 1973 ψηφίστηκε στην Αμερική η πρώτη νομοθεσία σχετικά με την αναπηρία .Βάσει του άρθρου 504 του νόμου περί αποκατάστασης, απαγορεύονταν οι διακρίσεις μεταξύ των πολιτών (Smith, Tyler 2019: 598).

Αναφορικά με ένα άλλο είδος αναπηρίας, αυτό των προβλημάτων όρασης, το 1970 δημιουργήθηκε το Kurzweil Reader, το πρώτο μηχάνημα που μετέτρεπε ένα δοκίμιο σε ομιλία. Ξαφνικά οι άνθρωποι αυτοί μπορούσαν να ακούσουν όλα τα βιβλία που μέχρι

πρότινος δε μπορούσαν να διαβάσουν, γεγονός που συνέβαλε κατά πολύ στη βελτίωση της εκπαίδευσης και της μόρφωσής τους (Smith, Tyler 2019: 728). Η εφεύρεση αυτή βοήθησε επιπλέον και στην εργασιακή εξέλιξη των ατόμων με προβλήματα όρασης καθώς με ανεβασμένο το μορφωτικό τους επίπεδο είχαν πολύ περισσότερες ευκαιρίες να απασχοληθούν.

Το 1975 ψηφίστηκε στις ΗΠΑ ο νόμος 94-142 βάσει του οποίου όλοι οι μαθητές με αναπηρίες δικαιούνται δωρεάν πρόσβαση στα σχολεία του κράτους και η εκπαίδευση θα ήταν όσο το δυνατόν περισσότερο προσαρμοσμένη στις ανάγκες τους, ενώ το 1983 ιδρύθηκε το «παγκόσμιο ινστιτούτο για την αναπηρία». Πρόκειται για έναν μη κερδοσκοπικό οργανισμό που στόχευε στην ένταξη, την υπεράσπιση των δικαιωμάτων αλλά και τη διεκδίκηση περισσότερων ευκαιριών για τα άτομα με αναπηρία όλης της υφής. Το ινστιτούτο αυτό υπάρχει ακόμη και σήμερα και έχει πολύ έντονη, ακτιβιστική παρουσία στο παγκόσμιο γίγνεσθαι.

Το 1979 ψηφίστηκε στην Ελλάδα για πρώτη φορά ο νόμος 963/1979 που αφορούσε την επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με αναπηρία. Ο νόμος αυτός καθώς και όλοι όσοι έπονται αναλύεται στο κεφάλαιο 2.3.1 του παρόντος κεφαλαίου.

Το 1987 έλαβε χώρα για πρώτη φορά έρευνα σχετικά με το κατά πόσο μία συνεχόμενη και αδιάληπτη εκπαίδευση μπορεί να λειτουργήσει θετικά στα νήπια με αυτισμό. Η έρευνα ονομάστηκε Young Autism Project, διενεργήθηκε από τον καθηγητή Ivar Lovaas και τα αποτελέσματα ήταν πάρα πολύ ενθαρρυντικά. Ουσιαστικά πρόκειται για τον προάγγελο της μεθόδου της εντατικής αλληλεπίδρασης – intensive interaction- που χρησιμοποιείται με πολύ θετικά αποτελέσματα σήμερα. Η μέθοδος αυτή έχει συμβάλει κατά πολύ στη μαθητική και εν συνεχεία ακαδημαϊκή εξέλιξη των αυτιστικών παιδιών καθώς βελτίωσε ή/ και εξάλειψε στοιχεία που μπορούσαν να τα περιορίσουν ή να τα αποκλείσουν από το κοινωνικό σύνολο. Έμμεσα συνετέλεσε και στην εργασιακή εξέλιξη των ατόμων αυτών τα οποία μπορούν να συμπεριληφθούν πιο άνετα σε ένα εργασιακό περιβάλλον, εν αντιθέσει με το παρελθόν.

Το 1994 συμπεριλήφθηκε το σύνδρομο Asperger στις διαταραχές αυτιστικού φάσματος και κατά συνέπεια στο DSM-IV, το στατιστικό εγχειρίδιο ψυχικών διαταραχών (Heward 2009: 276).

Κεφάλαιο 3

Η νομοθεσία σχετικά με τα άτομα με αναπηρία στην Ελλάδα

«Τα άτομα με αναπηρίες έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας.» (Σύνταγμα της Ελλάδας, άρθρο 21, παράγραφος 6).

Η νομοθεσία για την αναπηρία στην Ελλάδα προέκυψε συγκριτικά αργά, ωστόσο λειτουργεί προστατευτικά απέναντι στα άτομα με αναπηρία. Ακολουθεί η ανάλυση των σημαντικότερων νομοθεσιών, ξεκινώντας από την παλαιότερη.

3.1 Ο νόμος 693/1979

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το 1979 η Ελλάδα νομοθέτησε για πρώτη φορά στη νεότερη ιστορία της σχετικά με τα άτομα με αναπηρία. Ο νόμος ήταν ο 963/1979 και αναφερόταν στην εργασία των ΑΜΕΑ. Βάσει αυτού τα άτομα που είχαν τη δυνατότητα μπορούσαν να μαθητεύσουν στις σχολές του ΟΑΕΔ ενώ όσα δεν είχαν αυτή τη δυνατότητα απασχολούνταν σε ινστιτούτα ειδικής επαγγελματικής κατάρτισης. Σχετικά με τους εργοδότες, μπορούσαν να εντάξουν στο δυναμικό των εταιριών τους άτομα με αναπηρία και το κράτος προτίθεντο να πληρώσει ένα τμήμα της ασφάλειας και της μισθοδοσίας τους προκειμένου να διευκολύνει τους εργοδότες και να τους παροτρύνει να συμπεριλάβουν κάποιο ΑΜΕΑ στην επιχείρησή τους. Επιπλέον η εκάστοτε κυβέρνηση μπορούσε να επιβραβεύει κατά το δοκούν τις επιχειρήσεις που προσλάμβαναν άτομα με

αναπηρία. Οι εργαζόμενοι αυτοί δικαιούνται έξι ημέρες περισσότερες άδεια χωρίς να μειώνεται ο μισθός τους.

Οι υποχρεωτικές προσλήψεις ΑΜΕΑ στον ευρύτερο δημόσιο τομέα προσαρμόζονταν ανάλογα με τη φύση της εργασίας, λ.χ. ένας ανά τρεις (1/3) τηλεφωνητές έπρεπε να είναι απόφοιτος της σχολής τυφλών, ένας ανά πέντε κλητήρες/ θυρωρούς κλπ. έπρεπε να είναι ΑΜΕΑ καθώς επίσης και ένας ανά πέντε (1/5) εργαζόμενους που έχουν αποφοιτήσει από οποιαδήποτε τεχνική σχολή έπρεπε επίσης να είναι άτομο με αναπηρία. Στις βιομηχανικές και βιοτεχνικές μονάδες το παραπάνω ποσοστό αυξανόταν σε έναν εργάτη ΑΜΕΑ ανά επτά (1/7) νευροτυπικούς εργάτες ενώ όσες εκκλησίες είχαν ελεύθερη θέση ψάλτη όφειλαν να προσλάβουν έναν τυφλό πτυχιούχο ψάλτη. Στον τομέα των αρχαιολόγων οι απαιτήσεις ήταν πιο αυστηρές καθώς μόνο ένας ανά πενήντα (1/50) εργαζομένους έπρεπε να ανήκει στα ΑΜΕΑ κι αυτό υπό την προϋπόθεση ότι θα ήταν απόφοιτος της αρχαιολογικής σχολής, θα έχει εργαστεί δοκιμαστικά για τρία χρόνια και θα έχει ηλικία μικρότερη των πενήντα (50) ετών.

Για να προσληφθεί ένας εργαζόμενος με τους παραπάνω όρους η επιβεβαίωση της κατάστασής του γινόταν από δημόσιο ιατρικό προσωπικό και πριν την ανακοίνωση των τελικών αποτελεσμάτων. Η εκπαίδευση των προσλαμβανομένων λάμβανε χώρα σε οποιοδήποτε φορέα εκπαίδευσης ΑΜΕΑ -λχ. σε κέντρα αποκατάστασης ή σε ειδικά σχολεία- έκρινε ο φορέας που διενεργεί τη διαδικασία.

3.2 Ο νόμος 1143/1981

Ακολούθησε το 1981 η ψήφιση του νόμου 1143/1981 που αφορούσε την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία. Πρόκειται για το νόμο που ανέφερε ότι η ειδική εκπαίδευση παρέχεται δωρεάν σε όλες τις βαθμίδες των δημοσίων σχολείων, ωστόσο υπήρχε η δυνατότητα για κάποιον που το επιθυμεί να φοιτήσει σε ιδιωτικό φορέα. Ο μαθητής εντάσσονταν στην ειδική αγωγή κατόπιν εξέτασής τους και εισήγησης από το ανάλογο ιατρικό προσωπικό καθώς και από το προσωπικό των σχολικών ψυχολογικών σταθμών (σ.σ.: πρόκειται για την πρώιμη μορφή των σημερινών ΚΕΔΑΣΥ, δηλαδή των κέντρων διεπιστημονικής αξιολόγησης, συμβουλευτικής και υποστήριξης). Η εκπαίδευση ειδικής αγωγής μπορούσε να λαμβάνει χώρα σε ειδικά σχολεία (νηπιαγωγεία, δημοτικά, γυμνάσια, λύκεια, ινστιτούτα επαγγελματικής κατάρτισης), σε τμήματα τυπικών

σχολείων που λειτουργούσαν ταυτόχρονα με τα κανονικά μαθήματα (σ.σ. κάτι σαν τα τμήματα ένταξης που υπάρχουν σήμερα) και σε σχολικά τμήματα νοσηλευτικών ιδρυμάτων ή ασύλων. Μπορούσε επίσης να πραγματοποιείται σε εταιρίες, σχολές μαθητείας ή, αν αυτό απαιτούνταν, μέσα στο σπίτι. Υπό κανονικές συνθήκες ήταν υποχρεωτική από την ηλικία των έξι μέχρι και την ηλικία των δεκαεπτά ετών αλλά μπορούσε να διαρκέσει και περισσότερο αν αυτό κρινόταν απαραίτητο. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα προσαρμοζόταν στις ανάγκες του εκάστοτε μαθητή ή του εκάστοτε συνόλου μαθητών αλλά βασιζόταν στο αναλυτικό πρόγραμμα που έχει θεσπίσει το υπουργείο παιδείας και θρησκευμάτων. Ο νόμος 1566 του 1985 επικαιροποίησε τον νόμο 1143/1981, το αξιοσημείωτο όμως ήταν ότι η ειδική αγωγή συγκαταλέγεται για πρώτη φορά σε νόμο που αφορά τη γενική εκπαίδευση.

3.3 Ο νόμος 2643/1998

Το 1998 ψηφίστηκε νέος νόμος, ο 2643 ο οποίος πρακτικά αποτελεί την εξέλιξη του 963/1979 και ουσιαστικά ισχύει μέχρι σήμερα. Ακολουθεί ανάλυση βάσει της σχέσης εργασίας προκειμένου να διευκολυνθεί ο αναγνώστης.

3.3.1 Τα άτομα που προστατεύονται

Η νομοθεσία δεν προστατεύει μόνο τα άτομα με αναπηρία άνω του 50% που είναι ικανά προς εργασία και είναι εγγεγραμμένα στον ΟΑΕΔ (Οργανισμό Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού). Προστατεύονται οι συγγενείς πρώτου βαθμού και οι σύζυγοι των ατόμων με βαριά αναπηρία, δηλαδή με αναπηρία 67% και άνω. Με τον τρόπο αυτό προωθείται η απασχόληση των ατόμων αυτών που, λόγω της δυσκολίας που αντιμετωπίζουν στο οικογενειακό τους περιβάλλον, αντιμετωπίζουν περισσότερες δυσκολίες στην εύρεση εργασίας.

Η νομοθεσία προστατεύει επίσης τα άτομα και τους συγγενείς πρώτου βαθμού όσων συμμετείχαν στην Εθνική Αντίσταση ακόμη και ως αντάρτες καθώς και αυτούς που έλαβαν μέρος στις πολεμικές συγκρούσεις στην Κύπρο το 1964, το 1967 και το 1974. Προστατευόμενα μέλη θεωρούνται και οι συγγενείς πρώτου βαθμού αυτών που απεβίωσαν είτε λόγω εκτέλεσης, είτε λόγω τραυματισμού ή κακουχιών (<https://www.e-nomothesia.gr>).

Τέλος, μέσω του εν λόγω νόμου δίνεται η ευκαιρία σε γονείς με τουλάχιστον τέσσερα παιδιά, σε μονογονείς με τουλάχιστον τρία παιδιά αλλά και σε παιδιά πολύτεκνων οικογενειών – δηλαδή σε οικογένειες που έχουν τουλάχιστον τέσσερα τέκνα- να ενταχθούν στις ειδικές κατηγορίες απασχόλησης.

Διευκρινίζεται ότι στις ως άνω περιπτώσεις όταν χρησιμοποιείται το προνόμιο της ειδικής κατηγορίας από ένα προστατευόμενο μέλος (λ.χ. τέκνο πολύτεκνης οικογένειας ή σύζυγο θανούντα στην Εθνική Αντίσταση), τα υπόλοιπα μέλη δεν δύνανται να κάνουν χρήση του προνομίου αυτού. Σε περίπτωση δε, που κάποιος δικαιούχος παίρνει σύνταξη που είναι υψηλότερη από το κατώτατο όριο σύνταξης που θέτει το ΙΚΑ (Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων) ή το διπλάσιο του κατώτατου ορίου αν πρόκειται για κωφό, τετραπληγικό, τυφλό ή ημιπληγικό άτομο τότε αυτομάτως αποκλείεται από τη διαδικασία. Τέλος, αποκλείονται από τη διαδικασία που έχουν ήδη βρει εργασία μέσω του νόμου 1487/1950 , όσοι στερήθηκαν τα πολιτικά δικαιώματά τους βάσει των άρθρων 59, 60, 61 και 62 του Ποινικού Κώδικα και όσοι συμμετείχαν στο πραξικόπημα στην Κύπρο το 1974 (<https://www.e-nomothesia.gr>).

3.3.2 Υποχρέωση οργανισμών και επιχειρήσεων

Όσον αφορά τον ιδιωτικό αλλά και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα, οι επιχειρήσεις και οργανισμοί που δεν εμφανίζουν ζημία στις τελευταίες δύο διαχειριστικές χρήσεις και έχουν τουλάχιστον 51 εργαζόμενους οφείλουν να προσλαμβάνουν τουλάχιστον το 8% των υπαλλήλων τους από τις προαναφερθείσες περιπτώσεις.

3.3.3 Ιδιωτικές επιχειρήσεις

Συγκεκριμένα οι ιδιωτικές εταιρίες υποχρεούνται να απασχολούν τουλάχιστον κατά 3% επί του συνόλου των εργαζομένων πολύτεκνους ή τέκνα πολυτέκνων, 2% άτομα με τουλάχιστον 50% αναπηρία και ικανά προς εργασία, 1% στους συγγενείς πρώτου βαθμού ατόμων με αναπηρία άνω του 67%, 1% στους συγγενείς πρώτου βαθμού ατόμων που συμμετείχαν στην Εθνική Αντίσταση –ή στα ίδια τα άτομα που συμμετείχαν στην Εθνική Αντίσταση εφόσον μπορούν να εργαστούν-, 1% στους συγγενείς πρώτου βαθμού αναπήρων πολέμου –ή στους ίδιους. εφόσον μπορούν να εργαστούν-

3.3.4 Δημόσιος τομέας

Στον ευρύτερο δημόσιο τομέα τα ως άνω ποσοστά τροποποιούνται ελαφρώς καθώς οι πολύτεκνοι και τα τέκνα αυτών πρέπει να καταλαμβάνουν το 2% του συνόλου των υπαλλήλων ενώ τα άτομα με αναπηρία το 3%. Τα υπόλοιπα ποσοστά παραμένουν ως έχουν.

Σε συγκεκριμένες περιπτώσεις (Νομικά Πρόσωπα Ιδιωτικού Δικαίου που ανήκουν στο κράτος ή στους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, τράπεζες, Οργανισμοί Κοινής Ωφελείας κ.λπ.) οι φορείς πρέπει να καλύπτουν το 80% των θέσεων των οικιακών τηλεφωνικών κέντρων με τυφλούς εργαζόμενους που είναι πτυχιούχοι των σχολών εκπαίδευσης τυφλών τηλεφωνητών. Πρέπει επίσης να καλύπτουν το 8% των προσφερόμενων θέσεων στις νομικές τους υπηρεσίες με δικηγόρους που ανήκουν στις κατηγορίες που αναλύονται στην υποενότητα 3.3.1 του παρόντος κεφαλαίου (άτομα με αναπηρία ποσοστού τουλάχιστον 50%, πολύτεκνους κ.λπ.). Τέλος, οφείλουν να καλύπτουν το 20% των προσφερόμενων θέσεων που αφορούν καθαριστές /-ίστριες , κηπουρούς, τραπεζοκόμους, κλητήρες, νυχτοφύλακες και θυρωρούς μόνιμοι κάτοικοι των εξής κατηγοριών:

- Άτομα με αναπηρία τουλάχιστον 50% εφόσον αυτά έχουν κριθεί ικανά προς εργασία
- Θύματα πολέμου και τα τέκνα τους
- Ανάπηροι πολέμου και τα τέκνα τους
- Τέκνα ατόμων (θανούντων ή ζώντων) που υπηρέτησαν την Εθνική Αντίσταση

Σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις οι προσλαμβανόμενοι πρέπει να είναι μεταξύ 21 και 45 ετών.

Αν κάποια επιχείρηση ή κάποιος φορέας δε μπορεί να είναι παραγωγική /-ος δύναται μέσω του διευθυντή του ΟΑΕΔ να απολύσει κάποιους ή όλους τους εργαζομένους που έχουν προσληφθεί υποχρεωτικά λόγω αυτού του νόμου. Δύναται επίσης να μειώσει ή να εκμηδενίσει το ποσοστό των υπαλλήλων ειδικών κατηγοριών που απασχολεί. Οι παραπάνω αποφάσεις μπορούν να επανεξεταστούν σε δευτεροβάθμια επιτροπή αν κάποιο από τα εμπλεκόμενα μέρη ή κάποιος που αποδεδειγμένα έχει έννομο συμφέρον

ασκήσει προσφυγή εντός τριάντα ημερών από τη γνωστοποίηση της απόφασης (<https://www.e-nomothesia.gr>).

3.3.5 Πρόσληψη εργαζομένων στον ευρύτερο δημόσιο τομέα

Το 5% των προκηρυσσόμενων θέσεων κάθε διαδικασίας πρόσληψης σε Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου ή σε δημόσιες υπηρεσίες καλύπτεται από τα άτομα που ανήκουν στις κατηγορίες που αναφέρονται στην υποενότητα 3.3.1. Οι προσλήψεις γίνονται βάσει σειράς προτεραιότητας και δεν υπόκεινται σε διαδικασία επιλογής.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί στην υποενότητα 3.3.4, υπάρχουν επιπλέον υποχρεωτικές προσλήψεις για συγκεκριμένες περιπτώσεις, λ.χ. για τράπεζες ή για Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Προκειμένου να είναι έγκυρη η πρόσληψη των δικαιούχων, αυτοί υποχρεούνται να έχουν γραφτεί στα αντίστοιχα μητρώα του ΟΑΕΔ, να πληρούν τις προϋποθέσεις σχετικά με τα απαραίτητα προσόντα, να πιστοποιηθεί βάσει προκαθορισμένης επιτροπής ότι υγειονομικά μπορούν να ανταπεξέλθουν στις αναφερόμενες θέσεις εργασίας. Οι διατάξεις δεν ισχύουν για τις θέσεις ειδικού επιστημονικού προσωπικού (<https://www.e-nomothesia.gr>).

3.3.6 Επιδότηση οργανισμών κι επιχειρήσεων που απασχολούν άτομα που ανήκουν στις ειδικές κατηγορίες εργαζομένων, προσθήκη επιπλέον ημερών αδείας εργαζομένων

Οι οργανισμοί και οι επιχειρήσεις όπου εργάζονται άτομα προερχόμενα από τις ειδικές κατηγορίες εργαζομένων που αναλύονται στην υποενότητα 3.3.1 δικαιούνται επιδότηση για ένα σημαντικό τμήμα των απολαβών που πληρώνουν. Η επιδότηση δίδεται από τον ΟΑΕΔ, υπό όρους και προϋποθέσεις που προσδιορίζονται κάθε φορά από τον ίδιο τον οργανισμό.

Σε ετήσια βάση οι οργανισμοί και οι επιχειρήσεις που απασχολούν υπαλλήλους με αναπηρία άνω του 50% ενημερώνουν τον ΟΑΕΔ για τις ανάγκες τους προκειμένου αυτός να δημιουργήσει τα απαραίτητα προγράμματα επιμόρφωσης. Αυτά λαμβάνουν χώρα τόσο στις σχολές μαθητείας του ίδιου του οργανισμού όσο και στους φορείς ή τα εκπαιδευτήρια που ορίζονται κάθε χρόνο. Στην περίπτωση της επιμόρφωσης σε εκπαιδευτήρια ή φορείς εκτός των σχολών του ΟΑΕΔ, ο οργανισμός καλύπτει το σύνολο ή μέρος των χρημάτων που απαιτούνται για την επιμόρφωση αυτή. Με την ολοκλήρωση της επιμόρφωσης δίδονται τα αντίστοιχα πιστοποιητικά. Κάθε χρόνο ισχύουν οι όροι και οι προϋποθέσεις που θέτει ο οργανισμός.

Σε όλους τους υπαλλήλους που είναι ΑΜΕΑ χορηγείται επιπλέον άδεια έξι ημερών η οποία πληρώνεται κανονικά και η οποία δεν επηρεάζεται από άλλες διευκολύνσεις που πιθανόν να ισχύουν.

Υπάρχουν πολλοί οργανισμοί και πολλές επιχειρήσεις που έχουν περισσότερους υπαλλήλους από το υποχρεωτικό ποσοστό που θέτει η παρούσα νομοθεσία. Υπάρχουν επίσης οργανισμοί κι επιχειρήσεις που προσπαθούν εμπράκτως να εντάξουν στο δυναμικό τους άτομα που υπόκεινται σε αυτή τη νομοθεσία. Ο ΟΑΕΔ κάθε χρόνο προτείνει στο υπουργείο εργασίας τους οργανισμούς και τις επιχειρήσεις που χρήζουν ανταμοιβής και το υπουργείο αποφασίζει αν θα παρέχει ευαρέσκεια, οικονομική ενίσχυση ή απλή επιβράβευση. Βάσει του νόμου 3227/2004 η βράβευση αυτή διενεργείται κάθε χρόνο στις 3 Δεκεμβρίου κατόπιν εισήγησης των αρμόδιων επιτροπών και απόφασης του αρμόδιου υπουργού.

3.4 Ο νόμος 2956/2001

Ο νόμος αυτός αφορά τη σύσταση του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ). Στην παρούσα ενότητα όμως γίνεται αναφορά μόνο στα άρθρα που αφορούν την απασχόληση των ατόμων με αναπηρία.

Ο ΟΑΕΔ είναι υπεύθυνος για τις Σχολές Επαγγελματικής Κατάρτισης Ατόμων με Αναπηρίες που έχει ιδρύσει. Μέσω ειδικών προγραμμάτων επιμόρφωσης ΑΜΕΑ επιδιώκει τη συσχέτιση της επιμόρφωσης με την εργασία. Αυτό γίνεται με το να

βελτιώνει τα προσόντα των εργαζομένων – ή των εν δυνάμει εργαζομένων- και να τα εναρμονίζει με τις εκάστοτε ανάγκες στην αγορά εργασίας. Μέρος αυτής της διαδικασίας είναι η συνεχιζόμενη εκπαίδευση που, ειδικά στα άτομα με αναπηρία παίζει καταλυτικό ρόλο όσον αφορά την μορφωτική και εργασιακή τους εξέλιξη.

3.5 Ο νόμος 3454/2006

Ο συγκεκριμένος νόμος πραγματεύεται την υποστήριξη του θεσμού της οικογένειας και μεταξύ άλλων διατάξεων περιλαμβάνει διατάξεις που αφορούν την κοινωνική αλληλεγγύη. Συγκεκριμένα στο άρθρο 13 αναφέρεται η σύσταση του Εθνικού Παρατηρητηρίου Ατόμων με Αναπηρίες (Ε.ΠΑ. ΑμεΑ) που είναι νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου και αναλαμβάνει να παρακολουθεί, να ελέγχει και να καταγράφει τα τεκταινόμενα σχετικά με τα άτομα με αναπηρία πανελλαδικά και παγκόσμια . Μέσω αυτού διασταυρώνεται το κατά πόσο λειτουργούν σωστά τα υφιστάμενα προγράμματα που στοχεύουν στη συμπερίληψη των ατόμων με αναπηρία στη δρώσα κοινωνία. Παρακολουθείται επίσης το αν και κατά πόσο πληρούνται τα κριτήρια και οι προδιαγραφές που έχουν τεθεί σχετικά με το να μπορούν τα άτομα αυτά να χρησιμοποιήσουν εύκολα τα μέσα μαζικής μεταφοράς, τους χώρους άθλησης, τις παραλίες και τα δάση, τα δημόσια κτίρια. Πρέπει επίσης να μπορούν να φοιτήσουν σε σχολεία και πανεπιστήμια, να έχουν εύκολη πρόσβαση σε ιατρούς και θεραπευτές, να μπορούν να εργαστούν στα πλαίσια του θεμιτού, να μπορούν να διασκεδάσουν και να ψυχαγωγηθούν, να έρθουν σε επαφή με κάποιον που είναι μακριά. Ουσιαστικά πρέπει να μπορούν να ζουν όπως οι φυσιολογικοί άνθρωποι. Αυτό ελέγχεται συνεχώς από τον εν λόγω φορέα ο οποίος στη συνέχεια αναφέρει τα κακώς κείμενα και προτείνει λύσεις στις υπηρεσίες που απαιτείται.

Το Ε.ΠΑ. ΑμεΑ επίσης μελετά τις νέες τεχνολογίες που επινοούνται προκειμένου να βελτιωθεί η ζωή των ΑΜΕΑ. Μελετά επιπλέον τις διάφορες προσπάθειες και τα διάφορα εγχειρήματα που λαμβάνουν χώρα διεθνώς προκειμένου να συμπεριληφθούν τα άτομα με αναπηρία στο κοινωνικό σύνολο. Ελέγχει το τι πρεσβεύουν οι διεθνείς οργανισμοί για τα ΑΜΕΑ και ζητά να συμπεριληφθούν οι αντίστοιχες νομοθεσίες στα ελληνικά δεδομένα. Επιπρόσθετα, ελέγχει το αν λειτουργούν στην πράξη στην Ελλάδα οι νόμοι που αφορούν τα άτομα με αναπηρία, τηρεί αρχεία σχετικά με τις νομοθεσίες, τα θεσμικά πλαίσια, τα

στατιστικά στοιχεία, τις δράσεις και οτιδήποτε άλλο σχετίζεται με τα άτομα με αναπηρία εγχώρια και παγκόσμια ενώ συστηματοποιεί το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο (<https://www.e-nomothesia.gr>). Τέλος, επιδιώκει την ένταξη των ατόμων με αναπηρία και κυρίως αυτών με χαμηλό δείκτη νοημοσύνης στο κοινωνικό σύνολο προσπαθώντας να δημιουργήσει τις κατάλληλες για αυτούς συνθήκες διαβίωσης. Προωθεί τους χώρους υποστηριζόμενης διαβίωσης και την προστατευόμενη εργασία σε επιχειρήσεις και οργανισμούς ενώ λειτουργεί επικουρικά στις υπηρεσίες που είναι υπεύθυνες για τις παραπάνω περιπτώσεις.

3.6 Ο νόμος 4443/2016

Ο νόμος 4443/2016 αυτός βασίζεται στην ευρωπαϊκή οδηγία 2000/43/EK σχετικά με την ίση μεταχείριση προσώπων, η οποία αφορά την ισότητα απέναντι στο δικαίωμα στην εργασία ασχέτως φύλου, φυλής, καταγωγής, θρησκεύματος, ηλικίας, ποσοστού αναπηρίας, ομοφυλοφιλίας ή ετεροφυλοφιλίας. Επιπλέον καλύπτει το δικαίωμα όλων των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης να μετακινούνται κατά το δοκούν εντός αυτής προκειμένου να εργασθούν (Μανιτάκης 2004: 454-455). Η εργασία ενός μέλους οικογένειας συνιστά λόγο ελεύθερης μετακίνησης για όλα τα υπόλοιπα μέλη της βάσει της ευρωπαϊκής οδηγίας 2014/54/EE (<https://eur-lex.europa.eu>).

Λόγω του όγκου δεδομένων που παρέχει ο παρών νόμος, στη συγκεκριμένη ενότητα αναλύονται μόνο οι πληροφορίες που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τα άτομα με αναπηρία.

3.6.1 Συνήγορος του πολίτη

Ο φορέας που είναι υπεύθυνος για την εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης προσώπων στον εργασιακό χώρο είναι ο συνήγορος του πολίτη, ο οποίος καλύπτει τόσο τον ιδιωτικό όσο και το δημόσιο τομέα. Πρόκειται για μία διοικητική αρχή που λειτουργεί αμερόληπτα. Ο ρόλος του είναι να υπερασπίζεται τα δικαιώματα των πολιτών απέναντι σε κάθε είδους διάκριση που προέρχεται από το διοικητικό σκέλος του ευρύτερου δημοσίου. Λειτουργεί μετά από επώνυμη αναφορά που συνήθως κάνει κάποιος πολίτης – ή μερίδα πολιτών- για κάτι που θίγει την ισότητα και προκαλεί διάκριση μεταξύ των ανθρώπων. Οι

αναφορές στο συνήγορο του πολίτη γίνονται επίσης επειδή ο φορέας ή το άτομο στο οποίο γίνεται η αναφορά θίγει συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα, επειδή ο αναφερόμενος δεν προβαίνει σε περάτωση στην οποία υποχρεούται βάσει δικαστηρίου ή βάσει νόμου καθώς κι επειδή παραλείπει κάποια ενέργεια που όμως την οφείλει βάσει νόμου (<https://el.wikipedia.org>).

Είναι τόσο διαδεδομένη η προσφυγή σε αυτόν που μόνο μέσα στο 2020 έγιναν 951 νέες αναφορές, εκ των οποίων το 70% αποδείχθηκε ότι οι πολίτες ορθώς απευθύνθηκαν εκεί διότι οι υποθέσεις αφορούσαν το Συνήγορο του Πολίτη. Από αυτές, περισσότερες από τις μισές σχετιζόταν με διακρίσεις λόγω φύλου ενώ σε ποσοστό άνω του 20% αφορούσαν διακρίσεις σχετικές με αναπηρία ή χρόνιες παθήσεις. Αξίζει να σημειωθεί δε ότι από τις προαναφερθείσες αναφορές η συντριπτική πλειοψηφία αφορά αναφορές κατά του δημοσίου. Από αυτές, περισσότερες από 1 στις 4 έχει να κάνει με φορείς του υπουργείου εργασίας -ασφαλιστικά ταμεία κ.λπ.- ενώ 1 στις 5 σχετίζεται με φορείς του υπουργείου υγείας, λ.χ. με νοσοκομεία. Πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι παρά το γεγονός ότι οι αναφορές σε ιδιώτες είναι συγκριτικά λιγότερες, η συντριπτική πλειοψηφία αφορούσε διακρίσεις λόγω φύλου – σε ποσοστό σχεδόν 70%- ενώ ακολουθεί η διάκριση λόγω αναπηρίας ή χρόνιας πάθησης με 16%. Το θετικό είναι ότι από τις 1175 υποθέσεις που ήρθαν εις πέρας, οι 883 είχαν αίσιο αποτέλεσμα. (Συνήγορος του Πολίτη 2020: 17 έως 20). Οι υποθέσεις για τις οποίες έγιναν αναφορές μπορεί να ήταν λ.χ. η αδικαιολόγητη καθυστέρηση καταβολής επιδομάτων από την αρμόδια υπηρεσία, η άρνηση κάποιου εργοδότη να δώσει σε γονέα παιδιού με αυτισμό τις επιπλέον ημέρες άδειας που δικαιούται ή το γεγονός ότι μητέρα μονογονέας που εργάζεται σε εργοστάσιο αναλαμβάνει επί μονίμου βάσεως την απογευματινή βάρδια με αποτέλεσμα να μην ξέρει σε ποιον να αφήσει τα παιδιά της.

Οι φορείς που ελέγχουν και υποστηρίζουν την αρχή της ίσης μεταχείρισης είναι η Γενική Γραμματεία Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που υπάγεται στο υπουργείο δικαιοσύνης, η Διεύθυνση Κοινωνικής Προστασίας και Κοινωνικής Συνοχής που υπάγεται στο υπουργείο εργασίας, η εκάστοτε διεύθυνση μεταναστευτικής πολιτικής που υπάγεται στο υπουργείο εσωτερικών καθώς και όλες οι ανεξάρτητες αρχές (<https://www.e-nomothesia.gr>).

3.6.2 «Διάκριση»

Βάσει αυτού του νόμου απαγορεύεται η οποιαδήποτε διάκριση που προκύπτει για τους προαναφερθέντες λόγους απέναντι σε εργαζόμενο ή εν δυνάμει εργαζόμενο και η οποία τον φέρνει σε δύσκολη θέση και τον διαχωρίζει φανερά από άτομα που δεν ανήκουν στις παραπάνω κατηγορίες. Διάκριση θεωρείται το να συμπεριφέρονται διαφορετικά σε κάποιον πολίτη που ανήκει ή που θεωρείται ότι ανήκει ή που έχει συγγένεια (λ.χ. είναι πατέρας) με άτομο που ανήκει στις προαναφερθείσες κατηγορίες. Τέλος, διάκριση θεωρείται το να μην προβαίνει ένας εργοδότης σε συγκεκριμένες αλλαγές /αναδιαμορφώσεις ή να μην παίρνει τα απαιτούμενα μέτρα ώστε ένας εργαζόμενος με αναπηρία ή χρόνια ασθένεια να μπορεί να εργαστεί και να αποδώσει τα μέγιστα δυνατά αποτελέσματα. Οι αλλαγές αυτές ωστόσο πρέπει να κυμαίνονται σε λογικά πλαίσια και να μη δυσχεραίνει την οικονομική κατάσταση του εργοδότη.

Σαφώς δεν τίθεται θέμα έμμεσης διάκρισης όταν απέναντι βρίσκεται άτομο με αναπηρία που επωφελείται από τους ισχύοντες νόμους υπέρ ΑΜΕΑ με βάση το ελληνικό σύνταγμα και συγκεκριμένα την 6^η παράγραφο του 21^{ου} άρθρου (<https://www.hellenicparliament.gr>). Το ίδιο ισχύει και για την περίπτωση που η κατάσταση που πιθανόν να χαρακτηριστεί ως διάκριση προκύπτει από την ανάγκη προστασίας της δημόσιας υγείας, της δημόσιας τάξης και ασφάλειας ή όταν θίγονται δικαιώματα και ελευθερίες άλλων ανθρώπων (<https://www.e-nomothesia.gr>).

Το να συντάσσονται κανόνες και νόμοι που σχετίζονται με την προώθηση και τη συμπερίληψη των ατόμων με αναπηρία στον εργασιακό τομέα καθώς και με το να είναι ασφαλείς οι χώροι που εργάζονται τόσο οι εργαζόμενοι με αναπηρία όσο και αυτοί χωρίς αναπηρία δε θεωρείται διάκριση. Επιπλέον δε θεωρείται διάκριση το να συντάσσονται νέοι κανόνες (ή να εξακολουθούν να ισχύουν οι ήδη υπάρχοντες) προκειμένου να λειτουργήσουν σαν «αντίβαρο» στις δυσκολίες και τις αδυναμίες που μπορεί να υπάρχουν εξαιτίας καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλου είδους πεποιθήσεων κ.λπ..

Σε περίπτωση που ένα επάγγελμα απαιτεί κάποιο είδος διάκρισης, αυτή δεν εμπίπτει στις παραπάνω απαγορεύσεις διότι θεωρείται δεδομένο ότι αυτή γίνεται στα πλαίσια της άσκησης του επαγγέλματος και δε συντρέχει δόλος. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση

που σε κάποιον εργασιακό χώρο γίνονται διακρίσεις λόγω θρησκευτικών ή μη πεποιθήσεων.

3.6.3 Πού εφαρμόζεται η ίση μεταχείριση

Η ίση μεταχείριση αφορά τόσο το δημόσιο όσο και τον ιδιωτικό τομέα και χρησιμοποιείται για όλους. Έχει να κάνει με τις συνθήκες και τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες προσλαμβάνεται ένας εργαζόμενος, τον τρόπο που αυτός μπορεί να εξελιχθεί κατά τη διάρκεια της καριέρας του, το μισθό και την ασφάλιση του, τη διασφάλιση της ασφάλειας και της υγείας του εντός εργασιακού χώρου, τον τρόπο που πιθανόν θα χάσει τη δουλειά του και το πώς αυτός θα επιστρέψει στον εργασιακό στίβο.

Η ίση μεταχείριση αφορά επίσης τον τομέα της επαγγελματικής εκπαίδευσης, δηλαδή το να μπορεί ο εργαζόμενος (ή ο υποψήφιος εργαζόμενος) να εξειδικεύσει τις γνώσεις του σε ένα γνωστικό πεδίο, να ασχοληθεί με άσχετο με τις σπουδές του επαγγελματικό τομέα, να μπορεί να κάνει πρακτική ή να εξειδικευθεί όπου αυτός επιθυμεί.

Αφορά στη δυνατότητα του εργαζομένου να ασχοληθεί με τα κοινά, είτε αυτό αφορά μία διακριτική παρουσία στις γενικές συνελεύσεις είτε στην ανέλιξη του στη συνδικαλιστική ιεραρχία του κλάδου του. Τέλος, έχει να κάνει με την εκπαίδευση του εργαζομένου γενικά, με την ασφάλισή του και το δικαίωμα πρόσβασης σε ιατρούς και παραϊατρικούς θεραπευτές, τις φοροελαφρύνσεις και τις παντός είδους κοινωνικές παροχές καθώς και στην πρόσβαση σε οποιοδήποτε αγαθό μέσω αγοροπωλησιών.

Το παρόν άρθρο δε λαμβάνεται υπ' όψη αν συντρέχουν λόγοι λόγω ιθαγένειας υπό την προϋπόθεση ότι αυτοί οι λόγοι δεν αντιτίθενται στους νόμους κρατών εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή δεν προσβάλλουν άτομα χωρίς ιθαγένεια που κατοικούν στην Ε.Ε.. Δε λαμβάνεται επίσης υπ' όψη όταν πρόκειται για δημόσιες παροχές όπως η ασφάλεια και η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και δεν θίγεται η δημόσια υγεία και ασφάλεια καθώς και τα δικαιώματα και οι ελευθερίες άλλων ανθρώπων. Οι διατάξεις αυτές δε λαμβάνουν χώρα όταν πρόκειται για άτομα που φορολογικά ανήκουν σε κράτος εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και στις ένοπλες δυνάμεις όπου εφαρμόζονται διαφορετικές διαδικασίες (<https://www.e-nomothesia.gr>).

3.6.4 Άτομα με αναπηρία ή χρόνιες παθήσεις

Τα άτομα με αναπηρία ή με χρόνια πάθηση πρέπει να έχουν ίσες ευκαιρίες εκτός από όλους τους υπόλοιπους τομείς, και στον τομέα της εργασίας. Προκειμένου να συμβεί αυτό ο εργοδότης οφείλει να προσφέρει όλες τις απαραίτητες διευκολύνσεις ώστε οι άνθρωποι αυτοί να μπορούν να αποδίδουν τα μέγιστα δυνατά αποτελέσματα. Τα άτομα με αναπηρία είναι πολίτες που επιθυμούν την επαγγελματική ανέλιξη και καταξίωση, συνεπώς πρέπει να έχουν πρόσβαση στην επαγγελματική επιμόρφωση και να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες εξέλιξης με τα άτομα χωρίς αναπηρία. Λόγω της ιδιαίτερης περίπτωσης ο ΟΑΕΔ έχει προβλέψει να επιβραβεύει τις επιχειρήσεις και τους οργανισμούς που προσλαμβάνουν ΑΜΕΑ με το να επιδοτεί μέρος ή ολόκληρο το ποσό των δαπανών που αφορά τους συγκεκριμένους εργαζομένους καθώς και με οικονομική ή λεκτική επιβράβευση κάθε χρόνο στις 3 Δεκεμβρίου.

3.7 Τα δεδομένα σήμερα

Είναι σαφές ότι οι παραπάνω νόμοι ισχύουν μέχρι σήμερα, γι' αυτό άλλωστε γράφονται σε χρόνο ενεστώτα. Μετά το νόμο 4443/2016 ακολούθησαν πολλές κοινές υπουργικές αποφάσεις (ΚΥΑ) που αφορούσαν την εργασία των ατόμων με αναπηρία. Οι αποφάσεις σχετίζονταν είτε με προγράμματα που επιδοτούσαν τα άτομα με αναπηρία προκειμένου να ανοίξουν τις δικές τους επιχειρήσεις, είτε με οργανισμούς και εταιρίες που επιδοτούνταν προκειμένου να προσλάβουν άτομα με αναπηρία ακόμη και πέρα από τα υποχρεωτικά ποσοστά που αναφέρονται στα προηγούμενα κεφάλαια.

Όλες αυτές οι δράσεις πραγματοποιήθηκαν –όπως θα πραγματοποιηθούν και οι αντίστοιχες που θα ακολουθήσουν- από τον ΟΑΕΔ και είχαν ως στόχο το να συμπεριλαμβάνονται πλέον ενεργά στην αγορά εργασίας τα άτομα με αναπηρία που κρίνονται ικανά προς εργασία .

Κεφάλαιο 4

Ποσοτική έρευνα- ανάλυση δεδομένων- συμπεράσματα

Η ποσοτική έρευνα διενεργήθηκε μέσω διαδικτύου και συγκεκριμένα μέσω μέσων κοινωνικής δικτύωσης (facebook, viber, messenger) και ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Χρησιμοποιήθηκαν τρία ερωτηματολόγια τα οποία είχαν διαφορετικές ομάδες- στόχους (target- groups) προκειμένου να καλυφθεί το μέγιστο δυνατό εύρος περιπτώσεων. Οι συνολικές απαντήσεις ήταν 186.

Το πρώτο ερωτηματολόγιο απευθύνθηκε σε γονείς ανήλικων ατόμων με αναπηρία και συγκεκριμένα σε γονείς παιδιών με αυτισμό ή/ και νοητική υστέρηση. Διενεργήθηκε σε κρυφή ομάδα γονέων αυτιστικών παιδιών στο μέσο κοινωνικής δικτύωσης facebook καθώς και σε αντίστοιχη ομάδα στη διαδικτυακή εφαρμογή άμεσων μηνυμάτων viber. Η πρόσβαση ήταν εύκολη και η ανταπόκριση άμεση καθώς η υπογράφουσα είναι γονέας ανήλικου αυτιστικού τέκνου. Οι συνολικές απαντήσεις ήταν 61.

Το δεύτερο ερωτηματολόγιο απευθύνθηκε κι αυτό σε γονείς ανήλικων ατόμων με αναπηρία, ωστόσο αυτή τη φορά αφορούσε τις σωματικές αναπηρίες οι οποίες μπορούσαν να είναι αισθητηριακές ή κινητικές. Διενεργήθηκε κι αυτό στο μέσο κοινωνικής δικτύωσης facebook αλλά σε δημόσιες και ιδιωτικές ομάδες. Η συμμετοχή ήταν σημαντική όμως χρειάστηκε περισσότερος χρόνος. Οι συνολικές απαντήσεις ήταν 60.

Το τελευταίο και σημαντικότερο για την εκπόνηση της έρευνας ερωτηματολόγιο απευθύνθηκε σε ενήλικα άτομα με αναπηρία που εργάζονται. Δεν υπήρχε διαχωρισμός όσον αφορά το είδος της αναπηρίας, ωστόσο αυτό ελέγχθηκε μέσω ερωτημάτων που

εμπεριέχονται στο ερωτηματολόγιο και που αναλύονται στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου. Η περάτωσή του έγινε και πάλι μέσω του κοινωνικού δικτύου facebook και συγκεκριμένα σε δημόσια ομάδα που αριθμεί πολλές χιλιάδες ατόμων ή συγγενών ατόμων με αναπηρία. Ο αριθμός αυτός συμπληρώθηκε από απαντήσεις που εστάλησαν μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Το σύνολο των απαντήσεων ανέρχεται σε 65.

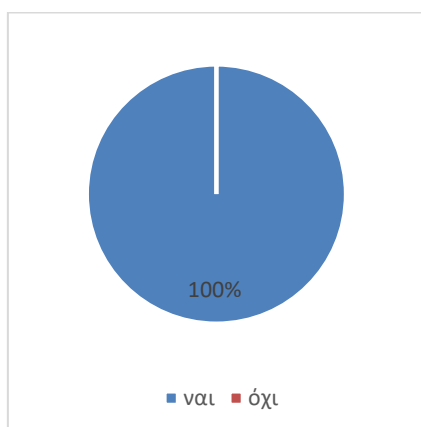
Ακολουθεί έκθεση ερωτημάτων, ανάλυση αποτελεσμάτων και εξαγωγή συμπερασμάτων. Ο διαχωρισμός γίνεται ανά ερωτηματολόγιο (κεφάλαια 4.1 ως 4.3) ενώ στο κεφάλαιο 4.4 γίνεται σύγκριση μεταξύ των συμπερασμάτων που εξήχθησαν στα κεφάλαια 4.1 και 4.2.

4.1 Ανάλυση 1^{ου} ερωτηματολογίου

Το ερωτηματολόγιο αυτό παρουσιάζει το πώς αντιλαμβάνονται οι γονείς των ανήλικων παιδιών με αυτισμό ή με αυτισμό και νοητική υστέρηση το επαγγελματικό μέλλον των παιδιών τους. Αν και τις τελευταίες δεκαετίες έχει γίνει σημαντική πρόοδος στην αποϊδρυματοποίηση και στη συμπερίληψη των ατόμων με αυτισμό στην κοινωνία, τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι δεν υπάρχει αισιοδοξία για το μέλλον.

Ακολουθεί λεπτομερής ανάλυση της κάθε ερώτησης.

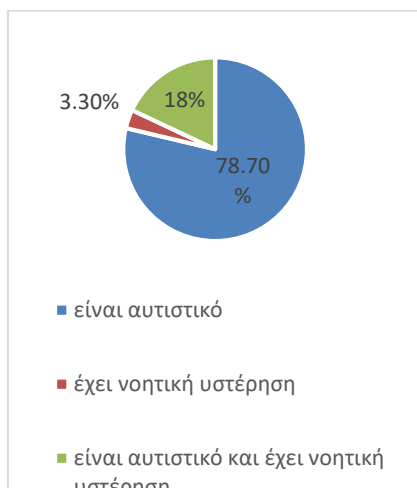
«1. Είστε γονέας ανήλικου ΑΜΕΑ;»

Γράφημα πίτας 1: Ποσοστό γονέων παιδιών με αναπηρία

Θεωρητικά θα ήταν προφανές το γεγονός ότι όσοι θα απαντούσαν στο ερωτηματολόγιο θα ήταν γονείς παιδιών με αναπηρία, ωστόσο για την ακρίβεια του αποτελέσματος η ερώτηση έπρεπε να γίνει. Παρατηρείται ότι το σύνολο των ατόμων που απάντησαν, δηλαδή και οι 61 είναι γονείς παιδιών με αναπηρία.

2. Το τέκνο σας:

Γράφημα πίτας 2: είδος αναπηρίας παιδιού

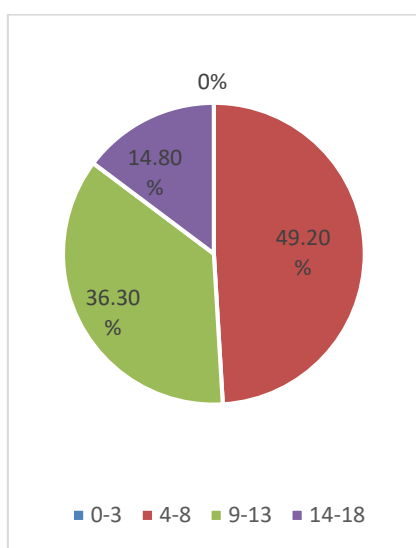
Οι επιλογές που δόθηκαν ως πιθανές απαντήσεις ήταν τρεις. Αρχικά ήταν ο αυτισμός καθότι τα τελευταία χρόνια υπάρχει μεγάλη αύξηση στα ποσοστά των αυτιστικών παιδιών. Βάσει ερευνών ενώ στα παλιά χρόνια υπήρχαν 4 ή 5 παιδιά με αυτισμό ανά 10.000 παιδιών, το 2010 το ποσοστό ανερχόταν στο 1 ανά 110 παιδιά, το 2012 στο 1 ανά 88 ενώ το 2014 στο 1 ανά 59 παιδιά (<https://iliaktida.eu>, <https://www.noesi.gr>). Δυστυχώς δεν υπάρχουν πιο πρόσφατα δεδομένα, στατιστικά όμως φαίνεται ότι υπάρχει αυξητική τάση.

Ως επιλογή αναφέρθηκε επίσης η νοητική υστέρηση. Η νοητική υστέρηση πολλές φορές συνυπάρχει με τον αυτισμό. Τα άτομα με νοητική υστέρηση υστερούν στη λειτουργικότητα του εγκεφάλου, προσαρμόζονται δύσκολα κι επιπλέον χρειάζονται σε όλη τη διάρκεια της ζωής τους κάποιον να τους βοηθά γιατί δεν μπορούν να ανεξαρτητοποιηθούν (Smith, Tyler 2019: 534). Συνεπώς το να έχει ένας άνθρωπος αυτισμό και νοητική υστέρηση δημιουργεί πολλές δυσκολίες όσον αφορά την καθημερινότητα αλλά και την ανεξαρτητοποίησή του.

Σύμφωνα με τα δεδομένα λοιπόν, το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών έχει αυτισμό (σχεδόν 79%), το 3% έχει νοητική υστέρηση ενώ το υπόλοιπο 18% έχει ταυτόχρονα αυτισμό και νοητική υστέρηση.

Με βάση τα παραπάνω δεδομένα γίνεται αντιληπτό ότι τουλάχιστον το 20% των ερωτηθέντων δε θα έχει επαγγελματική αποκατάσταση στο μέλλον με βάση τα σημερινά δεδομένα.

3. Σε ποια ηλικιακή ομάδα ανήκει το τέκνο σας;

Γράφημα πίτας 3: ηλικίες παιδιών

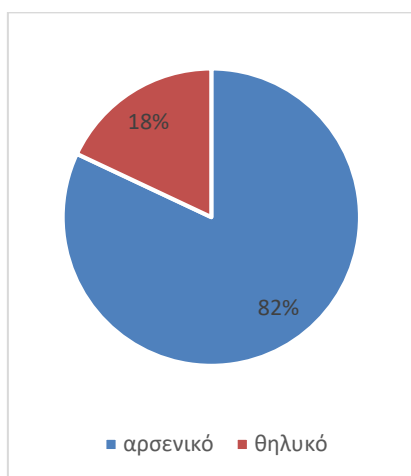
Η δημογραφική ανάλυση συνεχίζεται και σε αυτό το ερώτημα. Οι ηλικιακές ομάδες είναι οι 0-3, 4-8, 9-13 και 14-18. Το ηλικιακό όριο είναι τα 18 έτη καθώς η διεξαγόμενη έρευνα αφορά ανήλικα άτομα. Θα μπορούσε να θεωρηθεί αξιοπερίεργο το γεγονός ότι υπάρχει μηδενική συμμετοχή γονέων ηλικίας 0 ως 3 ετών. Η αλήθεια είναι όμως ότι επίσημα η διάγνωση του αυτισμού γίνεται περίπου στα 3 έτη. Ενδείξεις υπάρχουν νωρίτερα, συχνά όμως συγχέονται με την αναπτυξιακή διαφορά μεταξύ των παιδιών.

Παρατηρείται ότι σχεδόν οι μισοί γονείς –σχεδόν το 49%- απάντησαν ότι τα παιδιά τους ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα μεταξύ 4 και 8 ετών. Αυτό συμβαίνει λόγω του ότι σε αυτές τις ηλικίες τα παιδιά έχουν λάβει πρόσφατα σχετικά τη διάγνωση, συνεπώς οι γονείς είναι σε φάση έρευνας και η συμμετοχή στις αντίστοιχες ομάδες γονέων στα κοινωνικά δίκτυα είναι ο πιο φιλικός προς την ψυχολογία τρόπος.

Κάτι περισσότερο από το 1/3 των συμμετεχόντων απάντησαν ότι τα παιδιά τους βρίσκονται στην ηλικία από τα 9 ως τα 13 χρόνια. Και σε αυτήν την περίπτωση μπορεί να θεωρηθεί ότι οι γονείς συμμετέχουν αρκετά ενεργά στις ομάδες και γενικά στα κοινωνικά δίκτυα καθώς είναι ένας τρόπος να αλληλεπιδράσουν με ομοιοπαθείς και πιθανόν με ομοϊδέατες, όσον αφορά τον τρόπο αντιμετώπισης της κατάστασης. Είναι εμφανής όμως η διαφορά και το μειωμένο ποσοστό σε σχέση με το πρώτο ερώτημα.

Τέλος, μόλις το 14%, απάντησε ότι τα παιδιά τους είναι στην εφηβεία. Θεωρείται απόλυτα λογικό και αυτό το ποσοστό καθώς οι γονείς των παιδιών στην εφηβεία είναι μεγαλύτεροι ηλικιακά, κάποιιοι δε γνωρίζουν ή δεν επιθυμούν τη χρήση των κοινωνικών δικτύων ενώ οι περισσότεροι γνωρίζουν πλέον πώς πρέπει να κινηθούν. Συνεπώς η συμμετοχή σε αυτές τις ομάδες ίσως θεωρείται γι' αυτούς περιττή.

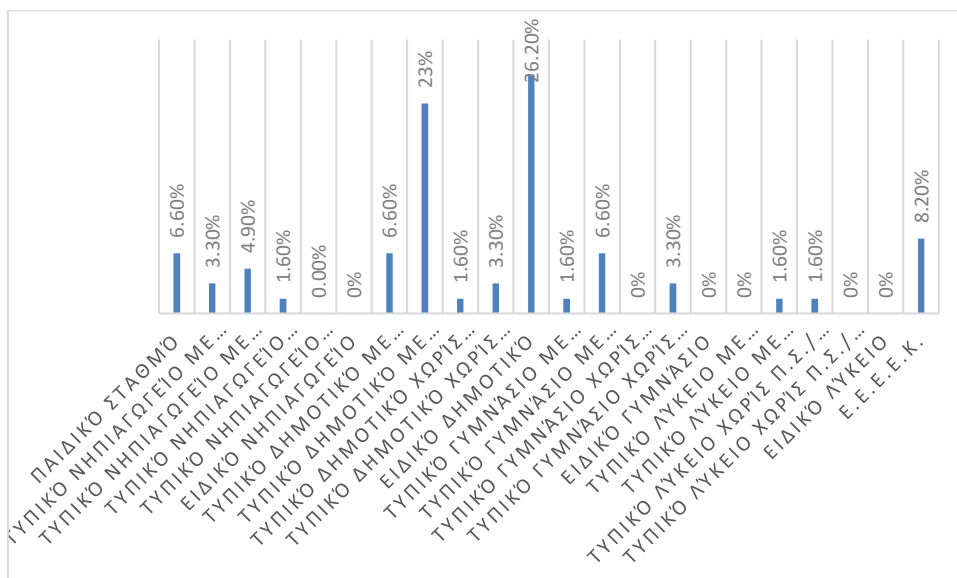
4. Σε ποιο φύλο ανήκει;

Γράφημα πίτας 4: φύλο παιδιών

Η τελευταία δημογραφική ερώτηση αφορά το φύλο των παιδιών. Είναι γνωστό ότι η αναλογία των αυτιστικών ως προς το φύλο είναι 1 προς 4, δηλαδή ότι αντιστοιχούν 4 άντρες για κάθε μία γυναίκα με αυτισμό (<https://www.autismgreece.gr>). Στην παρούσα περίπτωση το ποσοστό διαφοροποιείται κάπως, αφού σχεδόν το 20% απάντησε πως το παιδί τους είναι κορίτσι και λίγο περισσότερο από το 80%, δηλαδή ότι το παιδί τους είναι αγόρι.

5. Σε ποια εκπαιδευτική δομή και υπό τι συνθήκες φοιτά το τέκνο σας;

Γράφημα ράβδων 1: εκπαιδευτικές δομές φοίτησης παιδιών

Σε αυτό το ερώτημα θίγεται ο μεγαλύτερος προβληματισμός των γονέων παιδιών με αναπηρία. Τα σχολικά πλαίσια είναι πολλά και στη θεωρία δείχνουν ιδανικά, το καθένα στο είδος που εξυπηρετεί. Δυστυχώς η πραγματικότητα απέχει παρασάγγας κάποιες φορές. Θεωρητικά ένα παιδί με αυτισμό μέσης ή υψηλής λειτουργικότητας μπορεί να φοιτήσει σε τυπικό σχολείο όλων των βαθμίδων. Στην πράξη κάποιες φορές αυτό απαιτεί στήριξη είτε από εκπαιδευτικό παράλληλης στήριξης, είτε από ειδικό βοηθητικό προσωπικό. Τα παιδιά που φοιτούν σε δομές νευροτυπικών μαθητών έχουν την τάση να ανεξαρτητοποιούνται μερικώς ή εξ' ολοκλήρου ως ενήλικες. Κάποιοι από αυτούς εργάζονται, δημιουργούν οικογένειες.

Τα παιδιά που φοιτούν σε ένα ειδικό πλαίσιο είναι αυτά που κατά κανόνα δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις των τυπικών σχολείων ούτε με βοήθεια. Τα ειδικά σχολεία εφόσον είναι σωστά στελεχωμένα λειτουργούν πολύ βοηθητικά στους μαθητές τους και συχνά παρατηρούνται μεταγραφές μαθητών ειδικών σχολείων σε τυπικά. Τα τελευταία χρόνια δε, υπάρχουν πολλοί μαθητές ειδικών λυκείων που εισάγονται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Λόγω όγκου πληροφοριών, τα ποσοστά εκτίθενται στον παρακάτω πίνακα ενώ αναλύονται στη συνέχεια.

Δομή φοίτησης	Ποσοστό
παιδικός σταθμός	6,60%
τυπικό νηπιαγωγείο με ιδιωτική π.σ./ ε.β.π.	3,30%
τυπικό νηπιαγωγείο με δημόσια π.σ./ ε.β.π.	4,90%
τυπικό νηπιαγωγείο χωρίς π.σ./ ε.β.π. (δε χρειάζεται)	1,60%
τυπικό νηπιαγωγείο χωρίς π.σ./ ε.β.π. (δεν παρέχεται)	0,00%
ειδικό νηπιαγωγείο	0%
τυπικό δημοτικό με ιδιωτική π.σ./ ε.β.π.	6,60%
τυπικό δημοτικό με δημόσια π.σ./ ε.β.π.	23,00%
τυπικό δημοτικό χωρίς π.σ./ ε.β.π. (δε χρειάζεται)	1,60%
τυπικό δημοτικό χωρίς π.σ./ ε.β.π. (δεν παρέχεται)	3,30%
ειδικό δημοτικό	26,20%
τυπικό γυμνάσιο με ιδιωτική π.σ./ ε.β.π.	1,60%
τυπικό γυμνάσιο με δημόσια π.σ./ ε.β.π.	6,60%
τυπικό γυμνάσιο χωρίς π.σ./ ε.β.π. (δε χρειάζεται)	0%
τυπικό γυμνάσιο χωρίς π.σ./ ε.β.π. (δεν παρέχεται)	3,30%
ειδικό γυμνάσιο	0%
τυπικό λύκειο με ιδιωτική π.σ./ ε.β.π.	0%
τυπικό λύκειο με δημόσια π.σ./ ε.β.π.	1,60%
τυπικό λύκειο χωρίς π.σ./ ε.β.π. (δε χρειάζεται)	1,60%
τυπικό λύκειο χωρίς π.σ./ ε.β.π. (δεν παρέχεται)	0%
ειδικό λύκειο	0%
E.E.E.E.K.	8,20%

Πίνακας 1: ποσοστά μαθητών ανά εκπαιδευτική δομή

Στο παρόν ερώτημα οι απαντήσεις δε θεωρούνται ενδεικτικές παρά το γεγονός ότι το δείγμα είναι ικανό. Αν και οι μαθητές στα ειδικά σχολεία είναι πάρα πολλοί, στην περίπτωση που εξετάζεται η φοίτηση σε ειδικό νηπιαγωγείο, ειδικό γυμνάσιο και ειδικό λύκειο φαίνονται μηδενικές. Επιπλέον, οι απαντήσεις όσων φοιτούν σε τυπικά γυμνάσια αγγίζουν το 12% ενώ αυτών που φοιτούν σε τυπικά λύκεια μόλις το 3,2%. Αυτό πιθανότατα να έχει σχέση με την περιορισμένη συμμετοχή στην έρευνα γονέων εφήβων που ανέρχεται σε ποσοστό μόλις 14%.

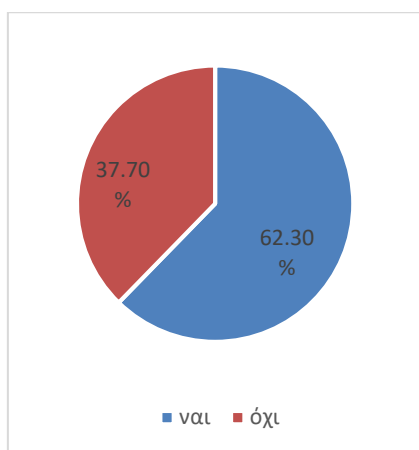
Βάσει των απαντήσεων, το 8,2 % φοιτά σε τυπικό νηπιαγωγείο με δημόσια ή ιδιωτική παράλληλη στήριξη ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στο δημοτικό είναι σχεδόν 30%. Υπάρχει επίσης και ένα ποσοστό της τάξεως του 5% που δεν έχει στήριξη είτε επειδή δεν τη χρειάζεται είτε επειδή ενώ τη χρειάζεται δεν την έχει.

Στα τυπικά γυμνάσια τα ποσοστά που μας έχει δώσει το δείγμα είναι εντελώς διαφορετικά. Μόλις το 8,2 % υποστηρίζεται από ειδικό εκπαιδευτικό, ο οποίος όμως σε ποσοστό 1,6% πληρώνεται από τους ίδιους τους γονείς του μαθητή.

Οι μαθητές στα τυπικά λύκεια αφορούν μόλις το 3,2 % συνεπώς δε μπορεί να εξαχθεί ασφαλές συμπέρασμα.

Στα Ειδικά Εργαστήρια Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης φοιτά το 8,2 % των ερωτηθέντων.

6.Βάσει της υπάρχουσας εικόνας του τέκνου σας, θεωρείτε ότι θα είναι ικανό να εργαστεί στο μέλλον;

Γράφημα πίτας 5: εικασίες γονέων για την ικανότητα επαγγελματικής αποκατάστασης των παιδιών τους στο μέλλον

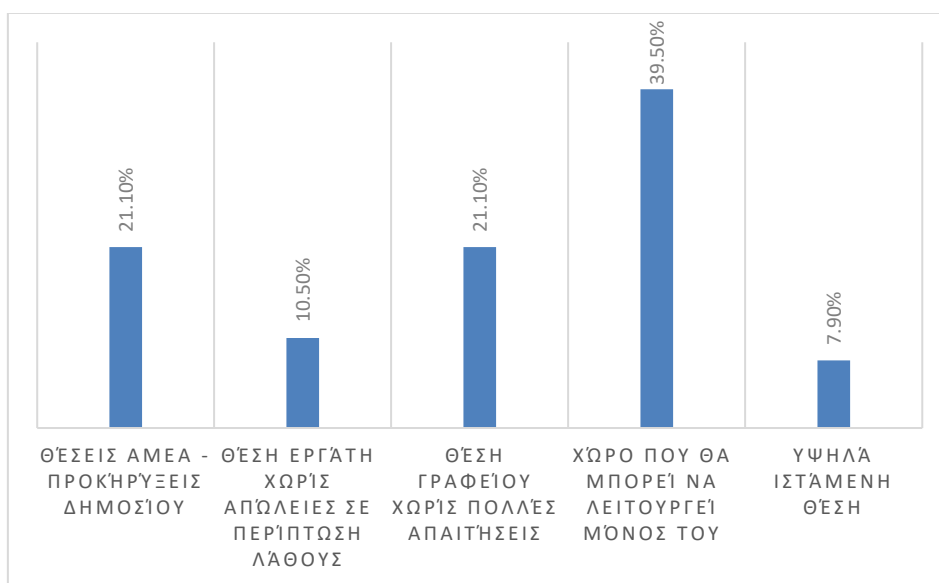
Σε αυτό το ερώτημα θίγεται ένα ζήτημα που απασχολεί ενδόμυχα όλους τους γονείς παιδιών με αναπηρία. Η επαγγελματική αποκατάσταση των ΑΜΕΑ είναι ένα θέμα που απασχολεί πολύ την κοινωνία καθώς τις τελευταίες δεκαετίες γίνονται σημαντικά

βήματα συμπερίληψης των ατόμων με αναπηρία στη δρώσα κοινωνία. Ο ΟΑΕΔ μέσω ειδικών κατηγοριών εργαζομένων – όπως αναφέρεται στο κεφάλαιο 3.4 με τίτλο «Ο νόμος 2956/2001» της παρούσας εργασίας- καθώς και ο ευρύτερος δημόσιος τομέας προωθούν την πρόσληψη ατόμων με αναπηρία. Υπό συγκεκριμένες συνθήκες ιδιωτικοί και δημόσιοι φορείς υποχρεούνται να προσλαμβάνουν συγκεκριμένο ποσοστό ΑΜΕΑ ενώ μόλις πριν κάποιες εβδομάδες ανακοινώθηκε από το ταμείο ανάπτυξης ότι μεταξύ άλλων θα καλυφθούν 200 θέσεις υποστηριζόμενης εργασίας από άτομα με αυτισμό (<https://www.capital.gr>). Επίσης, η ιδιωτική επιχείρηση «Μυτιληναίος» προσλαμβάνει άτομα με αναπηρία στα πλαίσια της συμπερίληψης τους(www.cnn.gr).

Σύμφωνα με τα παραπάνω και με όσα έχουν ήδη αναλυθεί στο 3^ο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, το ποσοστό των γονέων που θεωρεί ότι το τέκνο του μπορεί να απασχοληθεί επαγγελματικά είναι συγκρατημένα αισιόδοξο, αφού καταλαμβάνει το 62%. Το υπόλοιπο 38 % ανήκει πιθανόν στους γονείς παιδιών με αυτισμό χαμηλής λειτουργικότητας ή/ και με νοητική υστέρηση.

7. Σε περίπτωση που απαντήσατε "ναι", θεωρείτε ότι θα μπορεί να βρει εργασία;

Γράφημα ράβδων 2: εικασίες γονέων για την επαγγελματική αποκατάσταση των παιδιών τους

Λόγω της φύσης του αυτισμού, οι απαντήσεις και πάλι θεωρούνται αναμενόμενες. Ο αυτιστικός άνθρωπος δυσκολεύεται και υστερεί στην επικοινωνία με άλλους ανθρώπους, γεγονός που γνωρίζουν πολύ καλά οι γονείς των αυτιστικών παιδιών. Γι' αυτό το λόγο σχεδόν το 40% θεωρεί ότι το παιδί του θα εργαστεί σε χώρο που να μπορεί να λειτουργήσει χωρίς την παρουσία άλλων ατόμων.

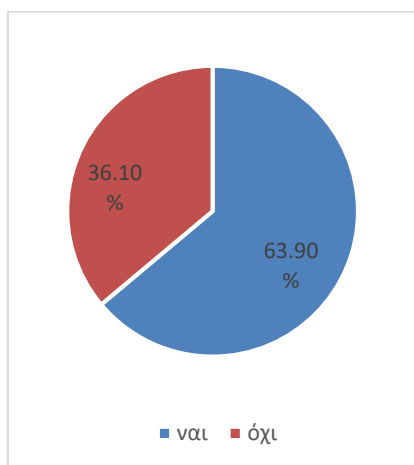
Επίσης αναμενόμενη θέση –αλλά όχι σε ισοψηφία με τη θέση γραφείου χωρίς πολλές απαιτήσεις – είναι και αυτή για τις θέσεις του δημόσιου. Μπορεί να έχουν γίνει βήματα για την επαγγελματική αποκατάσταση των ΑΜΕΑ, αυτό όμως δυστυχώς απέχει πολύ από το να επιλέγονται για εργασία χωρίς κάποιο κίνητρο (όπως συμβαίνει στον ιδιωτικό τομέα). Οι γονείς που θεωρούν λοιπόν ότι το παιδί τους θα εργαστεί σε κάποιο φορέα του ευρύτερου δημόσιου τομέα θεωρούνται ρεαλιστές αφού γνωρίζουν τις δυσκολίες που υπάρχουν αυτή τη στιγμή στο δημόσιο.

Η επιλογή «θέση γραφείου χωρίς πολλές απαιτήσεις» αποτελεί έκπληξη όσον αφορά την ισοβαθμία. Σίγουρα υπάρχουν γονείς που ενστερνίζονται αυτή την άποψη, και δικαίως εφόσον γνωρίζουν τις ικανότητες των παιδιών τους. Κρίνεται όμως αρκετά υψηλό ως ποσοστό.

Η «θέση εργάτη χωρίς απώλειες σε περίπτωση λάθους» αφορά τα άτομα πιο χαμηλής λειτουργικότητας. Αυτά συνήθως εκπαιδεύονται σε μία ρουτίνα που ουσιαστικά απαιτεί σωματική εργασία και όχι νοητική. Το αποτέλεσμα όμως είναι σημαντικό καθώς τα άτομα αυτά αισθάνονται και λειτουργούν ως μέλη της κοινωνίας ενώ η εργασία πραγματοποιείται ως όφειλε.

Η απάντηση με το μικρότερο ποσοστό θεωρείται και αυτή λογική. Έχει ήδη αναφερθεί ότι οι γονείς τέκνων με αναπηρία είναι ρεαλιστές κι έχουν αυτογνωσία, συνεπώς αυτοί που επέλεξαν τη συγκεκριμένη απάντηση γνωρίζουν ότι το παιδί τους θα μπορέσει να ανταποκριθεί – και ότι κατά πάσα πιθανότητα είναι αυτιστικό υψηλής λειτουργικότητας-.

8.Βάσει της υπάρχουσας εικόνας του τέκνου σας, θεωρείτε ότι θα έχει τη δυνατότητα να εργαστεί στο μέλλον;

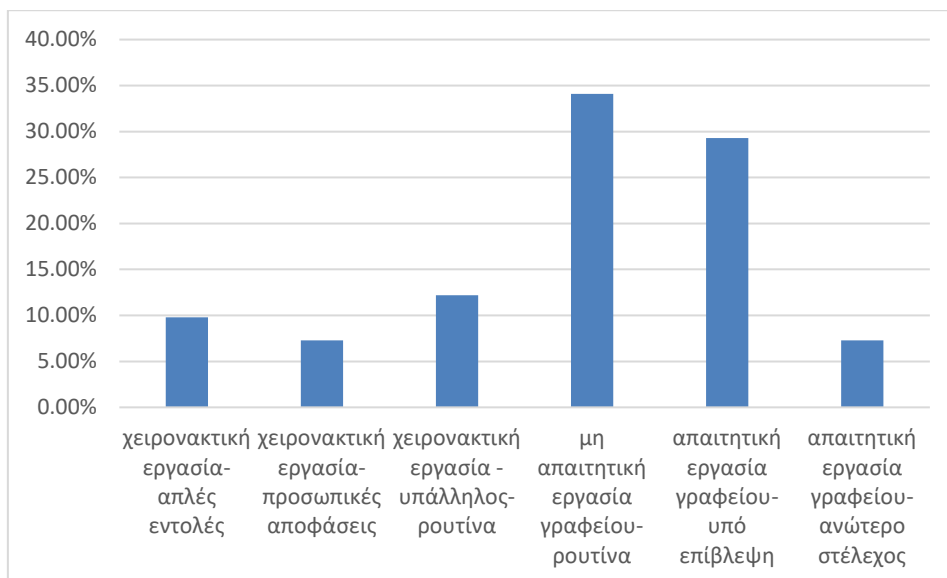

Γράφημα πίτας 6: εικασίες γονέων για το αν θα δοθεί στα παιδιά τους η δυνατότητα επαγγελματικής αποκατάστασης στο μέλλον

Υπάρχει μία φαινομενικά παρεμφερής ερώτηση με την ερώτηση 6, ωστόσο οι απαντήσεις εδώ αφορούν στο κατά πόσο θα έχουν τα παιδιά τους τη δυνατότητα εργασίας. Τα παιδιά ως ενήλικες θα έχουν την ικανότητα και τη θέληση, θα τους δοθεί όμως κάποια ευκαιρία;

Το ποσοστό δείχνει ρεαλιστικό καθώς περίπου 2 στους 3 γονείς θεωρούν ότι τα παιδιά τους θα μπορέσουν να εργαστούν. Οι νόμοι που αναλύονται στο τρίτο κεφάλαιο δείχνουν ότι ορθώς οι άνθρωποι αυτοί έχουν τη συγκεκριμένη πεποίθηση. Το δυσάρεστο όμως είναι ότι το υπόλοιπο 1/3 πιστεύει ότι τα παιδιά δε θα έχουν καμία ευκαιρία. Αυτό αποτελεί δείγμα ότι τα κατάλοιπα του παρελθόντος υπάρχουν ακόμη. Ο μισαναπειρισμός και η ιδρυματοποίηση των ατόμων με αναπηρία από τους «φυσιολογικούς» υφίσταται ακόμη στο μυαλό των Ελλήνων παρά τις προσπάθειες και την πρόοδο που έχει σημειωθεί τις τελευταίες δεκαετίες.

9. Σε περίπτωση που απαντήσατε "ναι", πού θεωρείτε πιο πιθανό να εργαστεί;

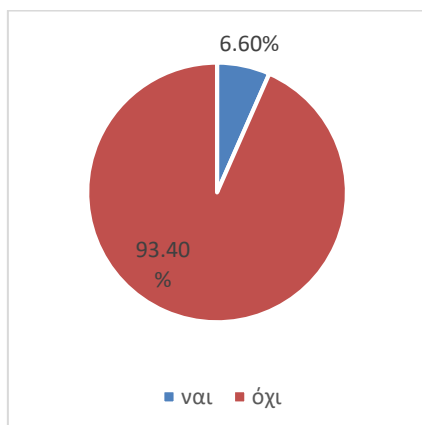
Γράφημα ράβδων 3: εικασίες γονέων για το τι ευκαιρία θα δοθεί στα παιδιά τους για την επαγγελματική τους αποκατάσταση

Βάσει των δεδομένων που συλλέχθηκαν συμπεραίνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό, το οποίο αγγίζει το 65%, θεωρεί ότι οι ευκαιρίες που θα έχουν να εργαστούν τα παιδιά τους θα αφορούν εργασία γραφείου υπό επίβλεψη. Ως λογική είναι κατανοητή αφού οι αυτιστικοί άνθρωποι αποδίδουν καλύτερα υπό την ασφάλεια της επίβλεψης και της εκπαίδευσης.

Το αμέσως επόμενο ποσοστό -λίγο περισσότερο από 22%- έχει να κάνει και πάλι με επίβλεψη και οδηγίες, ωστόσο αυτό αφορά τη χειρωνακτική εργασία. Κρίνεται και αυτό λογικό και αναμενόμενο λόγω της φύσης της αναπηρίας.

Οι απαντήσεις με τις λιγότερες επιλογές – 14% περίπου- ήταν αυτές που σχετίζονται με προσωπικές αποφάσεις και πρωτοβουλίες. Είτε σχετίζεται με μικρού ρίσκου χειρωνακτική εργασία, είτε με υψηλής ευθύνης εργασία γραφείου το αποτέλεσμα είναι το ίδιο. Οι γονείς δε θεωρούν ότι η κοινωνία θα δώσει στα παιδιά τους τη δυνατότητα λήψης αποφάσεων σε κάποιον εργασιακό χώρο.

10.Θεωρείτε ότι είναι εύκολο για ένα άτομο με αυτισμό ή με αυτισμό και νοητική υστέρηση να εργαστεί στην Ελλάδα σήμερα;

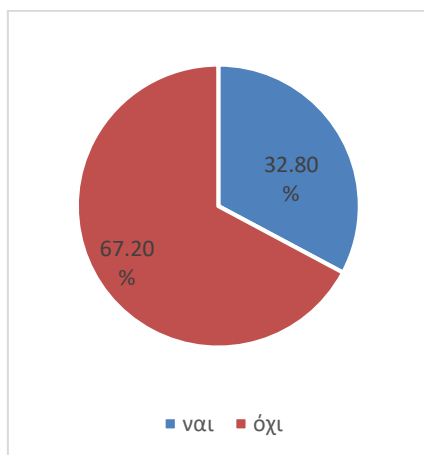

Γράφημα πίτας 7: ευκολία εργασίας ατόμων με αυτισμό στην Ελλάδα σήμερα

Οι απαντήσεις είναι ξεκάθαρες κι επιβεβαιώνουν τα ήδη γνωστά δεδομένα. Η συντριπτική πλειοψηφία, δηλαδή περίπου το 95% των ερωτηθέντων, ενστερνίζεται την άποψη ότι είναι δύσκολο να εργαστεί κάποιος αυτιστικός στην Ελλάδα σήμερα. Η πραγματικότητα άλλωστε επιβεβαιώνει τις εικασίες. Βάσει της έκθεσης που διενήργησε το παρατηρητήριο θεμάτων της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ατόμων με Αναπηρία (ΕΣΑΜΕΑ), μόλις 1 στους 4 ανθρώπους με βαριά αναπηρία σε ηλικία μεταξύ 20 και 64 ετών είναι εργαζόμενος. Το ποσοστό είναι πολύ μικρό αφού το αντίστοιχο ποσοστό για τους ανθρώπους χωρίς αναπηρία πλησιάζει το 58%. Δεν υπάρχουν αντίστοιχα δεδομένα για τα άτομα με αυτισμό, συνεπώς πιθανότατα να υπάρχουν αποκλίσεις.

Θεωρητικά έχουν ψηφιστεί νόμοι, γίνονται καμπάνιες, ο κόσμος γνωρίζει τον αυτισμό μέσα από το περιβάλλον του αφού οι περισσότεροι άνθρωποι έχουν κάποιον γνωστό, συγγενή στο φάσμα του αυτισμού. Η φοβία όμως για το διαφορετικό, η άποψη ότι οι αυτιστικοί είναι κανονικοί άνθρωποι αρκεί να βρίσκονται έξω από το περιβάλλον του καθενός, οι εκούσιες ή ακούσιες διακρίσεις είναι βαθιά ριζωμένες στην ελληνική νοοτροπία.

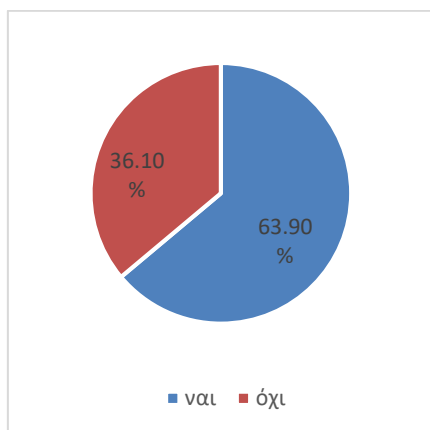
11.Θεωρείτε ότι η εργασία ενός ατόμου με αυτισμό ή με αυτισμό και νοητική υστέρηση είναι ευκολότερη σήμερα στην Ελλάδα σε σχέση με τα παλαιότερα χρόνια;

Γράφημα πίτας 8: ευκολία εργασίας ατόμων με αυτισμό στην Ελλάδα σήμερα σε σύγκριση με το παρελθόν

Οι απαντήσεις σε αυτό το ερώτημα δείχνουν στοιχειωδώς πιο ευόιωνες συγκριτικά με αυτές της προηγούμενης ερώτησης. Μπορεί το ποσοστό του όχι να υπερिशύει αρκετά του ναι, ωστόσο δεν το εκμηδενίζει όπως σχεδόν συμβαίνει στην παραπάνω ερώτηση. 2 στους 3 γονείς – περίπου 67%- πιστεύουν ότι το να εργαστεί ένας άνθρωπος με αυτισμό ή με αυτισμό και νοητική υστέρηση στην Ελλάδα του σήμερα είναι το ίδιο δύσκολο με παλαιότερα. Υπάρχει όμως και ο 1 γονέας στους 3 που θεωρεί ότι η κατάσταση είναι καλύτερη. Είναι πολύ σημαντικό το ποσοστό αυτό καθώς όσο περνούν τα χρόνια λογικά θα αυξάνεται περισσότερο. Ο κόσμος γνωρίζει τον αυτισμό, σταματάει δειλά- δειλά να τον αποφεύγει και να τον φοβάται, οι επιχειρήσεις μαθαίνουν για τα προτερήματα των αυτιστικών και δίνουν ευκαιρίες καριέρας προκειμένου να εκμεταλλευτούν την τελειομανία και τη συγκέντρωσή τους.

12.Θεωρείτε ότι είναι εύκολο για ένα άτομο με αυτισμό ή με αυτισμό και νοητική υστέρηση να εργαστεί στην Ευρώπη σήμερα;

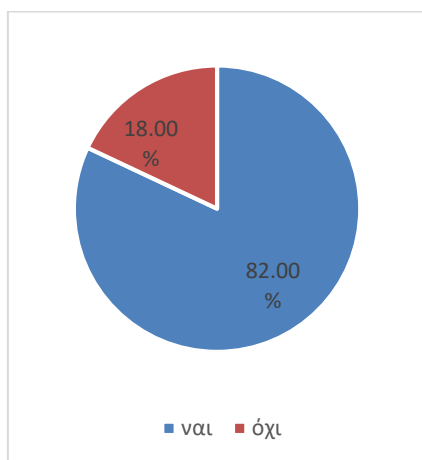

Γράφημα πίτας 9: ευκολία εργασίας ατόμων με αυτισμό στην Ευρώπη σήμερα

Η ερώτηση αυτή τέθηκε προκειμένου να γίνει σύγκριση μεταξύ των απαντήσεων που αφορούν το αντίστοιχο ερώτημα για την ευκολία εργασίας των αυτιστικών στην Ελλάδα. Οι απαντήσεις δυστυχώς δεν εκπλήσσουν. Η πλειονότητα των γονέων, σε ποσοστό που αγγίζει το 64% θεωρεί ότι μπορεί να δουλέψει ένας αυτιστικός στην Ευρώπη σήμερα. Ένα μικρό αλλά όχι ασήμαντο ποσοστό (σχεδόν 36%) πιστεύει ότι ούτε στην Ευρώπη μπορεί να εργαστεί ένα άτομο με αυτισμό. Το ότι το ποσοστό των γονέων που πιστεύουν ότι η εργασία στην Ευρώπη είναι πιο εύκολη δικαιολογείται στην ακόλουθη παράγραφο.

Βάσει του οργανισμού ηνωμένων εθνών (Ο.Η.Ε.) αλλά και της ευρωπαϊκής οδηγίας 2000/78/ ΕΚ , απαγορεύεται παντός είδους διάκριση λόγω αναπηρίας στον εργασιακό χώρο. Η οδηγία αφορά τόσο το δημόσιο, όσο και τον ιδιωτικό τομέα και υποστηρίζει ότι τα άτομα με αναπηρία στην Ευρώπη πρέπει να έχουν ίση πρόσβαση σε επαγγελματική εκπαίδευση, σε συνδικαλισμό και γενικά σε συνθήκες εργασίας. Τα δεδομένα αυτά ισχύουν σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, μεταξύ αυτών και στην Ελλάδα. Το θέμα είναι ότι στην Ελλάδα δεν εφαρμόζονται ακόμη στο βαθμό που θα έπρεπε, ενώ στην Ευρώπη υπάρχει διαφορετική νοοτροπία.

13.Θεωρείτε ότι η εργασία ενός ατόμου με αυτισμό ή με αυτισμό και νοητική υστέρηση είναι ευκολότερη σήμερα στην Ευρώπη σε σχέση με τα παλαιότερα χρόνια;

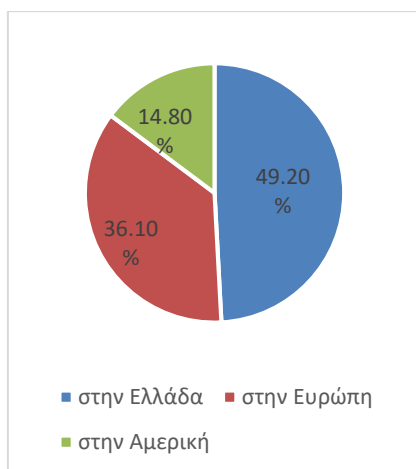
Γράφημα πίτας 10: ευκολία εργασίας ατόμων με αυτισμό στην Ευρώπη σήμερα σε σύγκριση με το παρελθόν

Όπως και η 11^η ερώτηση, έτσι και η 13^η τέθηκε προκειμένου να γίνει σύγκριση μεταξύ των απαντήσεων που αφορούν την Ελλάδα και την Ευρώπη. Αντίστοιχα με την 11^η ερώτηση λοιπόν παρατηρείται και εδώ μία τάση αισιοδοξίας. Περισσότεροι από 4 στους 5 γονείς θεωρούν ότι η κατάσταση είναι καλύτερη από τα παλαιότερα χρόνια ενώ μόλις 1 πιστεύει ότι αυτό δεν ισχύει.

Οι τάσεις αυτές αιτιολογούνται καθώς ο κόσμος πλέον αλλάζει. Ψηφίζονται νόμοι, υπάρχει ενημέρωση, αυξάνονται τα αυτιστικά και γενικά τα ανάπηρα άτομα με αποτέλεσμα οι άνθρωποι να αισθάνονται περισσότερη οικειότητα. Ο όρος συμπερίληψη αποκτά σιγά σιγά την πραγματική του υπόσταση, μη μένοντας μόνο στη θεωρία.

14.Αν είχατε τη δυνατότητα επιλογής, θα προτιμούσατε το τέκνο σας να εργαστεί :

Γράφημα πίτας 11: περιοχή που θα ήθελε ένας γονέας να εργαστεί το αυτιστικό τέκνο του ως ενήλικας

Η έρευνα διενεργήθηκε σε Έλληνες πολίτες, συνεπώς είναι φυσιολογικό το να επιθυμεί ένας γονέας να εργαστεί το παιδί του στην Ελλάδα και όχι κάπου πιο μακριά. Γι' αυτό σχεδόν οι μισοί απάντησαν ότι προτιμούν το παιδί τους να εργασθεί στην Ελλάδα. Το ποσοστό αυτό οφείλεται προφανώς στην νοοτροπία που επικρατεί στη χώρα περί στενών σχέσεων των μελών της οικογένειας. Αν και πάρα πολλοί νέοι τις τελευταίες δεκαετίες επιλέγουν να εργαστούν εκτός χώρας, εντούτοις η βαθιά ριζωμένη πεποίθηση ότι οι οικογένειες πρέπει να είναι δεμένες και όσο πιο κοντά γίνεται καλά κρατεί.

Το αμέσως επόμενο ποσοστό -36%- αφορά την εργασία στην Ευρώπη. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι περισσότεροι γονείς θεωρούν ότι η εργασιακή κατάσταση για τα άτομα με αυτισμό που επικρατεί στην Ευρώπη είναι πολύ καλύτερη από την αντίστοιχη στην Ελλάδα. Δηλώνουν την επιθυμία τους να εργαστεί το τέκνο τους εκεί, προφανώς για να έχει καλύτερο μέλλον και σωστότερη αντιμετώπιση.

Η τελευταία επιλογή είναι αναμενόμενα η Αμερική. Αν και ουσιαστικά αποτελεί πρωτοπόρο στο θέμα των ατόμων με αναπηρία αφού από το 1975 υπάρχει δράση για την εκπαίδευση όλων των παιδιών με αναπηρία (Education for All Handicapped Children Act (EHA) , οι Έλληνες γονείς δε γνωρίζουν πολλά πράγματα σχετικά με τις επικρατούσες

συνθήκες εκεί κι επιπλέον θεωρούν ότι η απόσταση μέχρι εκεί είναι τεράστια, συνεπώς δεν την επιλέγουν.

15.Τι τρόπους βελτίωσης της εργασιακής κατάστασης των ατόμων με αυτισμό ή με αυτισμό και νοητική υστέρηση θα προτείνατε;

Στην ερώτηση αυτή οι απαντήσεις δεν ήταν πολλαπλής επιλογής αλλά απαιτούνταν να γραφτεί ένα σύντομο κείμενο από όποιον το επιθυμούσε. Δεν απάντησαν όλοι, ωστόσο η αναλογία που δείχνει ότι 2 στους 3 γονείς το απάντησαν, οδηγεί σε ασφαλή σχετικά συμπεράσματα.

Οι απαντήσεις εδώ αντικατοπτρίζουν την πραγματικότητα που βιώνουν οι γονείς των ανήλικων ΑΜΕΑ. Σχεδόν όλοι ζητούν να υπάρξει επιτέλους κατανόηση, ενσυναίσθηση και αποδοχή. Ζητούν συμπερίληψη όχι μόνο στην εκπαίδευση όπως είναι η επίσημη ορολογία (Ζώνιου- Σιδέρη 2004: 36) αλλά σε κάθε τομέα της κοινωνίας και κυρίως στην εργασία. Αναφέρθηκε ήδη ότι η ελληνική κοινωνία είναι πολύ «πίσω» στο θέμα των αντιλήψεων περί αναπηρίας. Θεωρητικά τη δέχεται, αρκεί να μην υπάρχει άτομο με αναπηρία στο περιβάλλον της. Οι περισσότεροι επίσης ενστερνίζονται την άποψη ότι πρέπει να υπάρξει κρατική μέριμνα, περισσότερα προγράμματα, συνεκπαίδευση αυτιστικών και μη εργαζομένων, ενημέρωση.

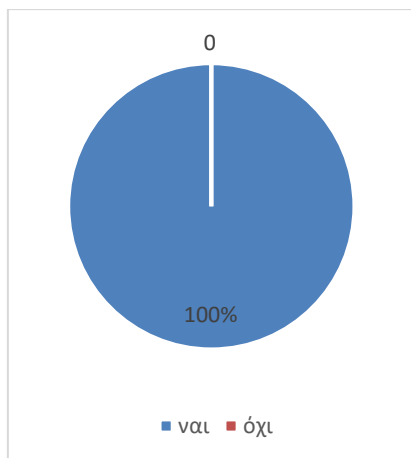
Η ουσία είναι ότι στον 21^ο αιώνα τα άτομα με αυτισμό στην Ελλάδα απέχουν σχεδόν ολοκληρωτικά από κάθε εργασιακή δραστηριότητα.

4.2 Ανάλυση 2^{ου} ερωτηματολογίου

Το ερωτηματολόγιο αυτό παρουσιάζει το πώς αντιλαμβάνονται οι γονείς των ανήλικων παιδιών με σωματικές, δηλαδή αισθητηριακές και κινητικές αναπηρίες, το επαγγελματικό μέλλον των παιδιών τους. Το παρόν ερωτηματολόγιο συντάχθηκε προκειμένου να ακολουθήσει σε επόμενο κεφάλαιο σύγκριση μεταξύ των απαντήσεων που δόθηκαν από γονείς παιδιών με σωματικές αναπηρίες με τις απαντήσεις των γονέων που έχουν παιδιά στο φάσμα του αυτισμού (βλ. πρώτο ερωτηματολόγιο). Οι ερωτήσεις είναι οι ίδιες, προσαρμοσμένες όμως στα δεδομένα των σωματικών αναπηριών.

Ακολουθεί λεπτομερής ανάλυση της κάθε ερώτησης.

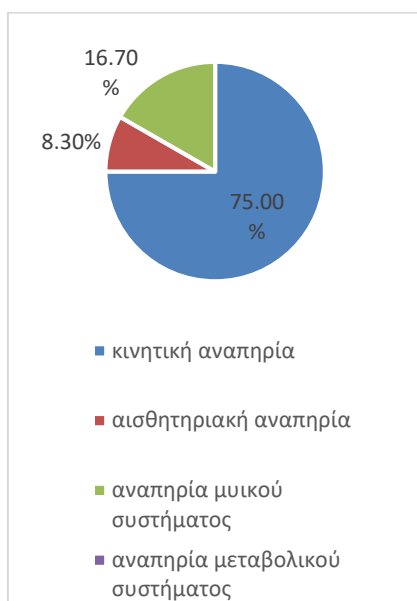
«1. Είστε γονέας ανήλικου ΑΜΕΑ;»

Γράφημα πίτας 12: Ποσοστό γονέων παιδιών με αναπηρία

Θεωρητικά θα ήταν προφανές το γεγονός ότι όσοι θα απαντούσαν στο ερωτηματολόγιο θα ήταν γονείς παιδιών με αναπηρία, ωστόσο για την ακρίβεια του αποτελέσματος η ερώτηση έπρεπε να γίνει. Όπως φαίνεται, το 100% των ερωτηθέντων αποτελούν γονείς παιδιών με αναπηρία.

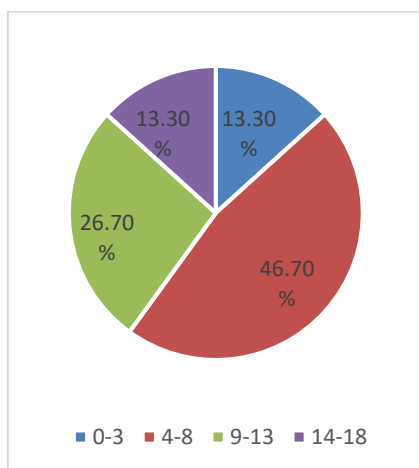
2. Το τέκνο σας:

Γράφημα πίτας 13: Σωματικές αναπηρίες παιδιών

Το δημογραφικό αυτό ερώτημα έγινε για να εξηγηθούν ορθότερα οι απαντήσεις στα ερωτήματα που ακολουθούν. Οι τύποι αναπηρίας είναι πολλοί και με διαφορετικό βαθμό δυσκολίας. Συνεπώς είναι πιο πιθανό να εργαστεί λ.χ. ένα άτομο με ακρωτηριασμένο το ένα πόδι παρά ένα άτομο με τετραπληγία.

3. Σε ποια ηλικιακή ομάδα ανήκει το τέκνο σας;

Γράφημα πίτας 14: ηλικίες παιδιών

Παρατηρείται ότι οι ηλικίες στο παρόν γράφημα είναι μοιρασμένες. Αν και υπερσχύει κατά πολύ η ομάδα των ηλικιών 4-8 αφού ξεπερνά το 45%, εντούτοις υπάρχει σημαντικό ποσοστό και στις άλλες ηλικιακές ομάδες. Έτσι, το 13% βρίσκεται μεταξύ 0 και 3 ετών, το 27% μεταξύ 9 και 13 ενώ μεταξύ 14 και 18 ετών βρίσκεται το υπόλοιπο 13%.

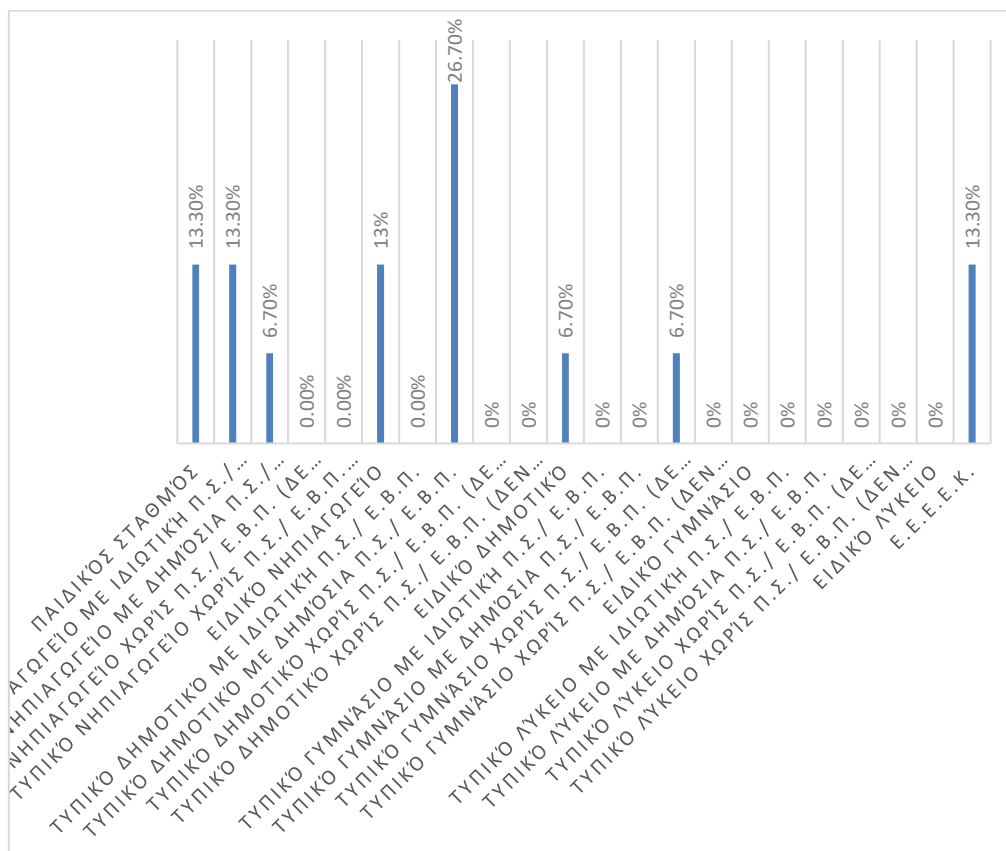
4. Σε ποιο φύλο ανήκει;

Γράφημα πίτας 15: φύλο παιδιών

Το τελευταίο από τα δημογραφικά ερωτήματα αφορά το φύλο των παιδιών. Αν και πέρα από την αναλογία των αυτιστικών δεν έχει τεκμηριωθεί επίσημα, παρατηρείται στην παρούσα έρευνα ότι το ποσοστό των αρσενικών ατόμων με αναπηρία υπερισχύει κατά πολύ του ποσοστού των θηλυκών.

5. Σε ποια εκπαιδευτική δομή και υπό τι συνθήκες φοιτά το τέκνο σας;

Γράφημα ράβδων 4: εκπαιδευτικές δομές φοίτησης παιδιών

Στην ερώτηση αυτή εκτίθενται πολλές επιλογές καθώς ένα παιδί με αναπηρία μπορεί να φοιτήσει υπό διαφορετικές συνθήκες τόσο σε τυπικό όσο και σε ειδικό σχολείο. Οι περισσότεροι γονείς επιδιώκουν να ακολουθήσουν τα παιδιά τους ένα τυπικό σχολικό πλαίσιο έστω και με στήριξη, καθώς θεωρούν ότι η συναναστροφή με παιδιά χωρίς αναπηρία θα βοηθήσει τα δικά τους παιδιά. Το σκεπτικό τους είναι λογικό και θεωρείται σωστή επιλογή εφόσον το παιδί μπορεί να ανταπεξέλθει.

Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις που η φοίτηση σε τυπικό σχολείο δεν είναι υπό καμία συνθήκη εφικτή. Σε αυτήν την περίπτωση το παιδί ακολουθεί το ειδικό σχολείο κάθε βαθμίδας. Τα σχολεία αυτά με τη σωστή στελέχωση αποτελούν την ιδανική λύση για τα παιδιά που φοιτούν εκεί καθώς συμβάλλουν κατά πολύ στη βελτίωση και την εξέλιξή τους. Συχνά μάλιστα παρατηρούνται μεταγραφές μαθητών ειδικών σχολείων σε τυπικά. Τα τελευταία χρόνια μάλιστα υπάρχουν μαθητές ειδικών λυκείων που εισάγονται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

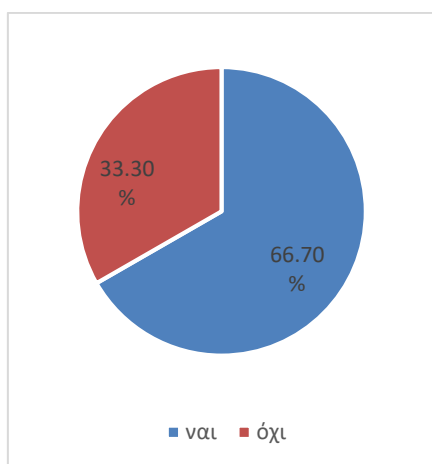
Επειδή οι παρεχόμενες πληροφορίες είναι πολλές, τα ποσοστά εκτίθενται στον παρακάτω πίνακα και αναλύονται στη συνέχεια.

Δομή φοίτησης	Ποσοστό
παιδικός σταθμός	13,30%
τυπικό νηπιαγωγείο με ιδιωτική π.σ./ ε.β.π.	13,30%
τυπικό νηπιαγωγείο με δημόσια π.σ./ ε.β.π.	6,70%
τυπικό νηπιαγωγείο χωρίς π.σ./ ε.β.π. (δε χρειάζεται)	0,00%
τυπικό νηπιαγωγείο χωρίς π.σ./ ε.β.π. (δεν παρέχεται)	0,00%
ειδικό νηπιαγωγείο	13%
τυπικό δημοτικό με ιδιωτική π.σ./ ε.β.π.	0,00%
τυπικό δημοτικό με δημόσια π.σ./ ε.β.π.	26,70%
τυπικό δημοτικό χωρίς π.σ./ ε.β.π. (δε χρειάζεται)	0%
τυπικό δημοτικό χωρίς π.σ./ ε.β.π. (δεν παρέχεται)	0%
ειδικό δημοτικό	6,70%
τυπικό γυμνάσιο με ιδιωτική π.σ./ ε.β.π.	0%
τυπικό γυμνάσιο με δημόσια π.σ./ ε.β.π.	0%
τυπικό γυμνάσιο χωρίς π.σ./ ε.β.π. (δε χρειάζεται)	6,70%
τυπικό γυμνάσιο χωρίς π.σ./ ε.β.π. (δεν παρέχεται)	0%
ειδικό γυμνάσιο	0%
τυπικό λύκειο με ιδιωτική π.σ./ ε.β.π.	0%
τυπικό λύκειο με δημόσια π.σ./ ε.β.π.	0%
τυπικό λύκειο χωρίς π.σ./ ε.β.π. (δε χρειάζεται)	0%
τυπικό λύκειο χωρίς π.σ./ ε.β.π. (δεν παρέχεται)	0%
ειδικό λύκειο	0%

Πίνακας 2: ποσοστά μαθητών ανά εκπαιδευτική δομή

Βάσει του παραπάνω πίνακα το 67% των μαθητών φοιτά σε τυπικά σχολικά πλαίσια όλων των βαθμίδων ενώ μόνο το 33% φοιτά σε ειδικά σχολεία. Αυτό υποδηλώνει ότι οι ερωτηθέντες γονείς ως επί τω πλείστω δεν έχουν τέκνα με απροσπέραστες δυσκολίες.

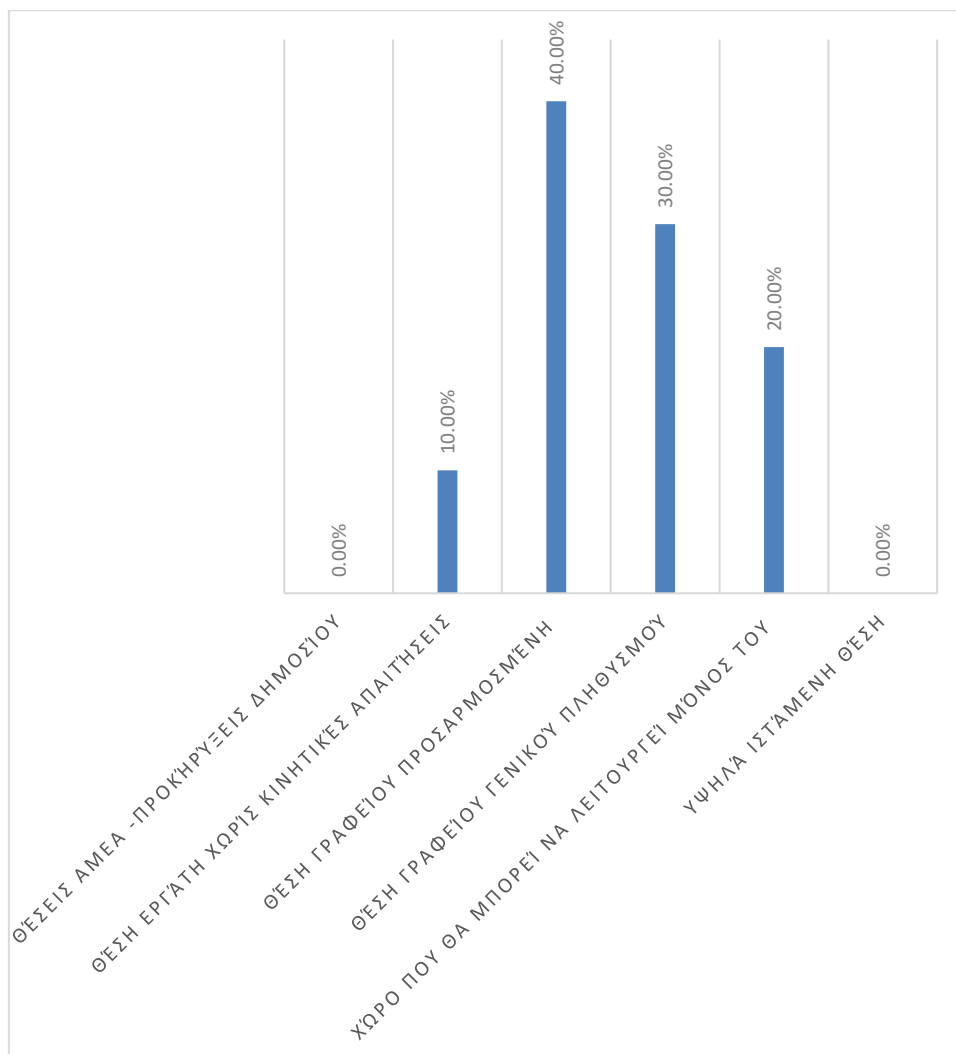
6.Βάσει της υπάρχουσας εικόνας του τέκνου σας, θεωρείτε ότι θα είναι ικανό να εργαστεί στο μέλλον;

Γράφημα πίτας 16: εικασίες γονέων για την ικανότητα επαγγελματικής αποκατάστασης των παιδιών τους στο μέλλον

Κρίνοντας από τις απαντήσεις σχετικά με τις δομές φοίτησης, τα ποσοστά που προέκυψαν είναι δικαιολογημένα, αν και θα μπορούσαν οι θετικές απαντήσεις να είναι ακόμη υψηλότερες. Με σχεδόν 67% των γονέων να θεωρεί πως το παιδί του μπορεί να εργαστεί στο μέλλον, φαίνεται ότι υπάρχει μία θετική διαφοροποίηση ως προς τις απόψεις σχετικά με τα άτομα με αναπηρία. Το υπόλοιπο 33% πιθανολογείται ότι έχει παιδιά με σημαντικά και δυσεπιλύσιμα προβλήματα, συνεπώς δεν καθίσταται δυνατή η εργασία στο μέλλον.

7. Σε περίπτωση που απαντήσατε "ναι", θεωρείτε ότι θα μπορεί να βρει εργασία;

Γράφημα ράβδων 5: εικασίες γονέων για την επαγγελματική αποκατάσταση των παιδιών τους

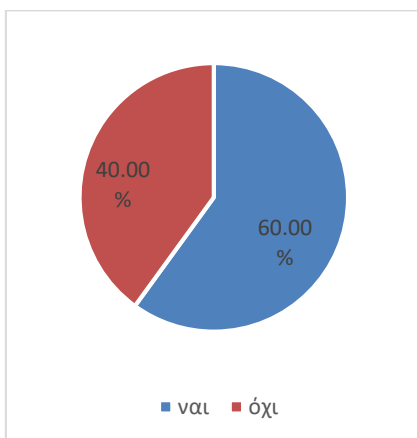
Εδώ το μεγαλύτερο ποσοστό που είναι το 70% πιστεύει ότι το παιδί του θα εργαστεί σε χώρο γραφείου, και μάλιστα σχεδόν οι μισοί από αυτούς ότι το παιδί δε θα είναι θέση εργασίας ΑΜΕΑ. Είναι σαφές ότι οι σωματικές αναπηρίες διαφέρουν από τις νοητικές και τις ψυχικές. Οι σωματικές αναπηρίες δεν εμπλέκουν το νου στη διαδικασία της παραγωγής έργου, συνεπώς είναι ευκολότερο για κάποιον να εργαστεί.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το 20% των απαντήσεων αφορά την περίπτωση ο άνθρωπος να μπορεί να λειτουργήσει μόνος του ενώ το υπόλοιπο 10% αφορά πιθανότατα άτομα με καθαρά κινητική αναπηρία αφού αναφέρεται σε θέση χωρίς κινητικές απαιτήσεις.

Το παράδοξο είναι ότι κανείς δεν απάντησε ότι θεωρεί ότι το τέκνο του θα εργαστεί στο δημόσιο ή μέσω προκηρύξεων ΑΜΕΑ.

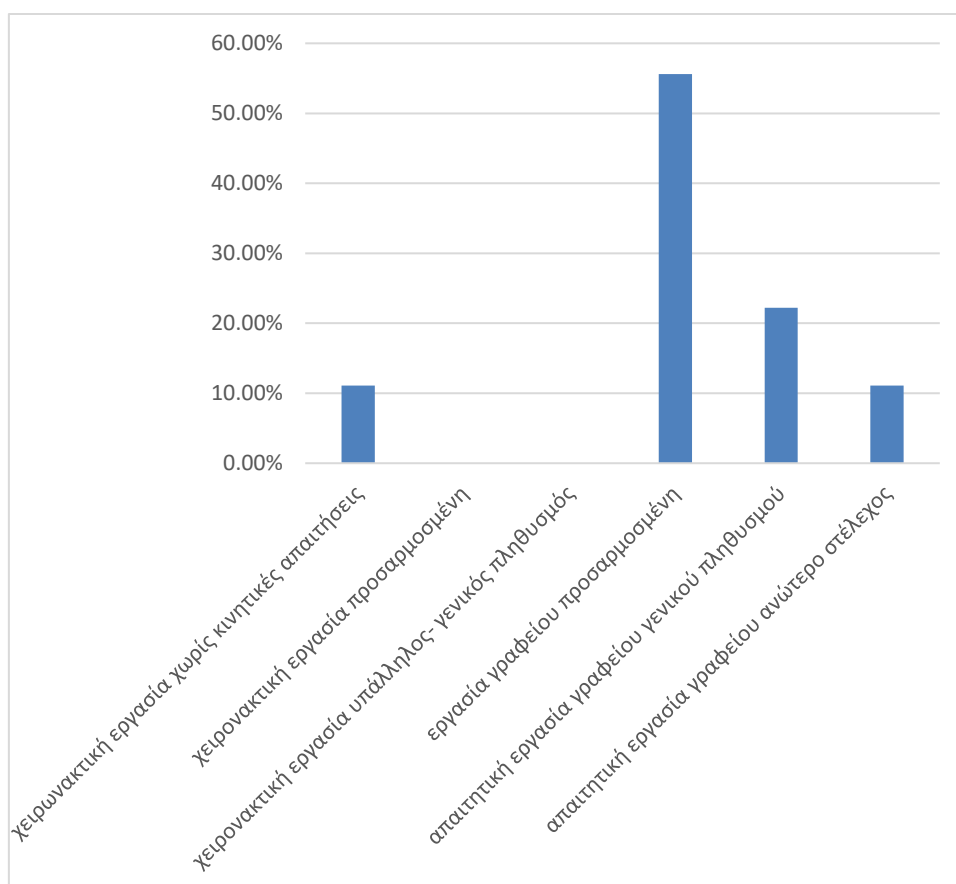
8.Βάσει της υπάρχουσας εικόνας του τέκνου σας, θεωρείτε ότι θα έχει τη δυνατότητα να εργαστεί στο μέλλον;

Γράφημα πίτας 17: εικασίες γονέων για το αν θα δοθεί στα παιδιά τους η δυνατότητα επαγγελματικής αποκατάστασης στο μέλλον

Οι περισσότεροι γονείς γνωρίζουν τις δυνατότητες των παιδιών τους άρα αν το 60% θεωρεί ότι θα μπορέσουν να εργαστούν, σημαίνει ότι κατά πάσα πιθανότητα θα εργαστούν. Το ίδιο ισχύει για το υπόλοιπο 40% που προφανώς έχει σημαντικά προβλήματα και μάλλον δε θα μπορέσει να το καταφέρει.

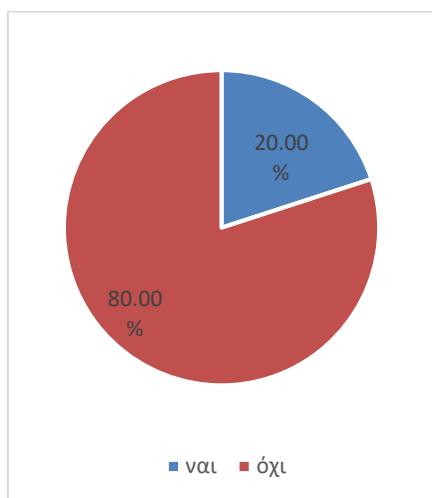
9. Σε περίπτωση που απαντήσατε "ναι", πού θεωρείτε πιο πιθανό να εργαστεί;

Γράφημα ράβδων 6: εικασίες γονέων για το τι ευκαιρία θα δοθεί στα παιδιά τους για την επαγγελματική τους αποκατάσταση

Οι απαντήσεις είναι ανάλογες με αυτές του ερωτήματος 7 και οι απαντήσεις αντίστοιχες. Σχεδόν το 90% πιστεύει ότι το παιδί τους θα έχει την ευκαιρία απασχόλησης σε θέση γραφείου και μάλιστα το 22% από αυτούς ότι το παιδί θα απορροφηθεί σε θέση γενικού πληθυσμού. Το λογικό όμως είναι, η πλειοψηφία να θεωρεί ότι το ΑΜΕΑ θα εργαστεί σε προσαρμοσμένη στις ανάγκες του θέση, κάτι που ενστερνίζεται το 56% των ερωτηθέντων. Τέλος, το υπόλοιπο 10% θεωρεί ότι το τέκνο τους θα εργαστεί σε χειρωνακτική εργασία χωρίς πολλές κινητικές απαιτήσεις.

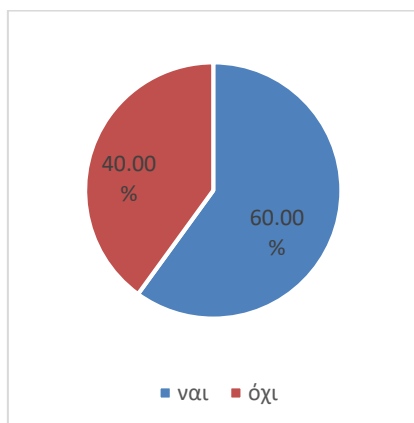
10.Θεωρείτε ότι είναι εύκολο για ένα άτομο με σωματική αναπηρία να εργαστεί στην Ελλάδα σήμερα;

Γράφημα πίτας 18: ευκολία εργασίας ατόμων με αναπηρία στην Ελλάδα σήμερα

Τα τελευταία 10 χρόνια η Ελλάδα μαστίζεται από οικονομική ύφεση και η ανεργία βρίσκεται στα ύψη. Είναι αναμενόμενο οι γονείς να είναι επηρεασμένοι από αυτό, από την νοοτροπία των Ελλήνων περί αναπηρίας αλλά και από την εικόνα των παιδιών τους . Δυστυχώς το 80% πιστεύει ότι δε θα είναι εύκολο να εργαστούν τα παιδιά τους στην Ελλάδα, γεγονός που επιβεβαιώνεται από το παρατηρητήριο θεμάτων αναπηρίας της ΕΣΑΜΕΑ που ενημερώνει ότι μόνο το 24,2 % των ΑΜΕΑ μεταξύ 20 και 64 ετών εργάζεται (<https://www.amea-care.gr>).

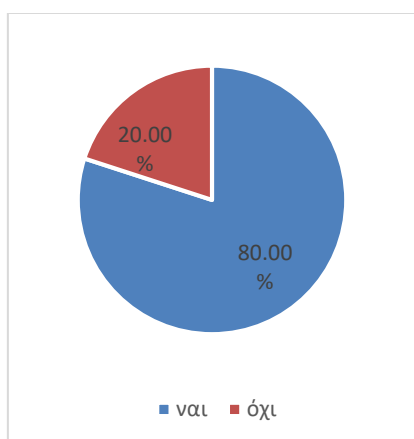
11.Θεωρείτε ότι η εργασία ενός ατόμου με σωματική αναπηρία είναι ευκολότερη σήμερα στην Ελλάδα σε σχέση με τα παλαιότερα χρόνια;

Γράφημα πίτας 19: ευκολία εργασίας ατόμων με σωματική αναπηρία στην Ελλάδα σήμερα σε σύγκριση με το παρελθόν

Το ποσοστό εδώ δείχνει ότι ο κόσμος είναι διχασμένος και ότι δεν υπάρχει μία ξεκάθαρη τάση. Είναι σίγουρα ευχάριστο το γεγονός ότι οι 60 στους 100 απάντησαν ότι η κατάσταση πλέον είναι ευκολότερη, ωστόσο απαιτείται πολύ μεγαλύτερο ποσοστό για να θεωρηθεί ότι πραγματικά αλλάζει κάτι.

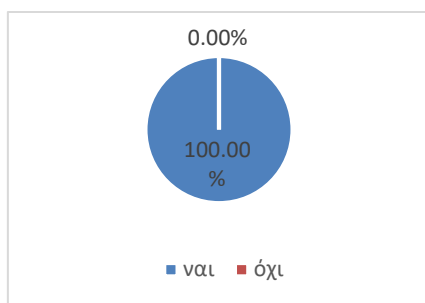
12.Θεωρείτε ότι είναι εύκολο για ένα άτομο με σωματική αναπηρία να εργαστεί στην Ευρώπη σήμερα;

Γράφημα πίτας 20: ευκολία εργασίας ατόμων με σωματική αναπηρία στην Ευρώπη σήμερα

Έχει αναφερθεί πολλές φορές στην παρούσα έρευνα ότι η αναπηρία στην Ευρώπη αντιμετωπίζεται πιο ουσιαστικά καθώς, μπορεί οι οδηγίες να είναι αναγκαστικά οι ίδιες σε όλα τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ωστόσο η διαφορά έγκειται στη νοοτροπία των λαών. Είναι φυσικό λοιπόν οι ερωτηθέντες να υποστηρίζουν ότι στην Ευρώπη τα πράγματα είναι καλύτερα. Συν τοις άλλοις εκεί εφαρμόζονται κι επιπλέον ευκολίες όπως η Ευρωπαϊκή κάρτα αναπηρίας για τις μετακινήσεις ή η Ευρωπαϊκή κάρτα στάθμευσης.

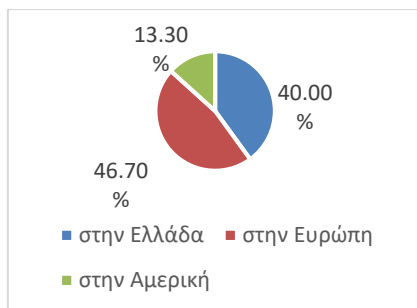
13.Θεωρείτε ότι η εργασία ενός ατόμου με σωματική αναπηρία είναι ευκολότερη σήμερα στην Ευρώπη σε σχέση με τα παλαιότερα χρόνια;

Γράφημα πίτας 21: ευκολία εργασίας ατόμων με σωματική αναπηρία στην Ευρώπη σήμερα σε σύγκριση με το παρελθόν

Σύσσωμοι οι ερωτηθέντες απαντούν θετικά στην κατάσταση που επικρατεί σήμερα σχετικά με την εργασία των ατόμων με σωματική αναπηρία στην Ευρώπη συγκριτικά με το παρελθόν. Η κατάσταση γενικώς βελτιώνεται παντού. Η συμπερίληψη και η αποδοχή κάθε είδους διαφορετικότητας, μεταξύ αυτών και της σωματικής αναπηρίας οδηγεί σε έναν πιο δίκαιο κόσμο.

14.Αν είχατε τη δυνατότητα επιλογής, θα προτιμούσατε το τέκνο σας να εργαστεί :

Γράφημα πίτας 22: περιοχή που θα ήθελε ένας γονέας να εργαστεί το σωματικά ανάπηρο τέκνο του

Είναι φανερό ότι οι απόψεις δίστανται στο ερώτημα αυτό. Αν και θα περίμενε κανείς οι άνθρωποι να επιλέξουν την Ελλάδα ως τόπο εργασίας των παιδιών τους, οι γονείς παιδιών με σωματική αναπηρία επιλέγουν την Ευρώπη σε ποσοστό 47%. Αυτό συμβαίνει επειδή οι σωματικές αναπηρίες θεωρούνται κατά κανόνα πιο διαχειρίσιμες, συνεπώς οι γονείς επιλέγουν την Ευρώπη ως τόπο με πολύ καλύτερες συνθήκες εργασίας για τα ΑΜΕΑ. Ακολουθεί η Ελλάδα με ποσοστό 40%, προφανώς από κάποιους γονείς που δε γνωρίζουν τις συνθήκες που επικρατούν στην Ευρώπη ή που γνωρίζουν ότι τα τέκνα τους δε θα μπορέσουν να ανταπεξέλθουν εκεί. Τελευταία, όπως είναι αναμενόμενο, είναι η Αμερική με 13 %. Ως τόπος απέχει πάρα πολύ από την Ελλάδα, επικρατούν διαφορετικοί – αν και εξίσου σωστοί – νόμοι και γενικά δεν είναι όσο οικεία είναι η Ευρώπη.

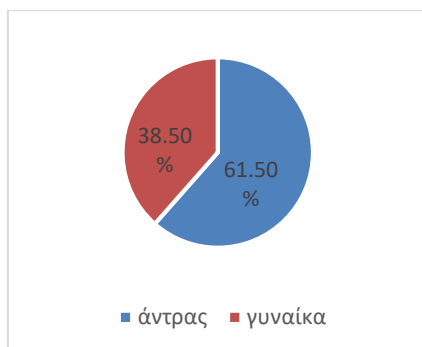
15. Τι τρόπους βελτίωσης της εργασιακής κατάστασης των ατόμων με αυτισμό ή με αυτισμό και νοητική υστέρηση θα προτείνατε;

Στην ερώτηση αυτή οι απαντήσεις δεν ήταν πολλαπλής επιλογής αλλά απαιτούνταν να γραφτεί ένα σύντομο κείμενο από όποιον το επιθυμούσε. Η συμμετοχή ήταν πολύ μικρή καθώς μόλις 13 από τους 60 γονείς απάντησαν, συνεπώς δε θεωρείται ότι εξάγονται ασφαλή συμπεράσματα. Η συντριπτική πλειοψηφία ζητά να υπάρξουν υποδομές όπως ράμπες, κτιριακές εγκαταστάσεις κλπ. Να υπάρχει δηλαδή πρόσβαση σε όλους τους χώρους. Θεωρούν επίσης ότι στην Ελλάδα πρέπει να αλλάξουν πολλά σχετικά με τα άτομα με αναπηρία και πρώτα από όλα η στάση των «φυσιολογικών» πολιτών.

4.3 Ανάλυση 3^{ου} ερωτηματολογίου

Το παρόν ερωτηματολόγιο σχετίζεται με την εργασία των ενήλικων ΑΜΕΑ στην Ελλάδα. Απαντήθηκε μόνο από εργαζόμενους προκειμένου να εξεταστεί επί της ουσίας το θέμα της εργασίας των ατόμων αυτών.

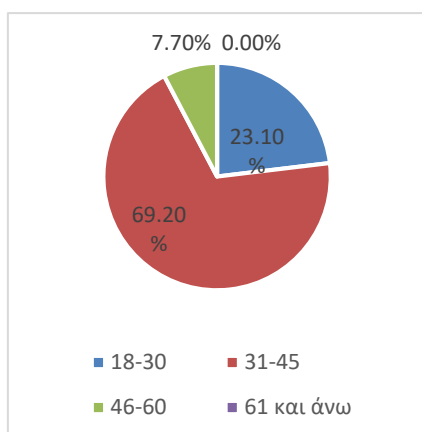
1. Φύλο:

Γράφημα πίτας 23: Φύλο συμμετεχόντων

Το πρώτο δημογραφικό ερώτημα της έρευνας αφορά το φύλο των εργαζομένων που συμμετείχαν στην έρευνα. Σύμφωνα με αυτό, το 61,5 % ήταν γυναίκες ενώ το υπόλοιπο 38,5 % ήταν άντρες.

2. Ηλικία:

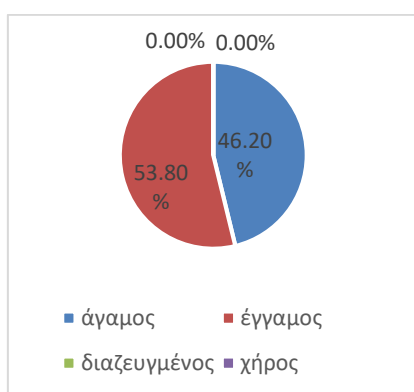

Γράφημα πίτας 24: ηλικία συμμετεχόντων

Το δεύτερο δημογραφικό ερώτημα αφορά την ηλικία των ερωτηθέντων. Σύμφωνα με τις απαντήσεις, περισσότεροι από 2 στους 3, σε ποσοστό σχεδόν 69%, ανήκουν στην πιο παραγωγική ηλικία. Ανήκουν στην ηλικία μεταξύ 31 και 45, γεγονός που δίνει στην έρευνα μεγαλύτερο κύρος καθώς είναι η πιο σημαντική ηλικιακή ομάδα. Ακολουθούν οι ηλικίες μεταξύ 18 και 30 σε ποσοστό 23% και τελευταία είναι η ηλικιακή ομάδα 46-60 σε ποσοστό σχεδόν 8%. Η ομάδα 61+ δεν είχε κάποια συμμετοχή.

Επειδή η έρευνα διεξήχθη μέσω διαδικτύου, είναι λογικό το ποσοστό συμμετοχής να φθίνει όσο αυξάνεται η ηλικία. Οι μεσήλικες και γενικά οι μεγαλύτερες ηλικίες δεν έχουν την απαιτούμενη εξοικείωση με το ίντερνετ, συνεπώς συμμετέχουν λιγότερο.

3. Οικογενειακή κατάσταση:

Γράφημα πίτας 25: οικογενειακή κατάσταση συμμετεχόντων

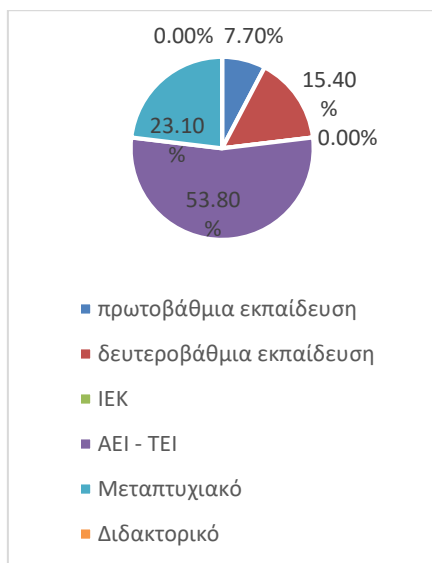
Το τρίτο ερώτημα αφορά την οικογενειακή κατάσταση των συμμετεχόντων. Αν και υπάρχουν 4 επιλογές, οι συμμετέχοντες επέλεξαν μόνο τις 2, δεν υπήρξε δηλαδή κάποιος διαζευγμένος ή κάποιος χήρος. Δε χρειάζεται να επισημανθεί κάτι περισσότερο καθώς οι έγγαμοι και οι άγαμοι έχουν σχεδόν το ίδιο ποσοστό. Οι έγγαμοι υπερέχουν ελαφρώς με 54% έναντι του 46% των άγαμων.

4. Αριθμός τέκνων σε περίπτωση που υπάρχουν:

Οι απαντήσεις εδώ ήταν με κείμενο σύντομης απάντησης και η συμμετοχή ήταν μικρή. Το 50% απάντησε πως έχει 2 παιδιά και το υπόλοιπο 50 % ότι έχει 1 παιδί.

5. Επίπεδο εκπαίδευσης:

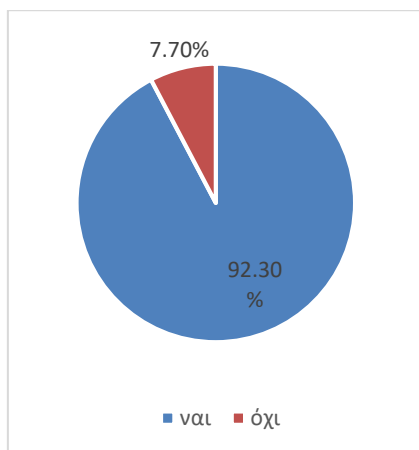
Γράφημα πίτας 26: επίπεδο εκπαίδευσης συμμετεχόντων

Τα δημογραφικά ερωτήματα ολοκληρώνονται με το ερώτημα σχετικά με το επίπεδο εκπαίδευσης των συμμετεχόντων. Είναι πολύ σημαντικό το γεγονός ότι η συντριπτική πλειοψηφία είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας και μετατριτοβάθμιας εκπαίδευσης, αφού το 54% είναι απόφοιτοι πανεπιστημίου και το 23% είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου. Αυτό δείχνει ότι οι εργαζόμενοι με αναπηρία μπορούν και ολοκληρώνουν σπουδές που ως επί τω πλείστω απευθύνονται σε άτομα χωρίς αναπηρία με τις δυσκολίες που αυτό συνεπάγεται, κι αυτό συμβαίνει σε μία χώρα που υστερεί πολύ σε νοοτροπία φιλική προς τη διαφορετικότητα και τα άτομα με πάσης φύσεως αναπηρία.

Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση καλύπτει ευτυχώς μόνο το 8% ενώ η δευτεροβάθμια το 15%. Είναι πολύ ευχάριστο το γεγονός ότι οι πρώτες βαθμίδες εκπαίδευσης αποτελούν συνολικά το 23% καθώς αυτό σημαίνει ότι το υπόλοιπο 77% αφορά υψηλότερες βαθμίδες.

Συμπεραίνεται λοιπόν ότι οι εργαζόμενοι με αναπηρία σήμερα στην Ελλάδα έχουν στην πλειοψηφία τους υψηλό μορφωτικό επίπεδο.

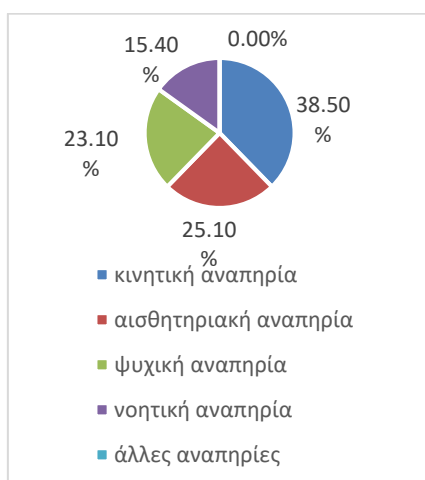
6. Βάσει ΚΕΠΑ είστε ικανός για εργασία;

Γράφημα πίτας 27: ικανότητα εργασίας σύμφωνα με τα ΚΕΠΑ

Η ερώτηση αυτή έγινε προκειμένου να διαπιστωθεί αν οι εισηγήσεις των Κέντρων Πιστοποίησης Αναπηρίας ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Σύμφωνα με τις απαντήσεις λοιπόν, μόνο το 8% των ερωτηθέντων κρίθηκε ακατάλληλο προς εργασία, ωστόσο εργάζεται. Συνεπώς ως επί τω πλείστω οι εισηγήσεις των ΚΕΠΑ είναι ορθές.

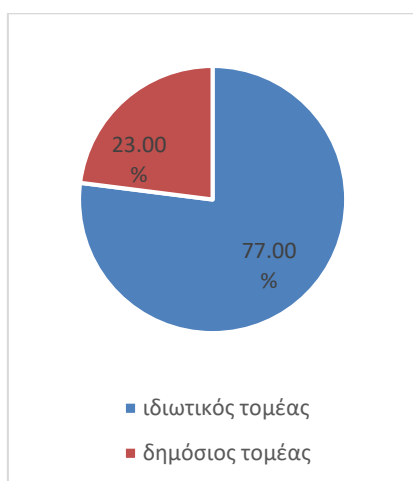
7. Τι είδους αναπηρία έχετε;

Γράφημα πίτας 28: είδος αναπηρίας συμμετεχόντων

Ο διαχωρισμός έγινε με βάση τις κατηγορίες αναπηρίας που αναφέρει η ΕΣΑΜΕΑ (www.esamea.gr). Παρατηρείται ότι οι απαντήσεις είναι μοιρασμένες, ωστόσο ελαφρά υψηλότερο είναι το ποσοστό των κινητικών που φτάνει στο 39%. Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αναμενόμενο διότι οι κινητικές αναπηρίες είναι πιο διαχειρίσιμες από τα υπόλοιπα είδη. Το επίσης αναμενόμενο είναι ότι ακολουθούν οι αισθητηριακές αναπηρίες με σχετικά μικρή διαφορά, με ποσοστό 25%. Οι αισθητηριακές αναπηρίες είναι η τύφλωση, η κώφωση κτλ. και θεωρούνται επίσης ήπια διαχειρίσιμες. Το σημαντικό είναι ότι υπήρχαν άνθρωποι με ψυχικές αναπηρίες, δηλαδή με μανιοκατάθλιψη, σχιζοφρένεια κλπ. Σε ποσοστό 23%, δηλαδή σχεδόν 1 στους 4 εργαζόμενους με αναπηρία είχε κάποια ψυχική διαταραχή. Οι νοητικές αναπηρίες, στις οποίες περιλαμβάνεται ο αυτισμός και το σύνδρομο Down είναι τελευταίες στην κατάταξη καθώς μόλις το 15% των εργαζομένων έχει κάποια από αυτές. Η απάντηση επιβεβαιώνει τις απαντήσεις του 1^{ου} ερωτηματολογίου και τις εκτιμήσεις των γονέων αυτιστικών τέκνων για το εργασιακό μέλλον των παιδιών τους. Δεν υπήρξε κάποια απάντηση στην επιλογή «άλλες κατηγορίες».

8. Εργάζεστε:

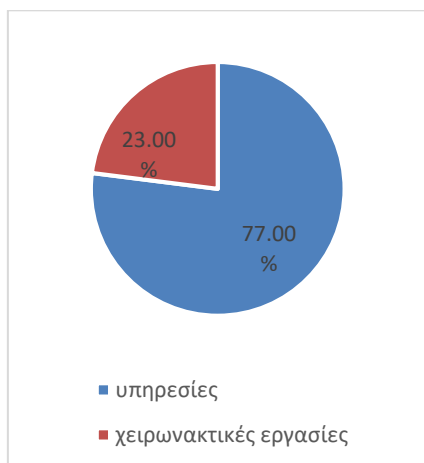

Γράφημα πίτας 29: τομέας εργασίας συμμετεχόντων

Οι απαντήσεις στο παρόν ερώτημα αποτελούν έκπληξη καθώς περισσότεροι από 3 στους 4, δηλαδή το 77% των ερωτηθέντων απάντησαν ότι απασχολούνται στον ιδιωτικό τομέα. Βάσει των όσων έχουν αναλυθεί παραπάνω, οι Έλληνες δεν έχουν τόσο ανεπτυγμένη τη νοοτροπία της συνεργασίας και της ενσυναίσθησης απέναντι στα άτομα με αναπηρία. Η άποψη αυτή διαψεύδεται αφού μόνο το 23% των ερωτηθέντων

εργάζεται στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, σε θέσεις που βάσει νόμου είναι υποχρεωτικό να καλυφθούν από ΑΜΕΑ.

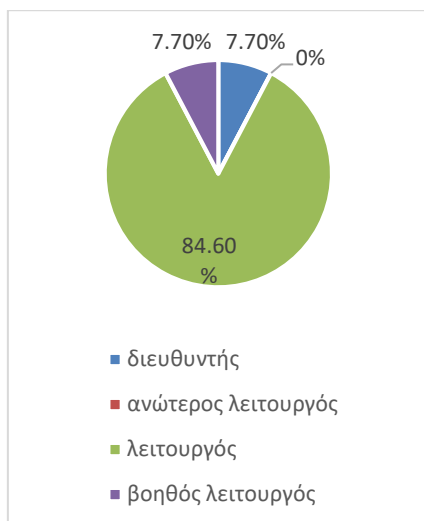
9. Ο τομέας στον οποίο απασχολείστε είναι:

Γράφημα πίτας 30: είδος εργασίας συμμετεχόντων

Στην ερώτηση αυτή παρατηρείται ότι τα ποσοστά είναι πανομοιότυπα με αυτά της παραπάνω ερώτησης, δηλαδή το 77% εργάζεται στον τομέα των υπηρεσιών και το υπόλοιπο 23 % στον τομέα των χειρωνακτικών εργασιών. Συμπεραίνεται λοιπόν ότι λογικά το 23% εργάζεται στο δημόσιο τομέα πιθανότατα σε θέσεις που απαιτούν κάποιου είδους εργασία με τα χέρια. Επιπλέον θεωρείται πιθανό οι άνθρωποι αυτοί να έχουν σχετικά χαμηλό μορφωτικό επίπεδο αφού, σύμφωνα με το ερώτημα 5, το 23% των ερωτηθέντων έχουν ολοκληρώσει μόνο την πρωτοβάθμια ή τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

10. Η βαθμίδα στην οποία απασχολείστε είναι:

Γράφημα πίτας 31: βαθμίδα εργασίας συμμετεχόντων

Η συντριπτική πλειοψηφία εδώ- δηλαδή το 84% περίπου- έχει θέση λειτουργού, ουσιαστικά είναι απλοί υπάλληλοι ή εργάτες. Μόλις το 8% περίπου είναι βοηθοί λειτουργοί -δηλαδή χαμηλότερης κλίμακας υπάλληλοι και εργάτες όπως άτομα που κάνουν πρακτική ή είναι σε φάση εκπαίδευσης- ενώ το υπόλοιπο 8% είναι διευθυντές. Δεν υπήρχε συμμετοχή από κάποιον ανώτερο λειτουργό, λ.χ. κάποιον προϊστάμενο.

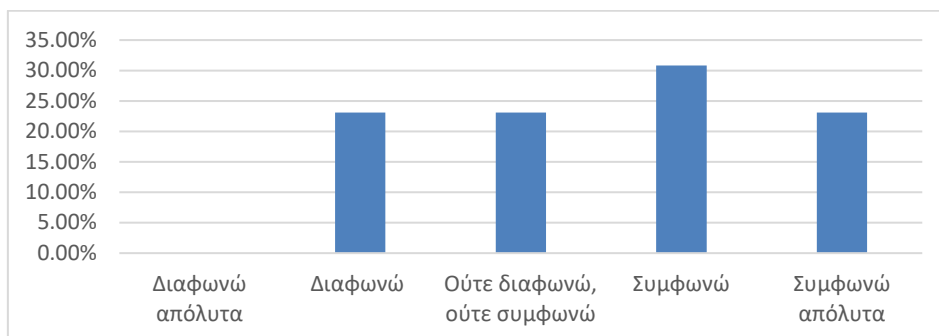
11. Το καθεστώς εργασίας υπό το οποίο εργάζεστε είναι:

Γράφημα πίτας 32: καθεστώς εργασίας συμμετεχόντων

Οι συμμετέχοντες είναι σε ίσα ποσοστά συμβασιούχοι και μόνιμοι υπάλληλοι, καταλαμβάνοντας 38,5% η κάθε ομάδα . Συνεπώς το υπόλοιπο 23% καλύπτεται από ωρομίσθιους.

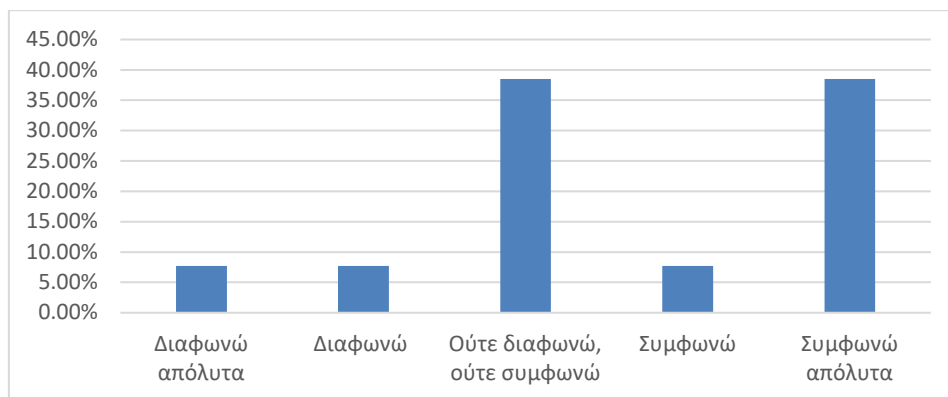
12. "Είμαι ευχαριστημένος με την εργασία μου."

Γράφημα ράβδων 7: ικανοποίηση εργαζομένων με την εργασία τους

Οι απαντήσεις των συμμετεχόντων κυμαίνονται στα ίδια επίπεδα, δηλαδή περίπου στο 23%. Ελαφρά αυξημένη είναι η επιλογή « συμφωνώ» που ανέρχεται σχεδόν στο 31% ενώ ευτυχώς δεν υπήρχε καμία απάντηση στην επιλογή «διαφωνώ απόλυτα». Οι περισσότεροι λοιπόν είτε είναι ευχαριστημένοι με την εργασία τους είτε απλά συμβιβάζονται με αυτή.

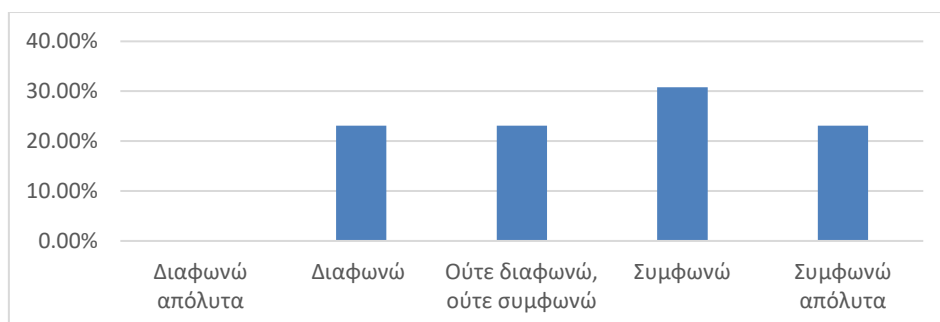
13."Η αναπηρία μου δεν έχει επηρεάσει αρνητικά τον εργοδότη μου ως προς την προοπτική ανέλιξης μου."

Γράφημα ράβδων 8: επιρροή εργοδότη από την αναπηρία

Τα αποτελέσματα εδώ συγχέονται κάπως. Υπάρχει ένα μικρό αλλά μετρήσιμο ποσοστό που ισχυρίζεται ότι ο εργοδότης έχει επηρεαστεί από την αναπηρία των συμμετεχόντων, ποσοστό που ξεπερνά το 15%. Στην περίπτωση αυτή τίθεται εμφανώς θέμα διακρίσεων που βάσει νόμου και ευρωπαϊκών οδηγιών είναι παράνομη. Το ευχάριστο είναι ότι το υπόλοιπο 85% ισχυρίζεται ότι με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο, πιθανότατα λόγω αδιαφορίας στη μία περίπτωση ή λόγω ουσιαστικού ενδιαφέροντος στις άλλες δύο, ο εργοδότης δεν επηρεάζεται από την αναπηρία των ερωτηθέντων.

14."Ο προϊστάμενος μου συμπεριφέρεται με κατανόηση."

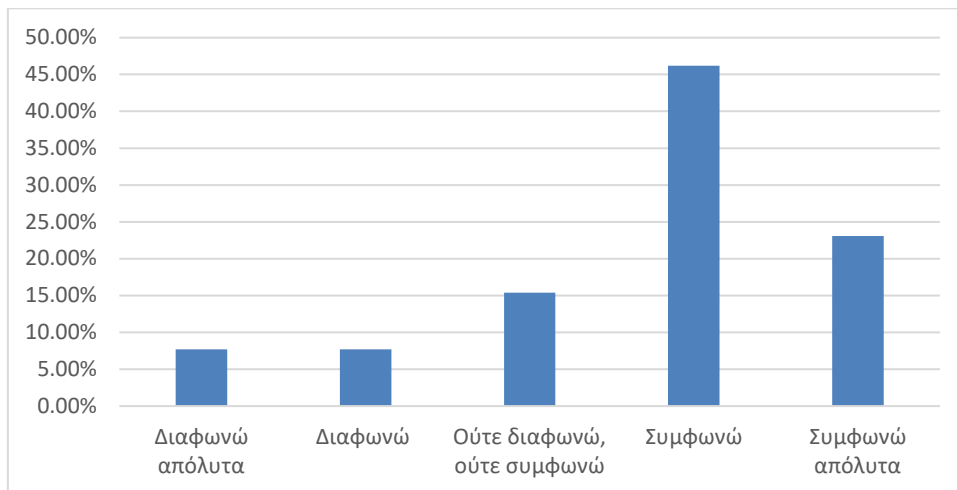

Γράφημα ράβδων 9: κατανόηση προϊσταμένου στην αναπηρία

Αντίστοιχα είναι τα ποσοστά με τις απαντήσεις του 12^{ου} ερωτήματος. Ο προϊστάμενος στην παρούσα φάση δε δημιουργεί προβλήματα λόγω της αναπηρίας κάτι που φαίνεται από το μηδενικό ποσοστό στην επιλογή «διαφωνώ απόλυτα». Ωστόσο πιθανολογείται ότι δεν του αρέσει η κατάσταση αυτή, γεγονός που γίνεται αντιληπτό από τον εργαζόμενο. Αυτό προκύπτει από το ότι το 23% διαφωνεί με την φράση του ερωτήματος. Αντίστοιχο ποσοστό δηλώνει ότι ο υπεύθυνός του μάλλον αδιαφορεί για την κατάσταση του ενώ ευτυχώς το 53% συμφωνεί ή συμφωνεί απόλυτα.

Συμπεραίνεται ότι οι εργασιακές συνθήκες δεν είναι κακές, ωστόσο απέχουν πολύ από το να είναι ιδανικές.

15. "Έχω ισότιμη μεταχείριση με τους μη ανάπηρους συναδέλφους μου από τον προϊστάμενο μου."

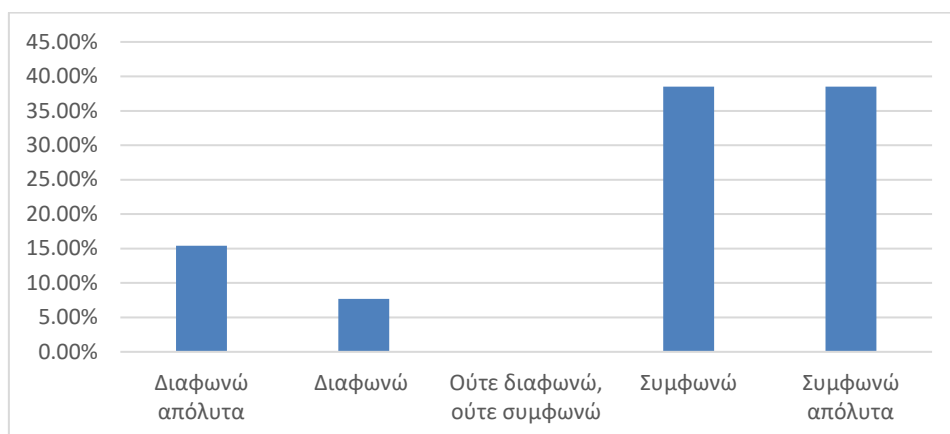
Γράφημα ράβδων 10: ισότιμη μεταχείριση με μη ΑΜΕΑ συναδέλφους από τον προϊστάμενο

Το 15% ισχυρίζεται ότι ο προϊστάμενός του δεν συμπεριφέρεται ισότιμα στους εργαζόμενους με αναπηρία και στους εργαζόμενους χωρίς αναπηρία. Αυτό πάλι θέτει θέμα διακρίσεων που έχει νομικές συνέπειες. Το υπόλοιπο 15% θεωρεί ότι δεν τίθεται τέτοιο ζήτημα ενώ το 70% κρίνει θετικά την μεταχείριση του υπευθύνου του απέναντι σε όλους τους εργαζόμενους.

Από τα τελευταία αυτά ερωτήματα συμπεραίνεται ότι οι εργασιακές συνθήκες δεν είναι κακές, ωστόσο απέχουν πολύ από το να είναι ιδανικές.

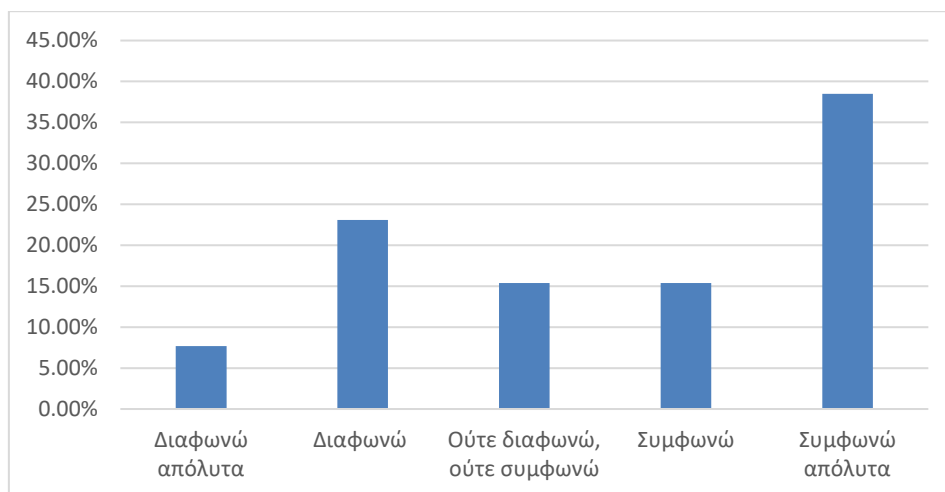
16."Αμείβομαι το ίδιο με τους ομόβαθμους συναδέλφους μου."

Γράφημα ράβδων 11: ισότιμη απόδοση αμοιβής με μη ΑΜΕΑ συναδέλφους

Το παράξενο στο παρόν ερώτημα είναι ότι υφίσταται ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό, σχεδόν 1 στους 4, που ισχυρίζεται ότι πληρώνεται λιγότερο από τους συναδέλφους χωρίς αναπηρία. Αυτό απαγορεύεται βάσει νόμου συνεπώς απαιτείται άμεση επέμβαση των αρμόδιων φορέων. Το υπόλοιπο 77% αμείβεται όμοια με τους υπόλοιπους συναδέλφους, όπως ακριβώς ορίζει η νομοθεσία.

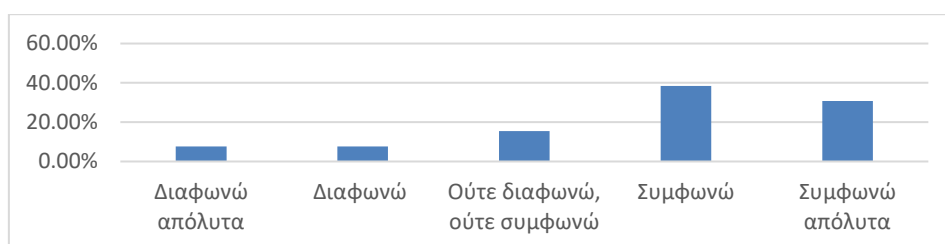
17. "Τυγχάνω ισότιμης μεταχείρισης στην εργασία μου."

Γράφημα ράβδων 12: ισότιμη μεταχείριση με μη ΑΜΕΑ συναδέλφους γενικά

Όπως και σε προηγούμενα ερωτήματα, οι απαντήσεις εδώ είναι ενδεικτικές του τι επικρατεί στην Ελλάδα συγκριτικά με τα άτομα με αναπηρία. Στη θεωρία όλοι είναι ίσοι, στην πράξη όμως αυτό δεν ισχύει. Το 30% ισχυρίζεται ότι δεν του συμπεριφέρονται ισότιμα με τους εργαζομένους που δεν έχουν αναπηρία, το 15% μάλλον ισχυρίζεται ότι το αντιμετωπίζουν αδιάφορα ενώ ευτυχώς το 54% συναντά ισότητα. Τα ποσοστά αυτά θα έπρεπε να είναι σχεδόν μηδενικά στις επιλογές «διαφωνώ απόλυτα» και «διαφωνώ».

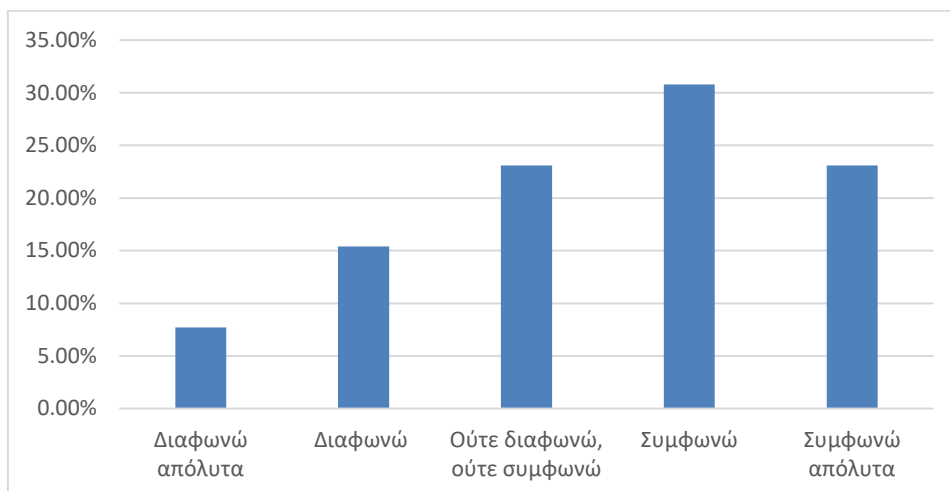
18. "Οι συνάδελφοί μου με αντιμετωπίζουν με τον ίδιο τρόπο που αντιμετωπίζουν και τους υπόλοιπους συναδέλφους μου."

Γράφημα ράβδων 13: ισότιμη μεταχείριση με μη ΑΜΕΑ συναδέλφους από τους συναδέλφους

Ομοίως με παραπάνω, το 15% δε δέχεται ίδια συμπεριφορά με τους εργαζόμενους χωρίς αναπηρία από τους ίδιους τους συναδέλφους του, , το 15% μάλλον ισχυρίζεται ότι το αντιμετωπίζουν αδιάφορα ενώ ευτυχώς το 69% συναντά ισότητα.

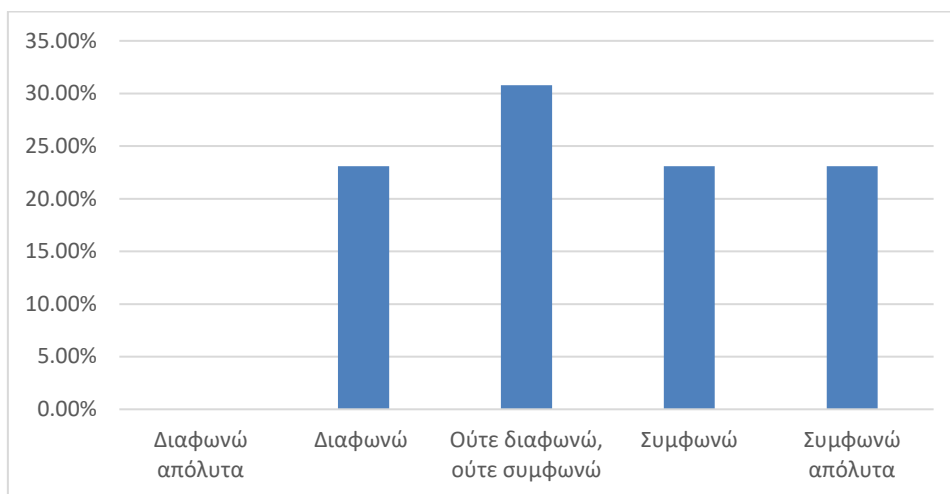
19. "Στην εργασία μου παρέχεται η δυνατότητα ευέλικτου ωραρίου."

Γράφημα ράβδων 14: δυνατότητα ευέλικτου ωραρίου

Σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί να μην είναι απαραίτητο το ευέλικτο ωράριο, συνεπώς οι απαντήσεις «διαφωνώ απόλυτα» και «διαφωνώ» που καλύπτουν το 23% μπορεί να μην είναι τόσο αρνητικές και να μη δείχνουν αναλγησία όπως πιθανόν να σκεφτεί κάποιος. Μπορεί επίσης ο ίδιος ο εργαζόμενος να μη χρειάζεται να προσαρμόσει το ωράριό του. Το πολύ θετικό είναι ότι το 53% έχει τη δυνατότητα να προσαρμόσει το ωράριό του.

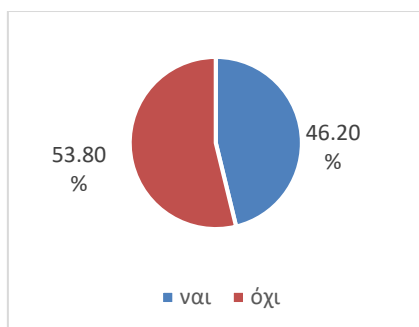
20. "Μου παρέχεται ο κατάλληλος εργασιακός εξοπλισμός για να φέρνω εις πέρας την εργασία μου."

Γράφημα ράβδων 15: παροχή κατάλληλου εξοπλισμού

Η παροχή του κατάλληλου εξοπλισμού είναι επιβεβλημένη σε κάποιες περιπτώσεις, όπως λ.χ. στα άτομα με προβλήματα όρασης. Σε κάποιες άλλες όμως δε θεωρείται απαραίτητη. Συνεπώς το γεγονός ότι σχεδόν οι μισοί εργαζόμενοι απαντούν ότι τους παρέχεται ο κατάλληλος εξοπλισμός χαρακτηρίζεται θετικό, όπως και το γεγονός ότι δεν υπήρχε καμία απάντηση στην κατηγορηματική άρνηση του «διαφωνώ απόλυτα».

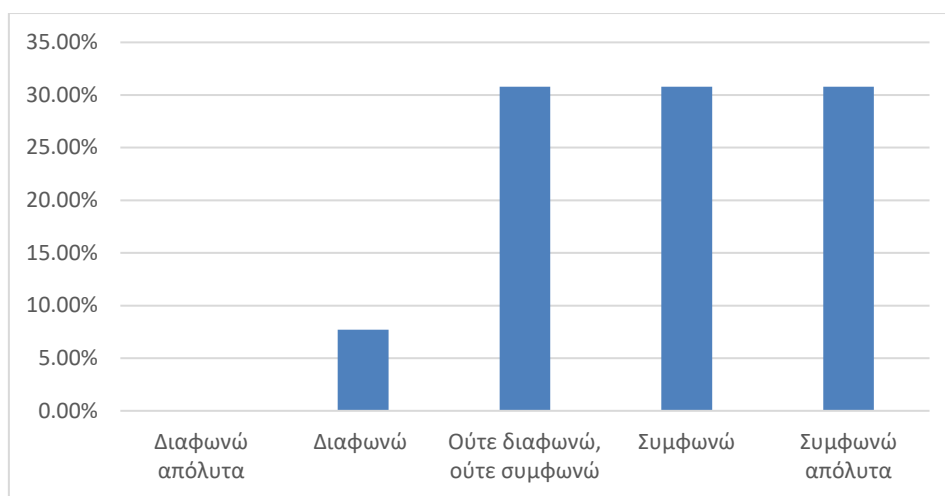
21. "Υπάρχουν τουαλέτες για άτομα με αναπηρίες."

Γράφημα πίτας 33: ύπαρξη κατάλληλου WC για ΑΜΕΑ

Πολλοί εργαζόμενοι έχουν κινητικά προβλήματα και δεν μπορούν να εξυπηρετηθούν σε συμβατικές τουαλέτες. Επιπλέον είναι υποχρεωτική η ύπαρξη τουαλετών για άτομα με αναπηρία σε όλους τους εργασιακούς χώρους. Το γεγονός ότι περισσότεροι από τους μισούς, σχεδόν 54% ισχυρίζονται ότι δεν υπάρχουν αυτές οι υποδομές είναι αρνητικό.

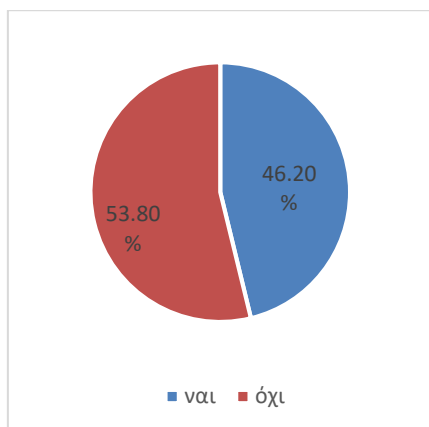
22. "Τα κτίρια στα οποία εργάζομαι είναι προσβάσιμα."

Γράφημα ράβδων 16: προσβασιμότητα κτιρίων

Η προσβασιμότητα των κτιρίων στα άτομα με κυρίως κινητική αναπηρία είναι καίριας σημασίας καθώς αν δεν μπορούν να φτάσουν στο χώρο εργασίας τους δεν μπορούν να δουλέψουν. Το 62% ισχυρίζεται ότι υπάρχει προσβασιμότητα, το 31% πιθανότατα δεν επηρεάζεται από την όποιου είδους προσβασιμότητα και μόνο το 8% ισχυρίζεται ότι δεν υπάρχει προσβασιμότητα. Πολύ θετικά τα αποτελέσματα, ωστόσο το ιδανικό θα ήταν το 8% να ήταν μηδενικό.

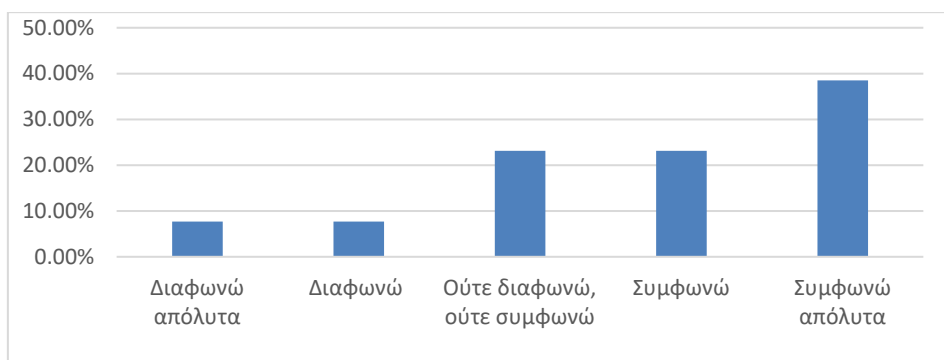
23. Υπάρχουν κι άλλοι εργαζόμενοι ΑΜΕΑ στο χώρο;

Γράφημα πίτας 34: ύπαρξη επιπλέον ΑΜΕΑ στο χώρο εργασίας

Ο λόγος που έγινε αυτή η ερώτηση ήταν για να διαπιστωθεί κατά πόσο επιλέγουν οι φορείς που απασχολούν ΑΜΕΑ να δίνουν εργασία σε περισσότερα από 1 άτομα με αναπηρία. Τα ποσοστά είναι σχεδόν στα ίδια επίπεδα (54 % ισχυρίζονται ότι είναι οι μοναδικοί ενώ το 46% ότι υπάρχουν κι άλλοι) συνεπώς δεν μπορεί να εξαχθεί ασφαλές συμπέρασμα.

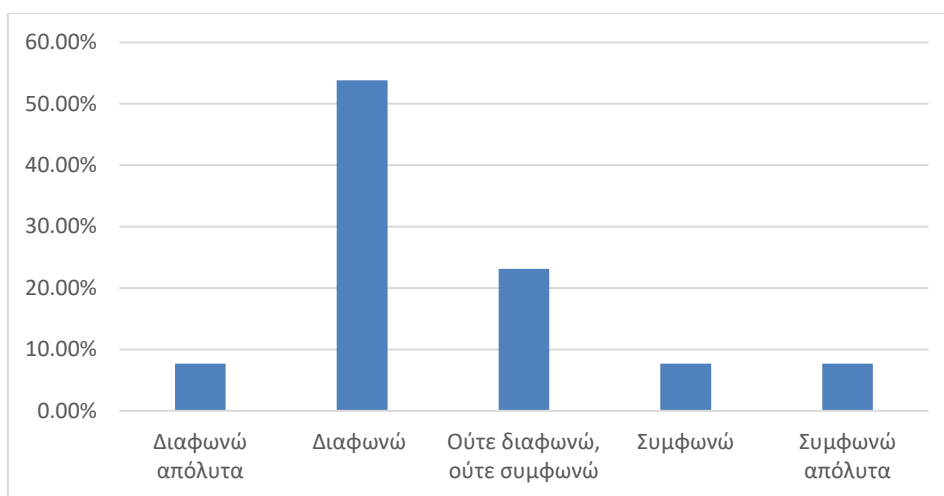
24. "Τα ΑΜΕΑ σήμερα έχουν πιο εύκολη πρόσβαση στην εργασία εν συγκρίσει με τα παλαιότερα χρόνια."

Γράφημα ράβδων 17: ευκολότερη πρόσβαση ΑΜΕΑ στην εργασία σήμερα συγκριτικά με τα παλαιότερα χρόνια

Η ερώτηση αυτή είναι γενική και εξειδικεύεται στα ακόλουθα ερωτήματα προκειμένου να τονιστούν οι διαφορές. Σε γενικές γραμμές παρατηρείται ότι ένα μικρό ποσοστό πιστεύει ότι η κατάσταση δεν είναι θετικότερη, το 23% θεωρεί ότι είναι η ίδια κι ευτυχώς περίπου το 62% πιστεύει ότι τα πράγματα βελτιώνονται.

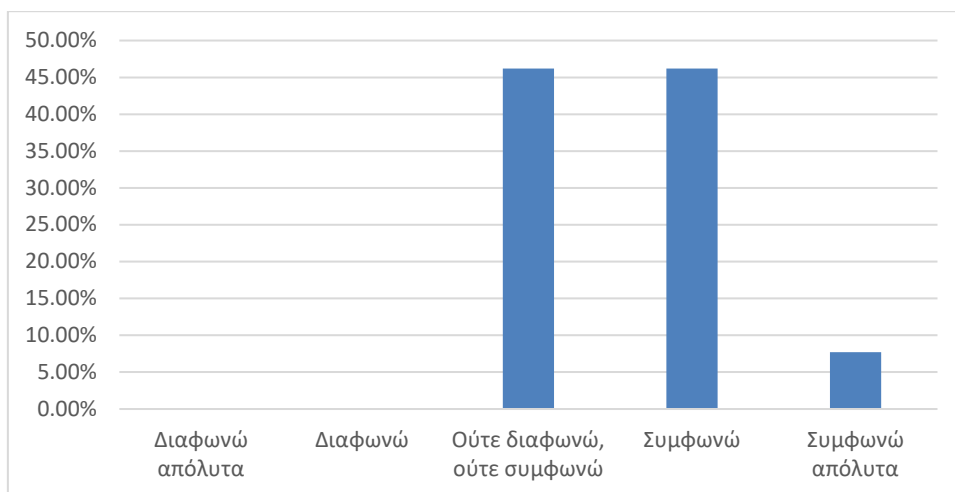
25. "Κρίνω την πρόσβαση των ΑΜΕΑ στην εργασία στην Ελλάδα σήμερα εύκολη."

Γράφημα ράβδων 18: εκτίμηση συμμετεχόντων για το αν θεωρείται ευκολότερη η πρόσβαση ΑΜΕΑ στην εργασία σήμερα στην Ελλάδα συγκριτικά με τα παλαιότερα χρόνια

Οι απαντήσεις είναι οι αναμενόμενες. Έχει ήδη εξαχθεί το συμπέρασμα ότι στην Ελλάδα επικρατεί εργασιακός Μεσαίωνας για τα άτομα με αναπηρία, κάτι που αντικατοπτρίζεται από το γεγονός ότι σχεδόν το 62% των ερωτηθέντων ενστερνίζεται την άποψη ότι η κατάσταση σήμερα δεν είναι καλύτερη. Το θετικό είναι ότι υπάρχουν κάποιοι, σχεδόν το 15% των ερωτηθέντων που πιστεύει ότι η κατάσταση βελτιώνεται.

26. "Κρίνω την πρόσβαση των ΑΜΕΑ στην Ευρώπη σήμερα εύκολη."

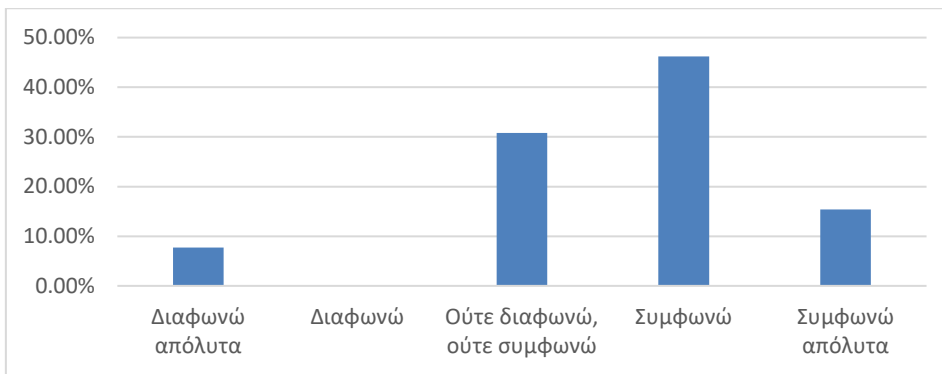

Γράφημα ράβδων 19: εκτίμηση συμμετεχόντων για το αν θεωρείται ευκολότερη η πρόσβαση ΑΜΕΑ στην εργασία σήμερα στην Ευρώπη συγκριτικά με τα παλαιότερα χρόνια

Η απόκλιση με τις απαντήσεις της προηγούμενης ερώτησης είναι οφθαλμοφανής και δυστυχώς τεράστια. Το 54% ισχυρίζεται ότι είναι ευκολότερη ενώ το 46% προφανώς ότι είναι αμετάβλητη. Δεν υπήρξε καμία απάντηση στις δύο πρώτες επιλογές.

27. "Θεωρώ ότι η εργασιακή κατάσταση των ΑΜΕΑ στην Ελλάδα στο μέλλον θα βελτιωθεί."

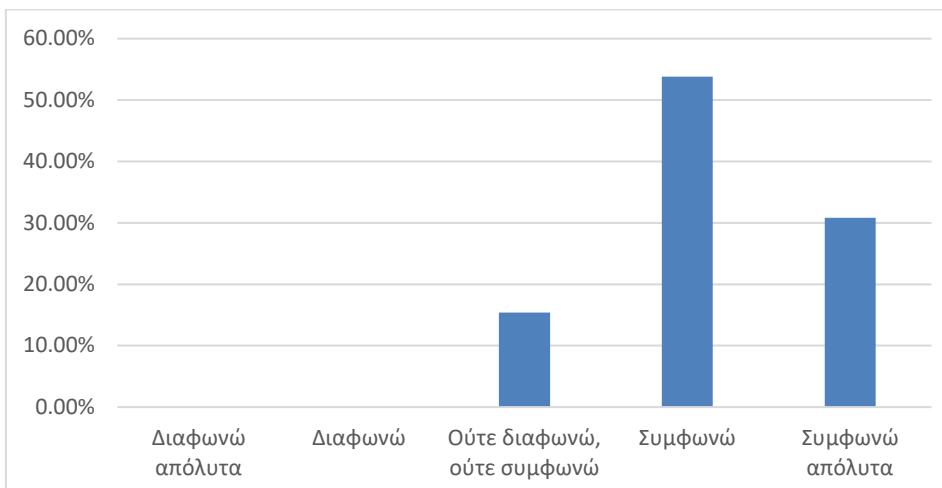

Γράφημα ράβδων 20: εκτίμηση συμμετεχόντων περί βελτίωσης της εργασιακής κατάστασης των ΑΜΕΑ στην Ελλάδα μελλοντικά

Συγκρατημένη αισιοδοξία επικρατεί αντικρύζοντας αυτές τις απαντήσεις καθώς δείχνουν ότι επιτέλους τα πράγματα στην Ελλάδα αλλάζουν προς το καλύτερο. Το 61% ισχυρίζεται ότι η κατάσταση θα βελτιωθεί, το 31% ότι μάλλον θα παραμείνει η ίδια ενώ μόλις το 8% ότι θα χειροτερέψει.

28. "Θεωρώ ότι η εργασιακή κατάσταση των ΑΜΕΑ στην Ευρώπη στο μέλλον θα βελτιωθεί."

Γράφημα ράβδων 21: εκτίμηση συμμετεχόντων περί βελτίωσης της εργασιακής κατάστασης των ΑΜΕΑ στην Ευρώπη μελλοντικά

Αναμενόμενα και με ακόμη μεγαλύτερη αισιοδοξία τα μηνύματα αυτών των απαντήσεων αφού σχεδόν το 85% πιστεύει ότι η κατάσταση θα βελτιωθεί ενώ μόνο το 15% θαρρεί ότι θα μείνει ως έχει.

4.4 Σύγκριση συμπερασμάτων που εξήχθησαν μεταξύ 1^{ου} και 2^{ου} ερωτηματολογίου

Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται σύγκριση μεταξύ των απαντήσεων και των συμπερασμάτων που προέκυψαν από το 1^ο και το 2^ο ερωτηματολόγιο. Ο λόγος που υπάρχει η περαιτέρω αυτή ανάλυση είναι το ότι εξετάζονται δύο διαφορετικά είδη αναπηρίας, οι πνευματικές που περιλαμβάνουν τον αυτισμό και χάριν συντομίας οι σωματικές οι οποίες περιλαμβάνουν τις κινητικές και τις αισθητηριακές. Είναι εντελώς διαφορετικά είδη αναπηρίας με ανόμοιες δυσκολίες και ξεχωριστές προοπτικές εξέλιξης.

4.4.1 Δημογραφικά ερωτήματα

Στις 5 πρώτες ερωτήσεις εξετάζονται τα δημογραφικά δεδομένα και τα είδη αναπηρίας. Όπως είναι λογικό η απόλυτη πλειοψηφία των ερωτηθέντων είναι γονείς παιδιών με αναπηρία. Από τα παιδιά αυτά, η πλειοψηφία στην πρώτη περίπτωση αφορά παιδιά στο φάσμα του αυτισμού ενώ στη δεύτερη παιδιά με κινητική αναπηρία. Και στις δύο περιπτώσεις το ποσοστό είναι λίγο πάνω από το 70%. Τα περισσότερα παιδιά είναι αγόρια, τα μεν αυτιστικά σε ποσοστό 82% ενώ αυτά με τις σωματικές αναπηρίες σε ποσοστό 73%. Οι ηλικίες κυμαίνονται επίσης στα ίδια επίπεδα, τα παιδιά μεταξύ 4 και 8 ετών βρίσκονται σε αμφότερες τις περιπτώσεις λίγο κάτω του 50% ενώ ακολουθούν οι ηλικίες μεταξύ 9 και 13 όπου υπάρχει μία διακύμανση. Οι αυτιστικοί ανήλικοι καλύπτουν το 36% ενώ οι σωματικά ανάπηροι το 27%.

Η εκπαιδευτική δομή φοίτησης είναι κάτι που πρέπει να αναφερθεί καθώς υπάρχει η πρώτη μεγάλη απόκλιση, η οποία όμως αποτελεί δείγμα για τη μελλοντική εξέλιξη των ατόμων αυτών. Η μοναδική απάντηση που συγκλίνουν οι δύο περιπτώσεις είναι η φοίτηση σε δημοτικό με δημόσια παράλληλη στήριξη. Τα παιδιά με αυτισμό φοιτούν υπό

αυτή τη συνθήκη σε ποσοστό 23% ενώ τα παιδιά με σωματική αναπηρία σε ποσοστό 27%. Σχετικά κοντά μπορούν να χαρακτηριστούν και οι απαντήσεις που αφορούν τη φοίτηση σε παιδικό σταθμό καθώς το 7% των παιδιών με αυτισμό και το 13% με σωματική αναπηρία φοιτά εκεί. Το φαινομενικά παράδοξο είναι ότι δεν υπάρχουν παιδιά με αυτισμό μέχρι 3 ετών στην παρούσα έρευνα ενώ υπάρχουν παιδιά με αυτισμό που φοιτούν σε παιδικό σταθμό. Αυτό σημαίνει πρακτικά ότι τα παιδιά με αυτισμό φοιτούν στις αντίστοιχες εκπαιδευτικές δομές μεταγενέστερα, είτε επειδή οι γονείς προτιμούν την επαναφοίτηση είτε απλά επειδή επιλέγουν να τα στείλουν αργότερα στη μη υποχρεωτική εκπαίδευση. Αντιθέτως, το σύνολο των παιδιών με σωματική αναπηρία ηλικίας μέχρι 3 ετών φοιτά σε παιδικό σταθμό, όπως θα έπρεπε.

Σχετικά με τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, το κοινό στοιχείο είναι ότι ένα ποσοστό κοντά στο 10% (8% στα παιδιά με αυτισμό, 13% στα παιδιά με σωματική αναπηρία) φοιτούν σε ειδικά εργαστήρια επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης (ΕΕΕΕΚ). Οι μαθητές που ανήκουν σε αυτή την ηλικιακή ομάδα είναι περίπου ισάριθμοι, συνεπώς είναι φυσιολογικό το ποσοστό αυτό. Αυτό που δεν δείχνει φυσιολογικό είναι το γεγονός ότι μόλις το 7% των σωματικά αναπήρων φοιτά σε τυπικό σχολείο ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στα άτομα με αυτισμό αγγίζει το 16%. Λόγω του ότι ο αυτισμός είναι νοητική αναπηρία, εικάζεται ότι τα ποσοστά των αυτιστικών μαθητών της δευτεροβάθμιας ειδικής εκπαίδευσης θα έπρεπε να είναι υψηλότερα. Οι σωματικές αναπηρίες είναι πιο διαχειρίσιμες καθώς νοητικά ο άνθρωπος είναι σε φυσιολογικά επίπεδα, άρα μπορεί να μορφωθεί, να συνεννοηθεί και να λειτουργήσει όπως ένα άτομο χωρίς αναπηρία.

4.4.2 Ερωτήματα σχετιζόμενα με την εργασία

Στην υποενότητα αυτή εξετάζονται οι ερωτήσεις που αφορούν την εργασία. Τα συμπεράσματα που εξάγονται είναι πολύ ενδιαφέροντα.

Είναι ενθαρρυντικό το γεγονός ότι περισσότεροι από 6 στους 10 εκ των ερωτηθέντων γονέων πιστεύουν ότι τα παιδιά τους θα μπορέσουν να εργαστούν στο μέλλον παρά την αναπηρία τους. Οι απαντήσεις θεωρούνται αξιόπιστη εκτίμηση καθώς βιώνουν την καθημερινότητα των παιδιών τους γνωρίζοντας τις δυσκολίες και τα προτερήματά τους.

Η απάντηση όπου υπάρχει πλήρης ταύτιση –σε ποσοστό 10%- απόψεων είναι το ότι τα παιδιά θα μπορέσουν να γίνουν εργάτες, είτε εργάτες χωρίς πολλές ευθύνες είτε χωρίς πολλή κίνηση. Είναι προφανές ότι αναφέρονται σε παιδιά που μπορούν μεν να εργαστούν, υστερούν όμως σε μορφωτικό επίπεδο και πιθανότατα σε εκπαιδευτικές ικανότητες.

Ταύτιση υπάρχει επίσης στις επιλογές του χώρου γραφείου, το οποίο για τα παιδιά με αυτισμό δεν έχει εργασίες με πολλές απαιτήσεις ενώ στα παιδιά με σωματικές αναπηρίες είναι προσαρμοσμένο στις σωματικές τους ανάγκες. Σε αυτή την περίπτωση 1 στους 5 γονείς ατόμων με αυτισμό κρίνει ότι το παιδί του θα μπορέσει να ανταπεξέλθει εκεί ενώ το ποσοστό διπλασιάζεται στους γονείς ατόμων με σωματικές αναπηρίες. Τα ποσοστά είναι αντίστροφα στην περίπτωση του χώρου όπου το άτομο μπορεί να λειτουργήσει μόνο του. Στην περίπτωση αυτή οι γονείς αυτιστικών τέκνων ισχυρίζονται σε ποσοστό 40%, σχεδόν οι μισοί δηλαδή, ότι αυτά θα απέδιδαν καλύτερα αν μπορούσαν να εργαστούν μόνα τους στο χώρο, χωρίς περιττά ερεθίσματα που προκαλούν άγχος και εκνευρισμό. Αυτό άλλωστε είναι και το πρόβλημα των αυτιστικών. Οι ανθρώπινες σχέσεις και η αδυναμία αντίληψης των κανόνων κοινωνικής συμπεριφοράς τους οποίους μαθαίνουν κάποιες φορές αλλά αδυνατούν να τους κατανοήσουν. Το αντίστοιχο ποσοστό για τα παιδιά με σωματική αναπηρία υποδιπλασιάζεται καθώς οι δικές τους δυσκολίες είναι διαφορετικές.

Η σημαντική διαφορά έγκειται στην επιλογή «θέσεις ΑΜΕΑ που προκηρύσσει το δημόσιο» η οποία είναι κοινή σε αμφότερα τα ερωτηματολόγια. Στο ερωτηματολόγιο που αφορά τον αυτισμό οι απαντήσεις κάλυψαν το 20% ενώ σε αυτό με τις σωματικές αναπηρίες δεν υπήρχε ούτε μία απάντηση. Το αποτέλεσμα είναι δικαιολογημένο γιατί στην Ελλάδα η εργασία των ατόμων με νοητική αναπηρία είναι πάρα πολύ περιορισμένη, συνεπώς οι θέσεις που απευθύνονται αποκλειστικά σε ΑΜΕΑ αποτελούν μία λύση. Προφανώς δεν αντιμετωπίζεται τέτοιο θέμα από τα άτομα με σωματικές αναπηρίες των οποίων οι γονείς μάλιστα πιστεύουν ότι θα εργαστούν σε γραφείο και μάλιστα σε θέση που καλύπτεται από πολίτες χωρίς αναπηρία. Το ποσοστό αυτό είναι ιδιαίτερα υψηλό αφού ανέρχεται σε 30%. Η τελευταία διαφορά αφορά τις θέσεις υψηλόβαθμων εργαζομένων στις οποίες θεωρούν οι γονείς των παιδιών με αυτισμό ότι τα παιδιά τους θα τα καταφέρουν, και μάλιστα σε ποσοστό 8%, ενώ οι γονείς παιδιών με κινητική αναπηρία δεν έχουν δώσει κάποια απάντηση. Εικάζεται ότι οι γονείς που επέλεξαν αυτή

την απάντηση έχουν τέκνα με υψηλής λειτουργικότητας αυτισμό, καθώς σε αυτές τις περιπτώσεις ο δείκτης νοημοσύνης είναι συχνά πολύ υψηλός.

Οι απαντήσεις σχετικά με το αν θα δοθεί στα παιδιά η ευκαιρία να εργαστούν δυστυχώς είναι δείγμα της νοοτροπίας που υπάρχει στην Ελλάδα σήμερα καθώς σχεδόν 40% των γονέων σε αμφότερες τις περιπτώσεις πιστεύουν ότι δε θα τους δοθεί αυτή η ευκαιρία. Σχετικά με το πού πιστεύουν ότι τελικά θα εργαστούν τα παιδιά τους, τα άτομα με αυτισμό έχουν αρκετά υψηλό ποσοστό στη χειρωνακτική εργασία υπό διαφορετικές συνθήκες κάθε φορά σε ποσοστό σχεδόν 30% και με κοινό παρονομαστή την ύπαρξη επιβλέποντα. Το αντίστοιχο ποσοστό στους γονείς παιδιών με σωματική αναπηρία είναι μόλις 11%. Υπερισχύει σε αμφότερα τα ερωτηματολόγια η επιλογή της εργασίας γραφείου. Στα αυτιστικά παιδιά βρίσκεται σε ποσοστό 63% υπό την επίβλεψη προϊσταμένου, το οποίο όμως διαχωρίζεται σε 34% για εργασία με λίγες απαιτήσεις και σε ποσοστό 29% για εργασία με πολλές απαιτήσεις. Στα σωματικά ανάπηρα παιδιά το ανάλογο ποσοστό ανέρχεται στο 78%, διαχωριζόμενο σε 56% για θέσεις που καλύπτουν τις ανάγκες της κάθε αναπηρίας και 22% για θέσεις που καλύπτονται από το γενικό πληθυσμό. Το πολύ ευχάριστο είναι ότι υπάρχουν σε όλες τις περιπτώσεις άνθρωποι που θεωρούν ότι τα τέκνα τους θα υπηρετήσουν υψηλόβαθμη εργασία.

Η εκτίμηση για το αν είναι εύκολο το να εργαστεί ένα ΑΜΕΑ στην Ελλάδα σήμερα είναι αναμενόμενη αφού σχεδόν όλοι οι γονείς ισχυρίζονται ότι δεν είναι εύκολο. Μόλις ένα 7% για τους γονείς αυτιστικών και ένα 20% για τους γονείς σωματικά αναπήρων θεωρείται εύκολο, ποσοστά που υποδηλώνουν ότι η κατάσταση είναι δεινή και δεν θα αλλάξει εύκολα. Σχετικά με τη σύγκριση της υφιστάμενης κατάστασης συγκριτικά με τα περασμένα χρόνια, οι απόψεις δίστανται. Αν και με χαμηλότερα ποσοστά, οι γονείς των ατόμων με νοητικές δυσκολίες υποστηρίζουν σχεδόν κατά 70% ότι δεν είναι καλύτερη, αντιθέτως οι γονείς των ατόμων με σωματικές δυσκολίες ότι είναι καλύτερη. Μπορεί να αφορά μόνο το 60%, σίγουρα όμως είναι ευόιωνο το γεγονός ότι υπερσχύει ως απάντηση.

Η εκτίμηση για το αν είναι εύκολο το να εργαστεί ένα ΑΜΕΑ στην Ευρώπη σήμερα είναι επίσης αναμενόμενη αφού όλοι γνωρίζουν ότι η κατάσταση εκεί έχει βελτιωθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό. Συνεπώς το 67% του πρώτου ερωτηματολογίου και το 80% του δεύτερου επιβεβαιώνουν τα ήδη γνωστά δεδομένα. Όσον αφορά τώρα τη σύγκριση με τις

παλαιότερες εποχές, η απάντηση είναι η ίδια από σχεδόν όλους τους γονείς. Μόλις 18% των γονέων αυτιστικών τέκνων θεωρούν ότι η κατάσταση δεν είναι καλύτερη σήμερα. Όλοι οι υπόλοιποι θεωρούν ότι είναι σαφώς καλύτερη.

Στα πλαίσια της ελεύθερης μετακίνησης για εργασία στην Ευρώπη, αλλά και της δυνατότητας επιλογής της Αμερικής τέθηκε το ζήτημα εργασίας στο εξωτερικό. Προς τιμήν τους πάνω από τους μισούς γονείς προτιμούν το παιδί τους να εργαστεί στο εξωτερικό. Ειδικά οι γονείς των παιδιών στο φάσμα επιλέγουν την Ευρώπη σε ποσοστό 36% και την Αμερική σε ποσοστό 15%. Οι αριθμοί είναι υψηλότεροι στους γονείς ατόμων με σωματική αναπηρία αφού σχεδόν οι μισοί επιλέγουν την Ευρώπη και το 13% την Αμερική. Αυτό συμβαίνει επειδή ο κόσμος πλέον μπορεί και ενημερώνεται. Γνωρίζει τις συνθήκες που επικρατούν στην κάθε περιοχή, βιώνει την πραγματικότητα στη δική του χώρα και παρακάμπτει την ανάγκη του να είναι σε κοντινή απόσταση με το παιδί του προκειμένου να εξελιχθεί αυτό σωστά.

4.4.3 Προτάσεις γονέων για τη βελτίωση της εργασιακής κατάστασης των ατόμων με αναπηρία

Η ερώτηση αυτή είναι ίσως η σημαντικότερη όλου του ερωτηματολογίου αφού ουσιαστικά δίνει λύσεις στο πρόβλημα της εργασιακής αποκατάστασης των ΑΜΕΑ. όλες οι απαντήσεις που δόθηκαν βρίσκονται στο παράρτημα, ωστόσο εδώ αναλύονται οι πιο σημαντικές.

Αρχικά όλοι οι γονείς ζητούν επιτέλους να υπάρξει ενσυναίσθηση, κατανόηση και αποδοχή. Στη θεωρία όλα είναι ιδανικά, στην πράξη απέχουν πολύ από το να θεωρηθούν έστω και βατά. Η κοινωνία οφείλει να ενημερωθεί και να εκπαιδευθεί στη συμβίωση και τη συνεργασία με άτομα με αναπηρία.

Οι άνθρωποι πρέπει να μάθουν τι σημαίνει αυτισμός και πώς αυτός λειτουργεί, να ενημερωθούν οι εργοδότες και να δημιουργήσουν πρόσφορο έδαφος στις επιχειρήσεις τους με τη βοήθεια ειδικών (ψυχολόγων, κοινωνικών λειτουργών κ.λπ.). Είναι καιρός να δημιουργηθούν προγράμματα εξειδικευμένης εκπαίδευσης και ενσωμάτωσης στην εργασία για τα άτομα με αυτισμό, τα άτομα αυτά έχουν πολλά προτερήματα και μπορούν να φανούν πολύ χρήσιμα σε οργανισμούς κι επιχειρήσεις. Με το να προσαρμοστεί μία

θέση εργασίας στις ανάγκες ενός αυτιστικού, λ.χ. να εργάζεται σε χώρο χωρίς κόσμο ή φασαρία κι έχοντας γύρω του μόνο τα απαραίτητα τον κάνει να αποδώσει τα μέγιστα. Οι αυτιστικοί είναι τελειομανείς, εμμένουν σε λεπτομέρειες και έχουν πάρα πολύ ισχυρή μνήμη. Αυτά μπορούν να λειτουργήσουν προς όφελος του εκάστοτε φορέα ενώ ο άνθρωπος θα αισθάνεται παραγωγικός κι ενεργό μέλος της κοινωνίας.

Στο θέμα των σωματικών αναπηριών οι γονείς ζητούν και πάλι την εκπαίδευση και την ενημέρωση της κοινωνίας και των εργοδοτών προκειμένου να υπάρχουν οι σωστές – εργασιακές και μη- σχέσεις. Εδώ επιπλέον ζητούν υποδομές και πρόσβαση παντού. Να μπορεί ένας άνθρωπος με αμαξίδιο να κινηθεί άνετα σε όλα τα μέρη του χώρου εργασίας του , να υπάρχει πρόβλεψη εταιρικού αυτοκινήτου για τη μετακίνηση των εργαζομένων με αναπηρία. Να υπάρχει ουσιαστική συμπερίληψη.

Κεφάλαιο 5

Συμπεράσματα

Αναλύοντας την εξέλιξη της αναπηρίας από τα προϊστορικά χρόνια μέχρι σήμερα, γίνεται αντιληπτό ότι το παρόν ζήτημα έχει περάσει πολλά στάδια. Η κατάσταση ήταν δύσκολη για χιλιάδες χρόνια, ωστόσο τείνει να αλλάξει τις τελευταίες δεκαετίες. Από τη φάση της δολοφονίας (Καιάδας, αρχαία Σπάρτη) εξελίχθηκε στη φάση της γελοιοποίησης (ρωμαϊκή αυτοκρατορία) κι έπειτα στη φάση των βασανιστηρίων και της ιδρυματοποίησης (Μεσαίωνας και τα χρόνια που ακολούθησαν). Εξαιρώντας την εποχή του Β' παγκοσμίου πολέμου που αποτελεί την πιο άσχημη σελίδα της νεότερης ιστορίας, τον 19^ο αλλά κυρίως τον 20^ο αιώνα η κατάσταση βελτιώνεται σημαντικά. Γίνονται επίσημες αναφορές σε σημαντικές αναπηρίες όπως το σύνδρομο Down και τον αυτισμό, στις μαθησιακές δυσκολίες και τη ΔΕΠΥ. Εφευρίσκονται σημαντικά εργαλεία για τα άτομα με προβλήματα όρασης και ακοής, ξεκινούν να εκπαιδεύονται οι εκπαιδευτές ατόμων με αναπηρία ενώ δημιουργούνται τα πρώτα προγράμματα εκπαίδευσης αποκλειστικά για ΑΜΕΑ. Η ειδική αγωγή επιτέλους εντάσσεται στα τυπικά σχολεία, υπάρχει συνεκπαίδευση και συμπερίληψη. Ψηφίζονται νόμοι που προστατεύουν τα ΑΜΕΑ, που τα εντάσσουν στην εργασιακή και την κοινωνική ζωή και απαγορεύουν τις διακρίσεις απέναντί τους.

Μελετώντας το δεύτερο σκέλος συμπεραίνεται ότι τα αγόρια με αναπηρία υπερτερούν σε αριθμό κατά πολύ των κοριτσιών και ότι τα περισσότερα παιδιά φοιτούν σε τυπικά σχολεία με την ανάλογη στήριξη. Οι γονείς τους θεωρούν ότι είναι πολύ δύσκολο το να εργαστούν τα άτομα με αναπηρία στην Ελλάδα, ωστόσο οι περισσότεροι πιστεύουν ότι τα παιδιά τους είναι ικανά προς εργασία. Συγκριτικά με τα παλαιότερα χρόνια θεωρούν ότι η κατάσταση στην Ελλάδα δεν έχει βελτιωθεί σχεδόν καθόλου εν αντιθέσει με την Ευρώπη που σχεδόν κατά απόλυτη πλειοψηφία εκτιμούν ότι οι εργασιακές συνθήκες για τα ΑΜΕΑ είναι καλύτερες. Αν είχαν την επιλογή να επιλέξουν τόπο εργασίας για τα παιδιά τους μεταξύ Ελλάδας, Ευρώπης και Αμερικής οι περισσότεροι επιλέγουν την Ευρώπη ενώ ακολουθεί η Ελλάδα και στο τέλος η Αμερική. Αυτό προκύπτει προφανώς λόγω της

σιγουριάς που αισθάνονται οι άνθρωποι αυτοί για την Ευρώπη και λόγω της επιθυμίας τους να έχουν σχετικά κοντά τους τα παιδιά τους. Ζητούν διακαώς να ενημερωθεί η κοινωνία, να εκπαιδευτούν οι εργοδότες και να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες ώστε η ισότητα να μην παραμένει στη θεωρία.

Όσον αφορά τους εργαζόμενους με αναπηρία, οι περισσότεροι που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ικανοί προς εργασία βάσει Κ..ΕΠ.Α. κι έχουν κινητική αναπηρία. Εργάζονται στον ιδιωτικό τομέα με αντικείμενο τις υπηρεσίες ενώ έχουν βαθμό απλού λειτουργού. Γενικά δεν είναι δυσαρεστημένοι από την εργασία τους αλλά υπάρχει σημαντικό περιθώριο βελτίωσης της συμπεριφοράς των ανωτέρων αλλά και των συναδέλφων τους απέναντί τους. Οι περισσότεροι δεν υστερούν μισθολογικά από τους συναδέλφους χωρίς αναπηρία ενώ σε μεγάλο βαθμό υπάρχουν οι υποδομές που απαιτούνται για την εργασία τους. Αν και εκτιμάται ότι η εργασιακή κατάσταση των ΑΜΕΑ έχει βελτιωθεί και βελτιώνεται συνεχώς, ωστόσο υπάρχει η πεποίθηση ότι τα πράγματα στην Ελλάδα δεν είναι καλά αλλά ότι θα βελτιωθούν μελλοντικά. Τα αντίστοιχα ποσοστά για την Ευρώπη είναι πάρα πολύ υψηλά, κάνοντας οφθαλμοφανή τη διαφορά μεταξύ Ελλάδας και Ευρώπης στα εργασιακά τεκταινόμενα των ατόμων με αναπηρία.

Κεφάλαιο 6

Σύνοψη- περιορισμοί- προτάσεις- μελλοντική έρευνα

Στο τελευταίο αυτό κεφάλαιο γίνεται μία ανακεφαλαίωση των όσων πραγματεύεται η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή και ακολουθεί η έκθεση των περιορισμών οι οποίοι υπήρξαν κατά τη διάρκεια της εκπόνησής της. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με τις προτάσεις της υπογράφουσας για πιο ενδελεχή έρευνα στο μέλλον.

6.1 Σύνοψη

Έχει ήδη αναλυθεί σε προηγούμενα κεφάλαια ότι η αναπηρία ως κατάσταση υφίσταται απ' αρχής κόσμου. Γύρω στο 4.000 με 5.000 π.Χ. επιχειρήθηκε στις Η.Π.Α. εγχείρηση σε άτομο με αναπηρία στο κάτω μέρος του σώματός του. Οι αρχαίοι Έλληνες γνώρισαν τον Ήφαιστο που ως αρχαίος θεός ήταν κουτσός λόγω διαπληκτισμού με το Δία (Μαιστρέλλης, Καλύβη, Μιχαήλ 2021:11) ενώ είναι γνωστό ότι και ο Όμηρος ήταν τυφλός. Στην εποχή του Ιπποκράτη γίνεται για πρώτη φορά λόγος για ασθένεια και όχι για τιμωρία από το θείο, συνεπώς οι ανάπηροι αντιμετωπίζονται ως άρρωστοι και λαμβάνουν το πρώτο είδος επιδόματος. Στην αρχαία Σπάρτη υπήρχε ο Καιάδας όπου έριχναν τα παιδιά που δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στις ανάγκες του τέλειου στρατιώτη. Στην αρχαία Ρώμη τα άτομα με αναπηρία ήταν γελωτοποιοί εξαιτίας της αναπηρίας τους.

Τα χρόνια που έζησε ο Χριστός θεράπευσε πολλά άτομα με αναπηρία ενώ στη συνέχεια, στην εποχή του Βυζαντίου η «θεραπεία» της αναπηρίας ήταν η απομόνωση και η προσευχή, αφού επικρατούσε η άποψη ότι τα άτομα αυτά «πλήρωναν τις αμαρτίες» συγγενικών τους προσώπων. Η εποχή του Μεσαίωνα υπήρξε μαύρο κεφάλαιο για τα άτομα με αναπηρία καθώς υπέστησαν βάρβαρα βασανιστήρια ενώ η Ιερά Εξέταση οδήγησε χιλιάδες στο θάνατο.

Το 16^ο αιώνα ξεκινά η «φροντίδα» των αναπήρων. Ουσιαστικά ήταν η ιδρυματοποίησή τους σε απάνθρωπες συνθήκες προκειμένου να μην επηρεάζεται ο μη ανάπηρος πληθυσμός. Ωστόσο γίνονται προσπάθειες πραγματικής βελτίωσης της ζωής τους, κυρίως για τους κωφούς κι αργότερα για τους τυφλούς μαθητές. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα δημιουργήθηκε στην Αμερική το πρώτο ειδικό σχολείο.

Τα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα γίνονται αναφορές σε ελλειμματική προσοχή και αυτισμό ενώ δημιουργείται το πρώτο τεστ ελέγχου νοημοσύνης. Εκείνη την εποχή έζησε η Μαρία Μοντεσόρι, ιατρός και μετέπειτα εκπαιδευτικός της οποίας οι μέθοδοι εφαρμόζονται ακόμη και σήμερα σε παιδιά με ή χωρίς αναπηρία.

Ακολούθησε η πιο σκούρα σελίδα στην παγκόσμια ιστορία, ο Β΄ παγκόσμιος πόλεμος κατά τον οποίο ο Αδόλφος Χίτλερ θέλησε να εξαφανίσει από τον κόσμο κάθε είδους αναπηρία αφαιρώντας τη ζωή από εκατοντάδες χιλιάδες ανάπηρους σε όλη την Ευρώπη.

Από το 1950 κι έπειτα ξεκινά δειλά- δειλά η υποστήριξη των ΑΜΕΑ και μέσω φορέων. Τότε ιδρύθηκε ο πρώτος σύλλογος γονέων ΑΜΕΑ ενώ στη συνέχεια ξεκίνησε η εκπαίδευση εκπαιδευτών ΑΜΕΑ. Αξιοσημείωτη θεωρείται η επινόηση του πρώτου ακουστικού και στη συνέχεια της πρώτης γραφομηχανής για τα άτομα με προβλήματα ακοής και όρασης αντίστοιχα. Καίριας σημασίας είναι η συνειδητοποίηση ότι υπάρχουν άτομα με μαθησιακές δυσκολίες και η χρήση ευρέως της ορολογίας αυτής, γεγονός που εξοικείωσε σε μεγάλο βαθμό τις κοινωνίες με το συγκεκριμένο θέμα.

Από τις Η.Π.Α. ξεκίνησε η ψήφιση των νόμων προστασίας των ΑΜΕΑ το 1975 ενώ αντιστοίχως ο πρώτος σχετικός νόμος στην Ελλάδα ψηφίστηκε το 1979 και στα τέλη της δεκαετίας του 1980 εξάγεται το συμπέρασμα περί σημαντικότητας της καθημερινής εντατικής εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρία.

Στο 3^ο κεφάλαιο αναλύεται η σχετική με τα ΑΜΕΑ νομοθεσία όπως ξεκίνησε και όπως ισχύει αυτή τη στιγμή στην Ελλάδα. Σύμφωνα με τον πρώτο νόμο που ψηφίστηκε, τον 693/1979 τα ικανά προς εργασία ΑΜΕΑ μπορούσαν να φοιτήσουν σε σχολές μαθητείας του ΟΑΕΔ ενώ τα μη ικανά σε ειδικούς χώρους εκπαίδευσης. Προκειμένου να ωθήσει τους εργοδότες να προσλάβουν άτομα με αναπηρία, η κυβέρνηση πλήρωνε μέρος των χρημάτων που απαιτούνταν για την ασφάλεια και τη μισθοδοσία τους ενώ επιβράβευε είτε με λόγια είτε με χρήματα αυτούς που απασχολούσαν ΑΜΕΑ. Υπήρχε επίσης συγκεκριμένος αριθμός ατόμων για προσλήψεις ΑΜΕΑ σε θέσεις του ευρύτερου δημοσίου. Τα δεδομένα αυτά ισχύουν και σήμερα, επικαιροποιημένα από το νόμο 2643/1998.

Ο νόμος 1143/ 1981 αφορούσε την εκπαίδευση ΑΜΕΑ και ήταν ο πρώτος που συμπεριλήφθηκε σε νομοθέτημα που αφορούσε την τυπική εκπαίδευση. Επικαιροποιήθηκε από το νόμο 1566/ 1985 και τα δεδομένα του εξακολουθούν να ισχύουν. Βάσει αυτού λοιπόν, η ειδική εκπαίδευση είναι δωρεάν και παρέχεται σε τυπικά και σε ειδικά σχολεία, ανάλογα με τις ανάγκες των μαθητών. Ο τρόπος εκπαίδευσης προσαρμόζεται στις ανάγκες των εκπαιδευόμενων, ωστόσο βασίζεται στο αναλυτικό πρόγραμμα που ανακοινώνει το υπουργείο παιδείας.

Ο νόμος 2956/ 2001 αναφέρεται στη σύσταση του ΟΑΕΔ. Λόγω της μεγάλης έκτασης και της μη σχετικότητας με την παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή, αναφέρθηκε μόνο το γεγονός ότι ως φορέας είναι υπεύθυνος για τις σχολές επαγγελματικής κατάστασης ατόμων με αναπηρία που έχει ιδρύσει και επιδιώκει να συσχετιστεί η εκπαίδευση με την εργασία. Ως υπεύθυνος φορέας για την απασχόληση στην Ελλάδα, γνωρίζει τις ανάγκες της αγοράς κατευθύνοντας τους εκπαιδευόμενους προς τις ανάλογες κατευθύνσεις.

Ο νόμος 3454/ 2006 και συγκεκριμένα το άρθρο 13 αφορά στη σύσταση του Εθνικού Παρατηρητηρίου Ατόμων με Αναπηρίες (Ε.ΠΑ. ΑμεΑ) ένα νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου το οποίο παρακολουθεί και επισημαίνει τα όσα συμβαίνουν όσον αφορά τα άτομα με αναπηρία πανελλαδικά και παγκόσμια. Ελέγχει το αν λειτουργούν σωστά τα προγράμματα που στοχεύουν στη συμπερίληψη των ΑΜΕΑ στην κοινωνία.

Ο νόμος 4443/2016 βασίζεται στην ευρωπαϊκή οδηγία περί ισότητας και συγκεκριμένα στην οδηγία 2000/ 43/ ΕΚ. Βάσει αυτής όλοι οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης δικαιούνται μαζί με τις οικογένειές τους να μετακινούνται εντός της ένωσης προκειμένου να εργασθούν. Επειδή ο νόμος είναι μεγάλος και πολλά από τα άρθρα του δε συμβάλουν καθόλου στην εκπόνηση της παρούσας διατριβής, γίνεται στοχευμένα αναφορά στο Συνήγορο του πολίτη που είναι υπεύθυνος για την εφαρμογή της οδηγίας αυτής στους χώρους εργασίας, στην απαγόρευση παντός είδους διακρίσεων στους εργασιακούς χώρους και στην εφαρμογή του σε περιπτώσεις σχετιζόμενες με τα άτομα με αναπηρία ή χρόνιες παθήσεις.

Το δεύτερο μέρος αναφέρεται στην ποσοτική έρευνα και συγκεκριμένα στα ερωτηματολόγια που διεξήχθησαν στο διαδίκτυο προκειμένου να διαπιστωθεί το τι πιστεύουν οι γονείς παιδιών με αναπηρία σχετικά με την επαγγελματική απασχόληση των παιδιών τους αλλά και το πώς βιώνουν το επάγγελμά τους εργαζόμενα ΑΜΕΑ. Στη συνέχεια αναλύονται τα αποτελέσματα και συγκρίνονται μεταξύ τους οι απαντήσεις γονέων παιδιών που έχουν διαφορετικά είδη αναπηρίας.

Η εργασία τελειώνει με την εξαγωγή και την έκθεση των συμπερασμάτων που προέκυψαν, με τη σύνοψη της εργασίας, την επισήμανση των περιορισμών και τις προτάσεις της υπογράφουσας για μελλοντική έρευνα.

6.2 Περιορισμοί

Οι περιορισμοί της παρούσας έρευνας αφορούν τη δυσκολία συλλογής στοιχείων που σχετίζονται με τον ακριβή αριθμό εργαζομένων ατόμων με αναπηρία στην Ελλάδα σήμερα. Αφορούν επίσης το γεγονός ότι η έρευνα διεξήχθη μόνο μέσω διαδικτύου χωρίς καθόλου προσωπική επαφή και συζήτηση, με αποτέλεσμα τα συμπεράσματα να εξάγονται αποκλειστικά και μόνο βάσει αριθμών.

Σημαντική ήταν και η έλλειψη σημαντικών τίτλων βιβλίων από τις τοπικές βιβλιοθήκες και από τις αντίστοιχες ηλεκτρονικές, γεγονός που δημιούργησε δυσκολία στην εκπόνηση του πρώτου σκέλους της διατριβής.

6.3 Προτάσεις και μελλοντική έρευνα

Η παρούσα έρευνα εξετάζει το πώς εξελίσσεται η αναπηρία στην Αμερική και στην Ευρώπη από τα χρόνια της προϊστορίας μέχρι σήμερα. Ξεκινά με αναφορές στα σημαντικότερα γεγονότα του παρελθόντος, όπως το ότι ο Ιπποκράτης θεωρεί για πρώτη φορά την αναπηρία ασθένεια ή την ψήφιση του πρώτου νόμου για τα άτομα με αναπηρία. Αναλύει τη σχετιζόμενη με τα ΑΜΕΑ ελληνική νομοθεσία και εστιάζει σε αυτά που εφαρμόζονται σήμερα. Ερευνητικά εστιάζεται στο πώς αντιμετωπίζουν οι γονείς των ανήλικων παιδιών με αυτισμό αλλά και αυτών με σωματικές αναπηρίες το εργασιακό μέλλον των παιδιών τους. Επιπλέον εξετάζει τις απόψεις ατόμων με αναπηρία που εργάζονται ήδη. Η έρευνα διεξήχθη λόγω συνθηκών πανδημίας μόνο μέσω διαδικτύου και κυρίως μέσω μέσων κοινωνικής δικτύωσης, συνεπώς τα συμπεράσματα δεν περιλαμβάνουν τον παράγοντα της ανθρώπινης επαφής με ό,τι αυτό συνεπάγεται.

Προτείνεται λοιπόν οι μελλοντικές μελέτες να ερευνήσουν τους ακριβείς αριθμούς εργαζόμενων ΑΜΕΑ που θα ισχύουν εκείνη την εποχή στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Συστήνεται να υπάρχει αντιστοιχία δημογραφικών δεδομένων με είδος αναπηρίας και τομέα απασχόλησης ανάλογα με τη χώρα. Φέρ' ειπείν στην Ελλάδα εργάζονται 2225 αυτιστικοί μέσης λειτουργικότητας στον τομέα των υπηρεσιών εκ των οποίων οι 1500 είναι άντρες απόφοιτοι πανεπιστημίου και οι 775 γυναίκες με μεταπτυχιακό.

Συστήνεται επίσης να ελεγχθεί το αν οι εργαζόμενοι λαμβάνουν επιμόρφωση προσαρμοσμένη στις ανάγκες τους στα πλαίσια της εργασίας τους και το είδος αυτής. Να μελετηθούν οι υποδομές και η υποστήριξη από ειδικούς στα πλαίσια της απορρόφησης των ΑΜΕΑ από φορείς και επιχειρήσεις. Να μιλήσουν τα άτομα που θα διεξάγουν την έρευνα απευθείας με στελέχη επιχειρήσεων που απασχολούν άτομα με αναπηρία, και εκτός των άλλων να μάθουν το λόγο που οι επιχειρήσεις επέλεξαν τα συγκεκριμένα άτομα, τι αναπηρία έχουν και τι όφελος πιστεύουν ότι έχει η επιχείρηση από αυτή τη συνεργασία.

Παράρτημα Α

1^ο Ερωτηματολόγιο

Το ερωτηματολόγιο αυτό αφορά γονείς ανήλικων παιδιών με αναπηρία και συγκεκριμένα παιδιών με αυτισμό ή/ και νοητική υστέρηση. Ακολουθεί αυτούσιο, στη μορφή που δόθηκε προς απάντηση.

Πώς βλέπουν οι γονείς των ανήλικων ΑΜΕΑ το εργασιακό μέλλον των παιδιών τους.

Ερωτηματολόγιο Μεταπτυχιακής Διατριβής με θέμα "τα ΑΜΕΑ στη διοίκηση των οργανισμών, η εξέλιξη στο χρόνο".

Το παρόν ερωτηματολόγιο αναφέρεται σε γονείς ανήλικων Ατόμων ΜΕ Αναπηρία και συγκεκριμένα σε γονείς παιδιών με αυτισμό ή με αυτισμό και νοητική υστέρηση.

1. Είστε γονέας ανήλικου ΑΜΕΑ;

- Ναι
- Όχι

2. Το τέκνο σας:

- Είναι αυτιστικό;
- Έχει νοητική υστέρηση;
- Είναι αυτιστικό κι έχει νοητική υστέρηση

3. Σε ποια ηλικιακή ομάδα ανήκει το τέκνο σας;

- 0-3
- 4-8
- 9-13
- 14-18

4. Σε ποιο φύλο ανήκει;

- Αρσενικό
- Θηλυκό

5. Σε ποια εκπαιδευτική δομή και υπό τι συνθήκες φοιτά το τέκνο σας;

- Παιδικό σταθμό
- Τυπικό νηπιαγωγείο με ιδιωτική παράλληλη στήριξη/ ειδικό βοηθητικό προσωπικό
- Τυπικό νηπιαγωγείο με δημόσια παράλληλη στήριξη /ειδικό βοηθητικό προσωπικό
- Τυπικό νηπιαγωγείο χωρίς στήριξη (δε χρειάζεται)
- Τυπικό νηπιαγωγείο χωρίς στήριξη (δεν παρέχεται)
- Ειδικό νηπιαγωγείο
- Τυπικό δημοτικό με ιδιωτική παράλληλη στήριξη /ειδικό βοηθητικό προσωπικό
- Τυπικό δημοτικό με δημόσια παράλληλη στήριξη/ ειδικό βοηθητικό προσωπικό
- Τυπικό δημοτικό χωρίς στήριξη (δε χρειάζεται)
- Τυπικό δημοτικό χωρίς στήριξη (δεν παρέχεται)
- Ειδικό δημοτικό

- Τυπικό γυμνάσιο με ιδιωτική παράλληλη στήριξη
- Τυπικό γυμνάσιο με δημόσια παράλληλη στήριξη
- Τυπικό γυμνάσιο χωρίς στήριξη (δε χρειάζεται)
- Τυπικό γυμνάσιο χωρίς στήριξη (δεν παρέχεται)
- Ειδικό γυμνάσιο
- Τυπικό λύκειο με ιδιωτική παράλληλη στήριξη
- Τυπικό λύκειο με δημόσια παράλληλη στήριξη
- Τυπικό λύκειο χωρίς στήριξη (δε χρειάζεται)
- Τυπικό λύκειο χωρίς στήριξη (δεν παρέχεται)
- Ειδικό λύκειο
- Ειδικό εργαστήριο επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης

6.Βάσει της υπάρχουσας εικόνας του τέκνου σας, θεωρείτε ότι θα είναι ικανό να εργαστεί στο μέλλον;

- Ναι
- Όχι

7.Σε περίπτωση που απαντήσατε "ναι", θεωρείτε ότι θα μπορεί να βρει εργασία;

- Στις θέσεις για ΑΜΕΑ που προκηρύσσει το δημόσιο
- Σε κάποια θέση εργάτη χωρίς απώλειες σε περίπτωση λάθους
- Σε κάποια θέση γραφείου χωρίς πολλές απαιτήσεις
- Σε κάποιο χώρο που θα μπορεί να λειτουργεί μόνος του
- Σε κάποια υψηλά ιστάμενη θέση

8.Βάσει της υπάρχουσας εικόνας του τέκνου σας, θεωρείτε ότι θα έχει τη δυνατότητα να εργαστεί στο μέλλον;

Ναι

Όχι

9.Σε περίπτωση που απαντήσατε "ναι", πού θεωρείτε πιο πιθανό να εργαστεί;

Σε χειρωνακτική εργασία ακολουθώντας απλές εντολές από ανωτέρους (π.χ. καθαριότητα)

Σε χειρωνακτική εργασία λαμβάνοντας μόνος του αποφάσεις για το τι πρέπει να κάνει (π.χ. κτηνοτροφία)

Σε χειρωνακτική εργασία ως υπάλληλος σε εργοστάσιο, με συγκεκριμένη εργασιακή ρουτίνα (π.χ. συσκευασία προϊόντων) (π.χ.

Σε εργασία γραφείου χωρίς πολλές απαιτήσεις και με συγκεκριμένη ρουτίνα (π.χ. τηλεφωνικό κέντρο)

Σε εργασία γραφείου, σε θέση με απαιτήσεις αλλά υπό την επίβλεψη ανωτέρων (π.χ. λογιστήριο)

Σε εργασία γραφείου ως ανώτερο στέλεχος (προϊστάμενος, υπεύθυνος τμήματος, διευθυντής)

10.Θεωρείτε ότι είναι εύκολο για ένα άτομο με αυτισμό ή με αυτισμό και νοητική υστέρηση να εργαστεί στην Ελλάδα σήμερα;

Ναι

Όχι

11.Θεωρείτε ότι η εργασία ενός ατόμου με αυτισμό ή με αυτισμό και νοητική υστέρηση είναι ευκολότερη σήμερα στην Ελλάδα σε σχέση με τα παλαιότερα χρόνια;

Ναι

Όχι

12.Θεωρείτε ότι είναι εύκολο για ένα άτομο με αυτισμό ή με αυτισμό και νοητική υστέρηση να εργαστεί στην Ευρώπη σήμερα;

Ναι

Όχι

13.Θεωρείτε ότι η εργασία ενός ατόμου με αυτισμό ή με αυτισμό και νοητική υστέρηση είναι ευκολότερη σήμερα στην Ευρώπη σε σχέση με τα παλαιότερα χρόνια;

Ναι

Όχι

14.Αν είχατε τη δυνατότητα επιλογής, θα προτιμούσατε το τέκνο σας να εργαστεί :

Στην Ελλάδα

Στην Ευρώπη

Στην Αμερική

15.Τι τρόπους βελτίωσης της εργασιακής κατάστασης των ατόμων με αυτισμό ή με αυτισμό και νοητική υστέρηση θα προτείνατε;

(κείμενο σύντομης απάντησης)

Οι απαντήσεις που δόθηκαν ήταν οι ακόλουθες:

1.Αρχικά χρειάζεται να ενημερωθεί ο κόσμος για τα αυτιστικά παιδιά και να έπειτα να τα αποδεχτεί. Ίσως δημιουργηθούν οι βάσεις για να μπορούν να υπάρξουν κάποια στιγμή και θέσεις εργασίας για αυτιστικά άτομα.

2. Συμπερίληψη, ένταξη σε τυπικούς πληθυσμούς, με παράλληλη δημιουργία περισσότερων δομών εκμάθησης καθημερινών δεξιοτήτων στις μικρότερες ηλικίες.
3. Tutoring/mentoring στις μεγαλύτερες ηλικίες.
4. Ενσυναίσθηση θα πρότεινα και οι εργοδότες να έχουν στο περιβάλλον τους παιδιά με αναπηρία.
5. Αποδοχή από τον κόσμο πρώτα για να μπορέσει να εργαστεί.
6. Καλύτερη εκπαίδευση της κοινωνίας για τα αυτιστικά άτομα και πιο ειδικευμένη εκπαίδευση τους.
7. Να προσαρμόζεται η εργασία στις ιδιαιτερότητες του κάθε ατόμου.
8. Προεπαγγελματική εκπαίδευση βασισμένη στις ικανότητες των παιδιών.
9. Ενημέρωση των εργοδοτών, δημόσιες δομές.
10. ΑΠΟΔΟΧΗ, ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ!!!
11. Λίγη κατανόηση και περισσότερη ανθρωπιά.
12. Σωστή κατανομή θέσεων εργασίας ανάλογα με τις ανάγκες του κάθε ατόμου και κατανόηση της κατάστασης του.
13. Ανάλογα με τις δυνατότητες του κάθε διαφορετικού παιδιού, να δίνεται η ανάλογη θέση.
14. Να υπάρχει ποσοστό πρόσληψης ΑΜΕΑ σε κάθε είδους εργασία υποχρεωτικά;
15. Όχι στον αποκλεισμό των ατόμων με αυτισμό στην εργασία. Περισσότερες ευκαιρίες εργασίας για άτομα με αυτισμό. Ενημέρωση ότι ο αυτισμός δεν είναι αναπηρία αλλά διαφορετικότητα. Εκπαίδευση των νευροτυπικών ατόμων για το πως να συνεργάζονται με άτομα στον αυτισμό.
16. Να μη ζητάνε μοριοδότηση από πτυχία ξένων γλωσσών.... Το ότι κατάφερε να τελειώσει το λύκειο χωρίς στήριξη είναι ήδη άθλος. Να τους δώσουν μια απλή θέση εργασίας να ζουν με αξιοπρέπεια, νιώθοντας αποδεκτοί και παραγωγικοί άνθρωποι. Αυτό μόνο...
17. ΓΙΑ ΜΕΝΑ ΘΑ ΗΤΑΝ ΚΑΛΥΤΕΡΟ ΠΑΝΩ ΑΠΟ ΟΛΑ ΝΑ ΕΝΗΜΕΡΩΘΟΥΝ ΟΛΟΙ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΤΙ ΕΙΝΑΙ Ο ΑΥΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΙΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΑΥΤΩΝ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΜΕ ΑΥΤΙΣΜΟ. ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΚΑΛΥΤΕΡΟΙ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ ΑΠΟ ΤΑ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΑΥΤΙΣΜΟ. ΕΙΝΑΙ ΑΤΟΜΑ ΕΙΛΙΚΡΙΝΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΑΘΗΚΟΝΤΟΣ. ΑΣ ΤΟ ΣΚΕΦΤΟΥΝ ΑΥΤΟ ΟΙ ΕΡΓΟΔΟΤΕΣ.
18. Πρέπει να ξεκινήσουμε πρώτα από την αποδοχή και την ενημέρωση του κόσμου.
19. Οργανωμένες δομές εκπαίδευσης και επαγγελματικής αποκατάστασης.
20. Αξιοποίηση ικανοτήτων.

21. Να αντιμετωπίζουν τα παιδιά μας ισάξια με τα υπόλοιπα παιδιά, να τα αποδεχτούν και να τους δείξουν αγάπη!! Αν υπήρχε ενσυναίσθηση όλα θα ήταν διαφορετικά..
22. Να υπάρχει ενημέρωση για τον αυτισμό δεν είναι αναπηρία.
23. Έχουν ήδη δημιουργηθεί θέσεις εργασίας στην Ευρώπη που ζητούν παιδιά με Asperger. Με την ικανότητα τους να αποδίδουν σχεδόν τέλεια σε συγκεκριμένους τομείς τα παιδιά αυτά επιλέγονται για να τοποθετούν σε συγκεκριμένες θέσεις προάγοντας την επιχείρηση.
24. Ειδικά κέντρα επαγγελματικής κατάρτισης ΑΜΕΑ, οργανωμένο πλάνο για ένταξη στην αγορά εργασίας, υπό την επίβλεψη ατόμων ή φορέων που θα διασφαλίζουν συνθήκες κάτω από τις οποίες μπορούν να εργαστούν τα άτομα αυτά, π.χ. οργανωμένο περιβάλλον, όσο δυνατόν πιο προβλέψιμο, συγκεκριμένες αρμοδιότητες και εργασιακή ρουτίνα.
25. Περισσότερες ευκαιρίες για ανακάλυψη των δεξιοτήτων του.
26. Δομές εκπαίδευσης βάσει των ικανοτήτων τους.
27. Όσον αφορά την χώρα μας δεν υπάρχει καμία μέριμνα για την εργασία των παιδιών με αυτισμό... μετά το λύκειο δεν υπάρχουν καν στο χάρτη.. Ακόμη και να μπουν στο πανεπιστήμιο καμία βοήθεια δεν υπάρχει ούτε εκεί.. Άρα η εργασία είναι ψηλά γράμματα ακόμη...
28. Πρέπει να ξεκινήσει η πολιτεία την στήριξη στις οικογένειες των ατόμων ΑΜΕΑ από τα βασικά πρώτα και μετά θα έρθει η βελτίωση της εργασιακής κατάστασης των ατόμων αυτών σαν φυσικό επακόλουθο. Τώρα το κράτος μας ρίχνει στον Καιάδα...
29. Υπάρχουν εργασίες που μπορούν να κάνουν τα παιδιά μας όπως λαϊκή τέχνη σέρβις σε μικρά καταστήματα έλεγχος αποσκευών σε αεροδρόμιο και γενικά όπου χρειάζεται να τηρηθούν όλα τα μέτρα- εργασίες με αυτιστικό και μεθοδικό τρόπο.
30. Υπαρξη ψυχολόγου στον εργασιακό χώρο για όλο το προσωπικό και δημιουργία επιδοτούμενων θέσεων εργασίας στον ιδιωτικό τομέα για ΑΜΕΑ.
31. Σαν βοηθητικό προσωπικό μπορούν να δουλέψουν σε σχολεία σε νοσοκομεία στα ΚΑΠΗ αλλά και σε δημαρχεία .
32. Οι εργοδότες να προσλαμβάνουν με βάση τις ικανότητες και δεξιότητες των ανθρώπων και όχι με τις ταμπέλες που ακολουθούν τα ΑΜΕΑ.
33. Ο μόνος τρόπος είναι να γίνουν αποδεκτοί από το εργασιακό περιβάλλον.
34. Ας αρχίσουμε από τα βασικά δηλ. Την ενημέρωση και την αποδοχή και μετά περνάμε στα υπόλοιπα. Είμαστε πολύ πίσω.
35. Θέσεις για άτομα με τις δυνατότητες που μπορεί να έχουν

36. Η εκπαίδευση τους πρέπει να 'ναι βιωματική από πολύ νωρίς. Από 12 χρονών. Όπως τα παιδιά που μπαίνουν σε μαθητεία κάποτε. Μαθαίνουνε μια τέχνη. Σήμερα η ειδική αγωγή αντιγράφει την τυπική αγωγή. Πρέπει να αλλάξουν τα πάντα. Αυτά τα παιδιά συχνά έχουν πολύ καλή αντίληψη κ είναι πολύ επιδέξια με τα χέρια τους. Κανείς δεν το προσέχει αυτό κ οι ικανότητες τους ακυρώνονται. Έχουν μεγάλη ανάγκη από κίνηση κ άθληση. Στο τυπικό σχολείο βαριούνται. Η έλλειψη λόγου συχνά περιπλέκει τα πράγματα. Στα ΕΕΕΕΚ ασχολούνται μόνο με τα πιο αυτόνομα παιδιά που έχουν λόγο, στον τομέα της μαγειρικής για παράδειγμα. Το προσωπικό δεν έχει την κατάλληλη εμπειρία κ ευαισθησία. Ένα ολόκληρο δυναμικό παραμένει ανεκμετάλλευτο. Η ενέργεια αυτών των παιδιών παραμένει φυλακισμένη, με ο τι αυτό συνεπάγεται στον τομέα της ψυχικής υγείας. Αυτή τη στιγμή γίνεται ακριβώς το αντίθετο από αυτό που θα έπρεπε.

37. Καταρχήν χρειάζεται ΕΝΑ σχολείο ενώ τώρα υπάρχει γκετοποίηση. Οι ομάδες να είναι μεικτές. Με αναπηρία κ χωρίς. Πολλοί νευροτυπικοί θα βρουν ενδιαφέροντα τα προγράμματα των ΑΜΕΑ κ οι μεν θα μαθαίνουν από τους δε. Οι αλλαγές πρέπει να 'ναι ριζοσπαστικές. Κ αυτό θα αλλάξει κ την κοινωνία προς το καλύτερο, αλλάζοντας την νοοτροπία που επικρατεί. Θα μπορούσαμε να μιλάμε για ώρες...

38. Ευκαιρίες και κρατική υποστήριξη για ελεύθερα επαγγέλματα.

39. Πολύ σημαντικό ρόλο παίζει η ενημέρωση των ανθρώπων που μπορεί να εργάζονται στον ίδιο χώρο με τα αυτιστικά άτομα προκειμένου να υπάρχει ένα ήρεμο περιβάλλον με κατανόηση προκειμένου να μπορέσουν να συνεργαστούν . Είναι πολύ σημαντικό για τον αυτιστικό να μπορεί να συνεννοηθεί με τα άτομα που βρίσκονται γύρω του , να έχει ένα ήσυχο και φιλικό εργασιακό χώρο για να μπορέσει να αποδώσει.

40. Ευκαιρίες και θέσεις εργασίας μισθοί αξιοπρεπείς

41. Κατάλληλο περιβάλλον βοηθά στην συγκέντρωση των ατόμων με αυτισμό. Όχι έντονους ήχους, έντονο φως και οσμές. Οι ικανότητες τους είναι εξαιρετικά υψηλές σε κάποιους τομείς! Ναι! Στην ένταξη στην εργασία των ΑμΕΑ.

42. Περισσότερες θέσεις και επιλογές.

Παράρτημα Β

2^ο Ερωτηματολόγιο

Το ερωτηματολόγιο αυτό αφορά γονείς ανήλικων παιδιών με αναπηρία και συγκεκριμένα παιδιών με σωματικές (κινητικές και αισθητηριακές) αναπηρίες (λχ διαβήτη, κινητική αναπηρία κλπ). Ακολουθεί αυτούσιο, στη μορφή που δόθηκε προς απάντηση.

Πώς βλέπουν οι γονείς των ανήλικων ΑΜΕΑ το εργασιακό μέλλον των παιδιών τους.

Ερωτηματολόγιο Μεταπτυχιακής Διατριβής με θέμα "τα ΑΜΕΑ στη διοίκηση των οργανισμών, η εξέλιξη στο χρόνο".

Το παρόν ερωτηματολόγιο αναφέρεται σε γονείς ανήλικων Ατόμων ΜΕ Αναπηρία και συγκεκριμένα σε γονείς παιδιών με σωματικές (κινητικές και αισθητηριακές) αναπηρίες (λχ διαβήτη, κινητική αναπηρία κλπ).

1. Είστε γονέας ανήλικου ΑΜΕΑ;

- Ναι
 Όχι

2. Το τέκνο σας:

- έχει κινητική αναπηρία.

- έχει αισθητηριακή αναπηρία.
- έχει αναπηρία σχετιζόμενη με το μυϊκό σύστημα
- έχει αναπηρία σχετιζόμενη με το μεταβολικό σύστημα
- Άλλο.

3. Σε ποια ηλικιακή ομάδα ανήκει το τέκνο σας;

- 0-3
- 4-8
- 9-13
- 14-18

4. Σε ποιο φύλο ανήκει;

- Αρσενικό
- Θηλυκό

5. Σε ποια εκπαιδευτική δομή και υπό τι συνθήκες φοιτά το τέκνο σας;

- Παιδικό σταθμό
- Τυπικό νηπιαγωγείο με ιδιωτική παράλληλη στήριξη/ ειδικό βοηθητικό προσωπικό
- Τυπικό νηπιαγωγείο με δημόσια παράλληλη στήριξη /ειδικό βοηθητικό προσωπικό
- Τυπικό νηπιαγωγείο χωρίς στήριξη (δε χρειάζεται)
- Τυπικό νηπιαγωγείο χωρίς στήριξη (δεν παρέχεται)
- Ειδικό νηπιαγωγείο
- Τυπικό δημοτικό με ιδιωτική παράλληλη στήριξη /ειδικό βοηθητικό προσωπικό
- Τυπικό δημοτικό με δημόσια παράλληλη στήριξη/ ειδικό βοηθητικό προσωπικό

- Τυπικό δημοτικό χωρίς στήριξη (δε χρειάζεται)
- Τυπικό δημοτικό χωρίς στήριξη (δεν παρέχεται)
- Ειδικό δημοτικό
- Τυπικό γυμνάσιο με ιδιωτική παράλληλη στήριξη
- Τυπικό γυμνάσιο με δημόσια παράλληλη στήριξη
- Τυπικό γυμνάσιο χωρίς στήριξη (δε χρειάζεται)
- Τυπικό γυμνάσιο χωρίς στήριξη (δεν παρέχεται)
- Ειδικό γυμνάσιο
- Τυπικό λύκειο με ιδιωτική παράλληλη στήριξη
- Τυπικό λύκειο με δημόσια παράλληλη στήριξη
- Τυπικό λύκειο χωρίς στήριξη (δε χρειάζεται)
- Τυπικό λύκειο χωρίς στήριξη (δεν παρέχεται)
- Ειδικό λύκειο
- Ειδικό εργαστήριο επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης

6.Βάσει της υπάρχουσας εικόνας του τέκνου σας, θεωρείτε ότι θα είναι ικανό να εργαστεί στο μέλλον;

- Ναι
- Όχι

7.Σε περίπτωση που απαντήσατε "ναι", θεωρείτε ότι θα μπορεί να βρει εργασία;

- Στις θέσεις για ΑΜΕΑ που προκηρύσσει το δημόσιο
- Σε κάποια θέση εργάτη χωρίς κινητικές απαιτήσεις
- Σε κάποια θέση γραφείου προσαρμοσμένη στις ανάγκες του

- Σε κάποια θέση γραφείου γενικού πληθυσμού
- Σε κάποιο χώρο που θα μπορεί να λειτουργεί μόνος του
- Σε κάποια υψηλά ιστάμενη θέση

8.Βάσει της υπάρχουσας εικόνας του τέκνου σας, θεωρείτε ότι θα έχει τη δυνατότητα να εργαστεί στο μέλλον;

- Ναι
- Όχι

9.Σε περίπτωση που απαντήσατε "ναι", πού θεωρείτε πιο πιθανό να εργαστεί;

- Σε χειρωνακτική εργασία χωρίς πολλές κινητικές/ σωματικές απαιτήσεις
- Σε χειρωνακτική εργασία προσαρμοσμένη στις ανάγκες του
- Σε χειρωνακτική εργασία ως υπάλληλος σε εργοστάσιο, με συνθήκες γενικού πληθυσμού
- Σε εργασία γραφείου προσαρμοσμένη στις ανάγκες του
- Σε εργασία γραφείου με συνθήκες γενικού πληθυσμού
- Σε εργασία γραφείου ως ανώτερο στέλεχος, με συνθήκες γενικού πληθυσμού

10.Θεωρείτε ότι είναι εύκολο για ένα άτομο με σωματική αναπηρία να εργαστεί στην Ελλάδα σήμερα;

- Ναι
- Όχι

11.Θεωρείτε ότι η εργασία ενός ατόμου με σωματική αναπηρία είναι ευκολότερη σήμερα στην Ελλάδα σε σχέση με τα παλαιότερα χρόνια;

Ναι

Όχι

12.Θεωρείτε ότι είναι εύκολο για ένα άτομο με σωματική αναπηρία να εργαστεί στην Ευρώπη σήμερα;

Ναι

Όχι

13.Θεωρείτε ότι η εργασία ενός ατόμου με σωματική αναπηρία είναι ευκολότερη σήμερα στην Ευρώπη σε σχέση με τα παλαιότερα χρόνια;

Ναι

Όχι

14.Αν είχατε τη δυνατότητα επιλογής, θα προτιμούσατε το τέκνο σας να εργαστεί :

Στην Ελλάδα

Στην Ευρώπη

Στην Αμερική

15.Τι τρόπους βελτίωσης της εργασιακής κατάστασης των ατόμων με κινητική αναπηρία θα προτείνατε;

(κείμενο σύντομης απάντησης)

1.Πρόσβαση παντού , ράμπες ασανσέρ, τουαλέτες για ΑΜΕΑ.

2.Δημιουργία υποδομών με κατάλληλες προδιαγραφές.

3. Αρχικά θα έπρεπε να υπάρχει πρόβλεψη για την μεταφορά τους από και προς την εργασία τους. Να υπάρχει κοινωνική λειτουργός στον χώρο εργασίας τους ώστε να διευκολύνεται η σχέση του ατόμου με κινητικές αναπηρίες με τους συναδέλφους του.
4. Αυτά τα άτομα θα πρέπει να εργάζονται σε θέσεις ιδεών και ελέγχων.
5. Προσβασιμότητα.
6. Όλο το σύστημα πρέπει να αλλάξει στην Ελλάδα για τα ΑΜΕΑ.
7. Υποδομές παντού.
8. Σε όλους τους χώρους πρόσβαση .
9. Δεν είχατε άλλο για τον τρόπο φοίτησης γιατί το δικό μου παιδί δέχεται κατ' οίκον εκπαίδευση διότι λόγω χιλιομετρικής απόστασης δε μπορεί να μεταβεί στο ειδικό νηπιαγωγείο. Όσον αφορά στους τρόπους βελτίωσης της εργασιακής κατάστασης θα έπρεπε εκτός από το να δουλεύουν από το σπίτι μέσω υπολογιστή θα μπορούσε να υπήρχε καλύτερη πρόσβαση στους εργασιακούς χώρους για ΑμεΑ, γιατί για παράδειγμα στην επαρχία που ζω, οι συνθήκες δεν είναι καλές ούτε για τους αρτιμελείς. .
10. Μετασχολική επιμόρφωση και μαθητεία έως την θέση του σε επάρκεια στον τομέα εργασίας που επιθυμεί.
11. Να μπορούν να πάνε όπου θέλουν χωρίς την ανάγκη να τους βοηθήσει κάποιος.
12. Δυνατότητα παραχώρησης εταιρικού οχήματος ΑΜΕΑ για όσους δεν έχουν όχημα και δε μπορούν να πάνε στην εργασία τους.
13. Ράμπες.
14. Πληροφόρηση των υπολοίπων συναδέλφων σχετικά με τη φύση της αναπηρίας.
15. Πρόσβαση σε όλους τους χώρους.
16. Ενσυναίσθηση και κατανόηση, επιτέλους!
17. Προσαρμογή των εγκαταστάσεων όπου χρειάζεται.

Παράρτημα Γ

3^ο Ερωτηματολόγιο

Το ερωτηματολόγιο αυτό αφορά γονείς ενήλικες ΑΜΕΑ και τη δυνατότητα αυτών να εργαστούν. Ακολουθεί αυτούσιο, στη μορφή που δόθηκε προς απάντηση.

Τα ΑΜΕΑ ως εργαζόμενοι.

Ερωτηματολόγιο Μεταπτυχιακής Διατριβής με θέμα "τα ΑΜΕΑ στη διοίκηση των οργανισμών, η εξέλιξη στο χρόνο".

Το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο αφορά την ικανότητα και τη δυνατότητα ενήλικων ΑΜΕΑ να εργαστούν.

1. Φύλο:

- Άνδρας
- Γυναίκα

2. Ηλικία:

- 18-30
- 31-45
- 46-60
- 61 και άνω

3. Οικογενειακή κατάσταση:

- Άγαμος
- Έγγαμος
- Διαζευγμένος
- Χήρος

4. Αριθμός τέκνων σε περίπτωση που υπάρχουν:

(κείμενο σύντομης απάντησης)

5. Επίπεδο εκπαίδευσης:

- Πρωτοβάθμια εκπαίδευση
- Δευτεροβάθμια εκπαίδευση
- ΙΕΚ
- ΑΕΙ/ ΤΕΙ
- Μεταπτυχιακό
- Διδακτορικό

6. Βάσει ΚΕΠΑ είστε ικανός για εργασία;

- Ναι
- Όχι

7. Τι είδους αναπηρία έχετε;

- Κινητική αναπηρία (εγκεφαλική παράλυση, ακρωτηριασμός, χρήστης τροχοκαθίσματος κλπ.)
- Αισθητηριακή αναπηρία (κώφωση, τύφλωση κλπ.)
- Ψυχική αναπηρία (μανιοκατάθλιψη, διπολική διαταραχή κλπ.)
- Νοητική αναπηρία (σύνδρομο Down, αυτισμός κλπ.)

8. Εργάζεστε:

- στον ιδιωτικό τομέα
- στο δημόσιο τομέα

9. Ο τομέας στον οποίο απασχολείστε είναι:

- ο τομέας των υπηρεσιών
- ο τομέας των χειρωνακτικών εργασιών

10. Η βαθμίδα στην οποία απασχολείστε είναι:

- διευθυντής
- ανώτερος λειτουργός
- λειτουργός
- βοηθός λειτουργός

11. Το καθεστώς εργασίας υπό το οποίο εργάζεστε είναι:

- Μόνιμο προσωπικό
- Συμβασιούχος
- Ωρομίσθιος

12. "Είμαι ευχαριστημένος με την εργασία μου."

- Διαφωνώ απόλυτα.
- Διαφωνώ.
- Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ.
- Συμφωνώ.
- Συμφωνώ απόλυτα.

13. "Η αναπηρία μου δεν έχει επηρεάσει αρνητικά τον εργοδότη μου ως προς την προοπτική ανέλιξης μου."

- Διαφωνώ απόλυτα.
- Διαφωνώ.
- Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ.
- Συμφωνώ.
- Συμφωνώ απόλυτα.

14. "Ο προϊστάμενος μου συμπεριφέρεται με κατανόηση."

- Διαφωνώ απόλυτα.
- Διαφωνώ.
- Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ.

- Συμφωνώ.
- Συμφωνώ απόλυτα.

15. "Έχω ισότιμη μεταχείριση με τους μη ανάπηρους συναδέλφους μου από τον προϊστάμενο μου."

- Διαφωνώ απόλυτα.
- Διαφωνώ.
- Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ.
- Συμφωνώ.
- Συμφωνώ απόλυτα.

16. "Αμείβομαι το ίδιο με τους ομόβαθμους συναδέλφους μου."

- Διαφωνώ απόλυτα.
- Διαφωνώ.
- Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ.
- Συμφωνώ.
- Συμφωνώ απόλυτα.

17. "Τυγχάνω ισότιμης μεταχείρισης στην εργασία μου."

- Διαφωνώ απόλυτα.
- Διαφωνώ.
- Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ.
- Συμφωνώ.
- Συμφωνώ απόλυτα.

18. "Οι συνάδελφοί μου με αντιμετωπίζουν με τον ίδιο τρόπο που αντιμετωπίζουν και τους υπόλοιπους συναδέλφους μου."

- Διαφωνώ απόλυτα.
- Διαφωνώ.
- Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ.
- Συμφωνώ.
- Συμφωνώ απόλυτα.

19. "Στην εργασία μου παρέχεται η δυνατότητα ευέλικτου ωραρίου."

- Διαφωνώ απόλυτα.
- Διαφωνώ.
- Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ.
- Συμφωνώ.
- Συμφωνώ απόλυτα.

20. "Μου παρέχεται ο κατάλληλος εργασιακός εξοπλισμός για να φέρνω εις πέρας την εργασία μου."

- Διαφωνώ απόλυτα.
- Διαφωνώ.
- Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ.
- Συμφωνώ.
- Συμφωνώ απόλυτα.

21. "Υπάρχουν τουαλέτες για άτομα με αναπηρίες."

- Ναι
- Όχι

22. "Τα κτίρια στα οποία εργάζομαι είναι προσβάσιμα."

- Διαφωνώ απόλυτα.
- Διαφωνώ.
- Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ.
- Συμφωνώ.
- Συμφωνώ απόλυτα.

23. Υπάρχουν κι άλλοι εργαζόμενοι ΑΜΕΑ στο χώρο;

- Ναι
- Όχι

24. "Τα ΑΜΕΑ σήμερα έχουν πιο εύκολη πρόσβαση στην εργασία εν συγκρίσει με τα παλαιότερα χρόνια."

- Διαφωνώ απόλυτα.
- Διαφωνώ.
- Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ.
- Συμφωνώ.
- Συμφωνώ απόλυτα.

25. "Κρίνω την πρόσβαση των ΑΜΕΑ στην εργασία στην Ελλάδα σήμερα εύκολη."

- Διαφωνώ απόλυτα.
- Διαφωνώ.
- Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ.
- Συμφωνώ.
- Συμφωνώ απόλυτα.

26. "Κρίνω την πρόσβαση των ΑΜΕΑ στην Ευρώπη σήμερα εύκολη."

- Διαφωνώ απόλυτα.
- Διαφωνώ.
- Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ.
- Συμφωνώ.
- Συμφωνώ απόλυτα.

27. "Θεωρώ ότι η εργασιακή κατάσταση των ΑΜΕΑ στην Ελλάδα στο μέλλον θα βελτιωθεί."

- Διαφωνώ απόλυτα.
- Διαφωνώ.
- Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ.
- Συμφωνώ.
- Συμφωνώ απόλυτα.

28. "Θεωρώ ότι η εργασιακή κατάσταση των ΑΜΕΑ στην Ευρώπη στο μέλλον θα βελτιωθεί."

- Διαφωνώ απόλυτα.
- Διαφωνώ.
- Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ.
- Συμφωνώ.
- Συμφωνώ απόλυτα.

Βιβλιογραφία

Ζώνιου -Σιδέρη, Α., (2004) *Σύγχρονες Ενταξιακές Προσεγγίσεις*, Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά γράμματα

Κοντιάδης, Ξ., (2001) *Μεταμορφώσεις του κοινωνικού κράτους στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση

Κουβαριτάκη , Ι., Μπενέκου, Ε., (2020) *Δικαιώματα των ατόμων με Αναπηρίες, ειδική έκθεση 2020*, Αθήνα, Συνήγορος του Πολίτη

Λογαράς, Δ., (2013), *Εργασία, απασχόληση και αναπηρία*, Αθήνα, ΕΣΑΜΕΑ

Μαιστρέλλης, Σ., Καλύβη, Ε., Μιχαήλ, Μ., (2021), *Ιστορία – από τη Μυθολογία στην Ιστορία – Γ' Δημοτικού*, Αθήνα, Διόφαντος

Μανιτάκης, Α., (2004) *Το Σύνταγμα και τα Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα

Ματανά, Α., Μυτιληναίου, Δ., (2020) *Ίση μεταχείριση- ειδική έκθεση 2020*, Αθήνα, Συνήγορος του Πολίτη

Heward, W., (2011) *Παιδιά με ειδικές ανάγκες*, New Jersey, εκδόσεις Τόπος

Smith, D., Tyler, N., (2019) *Εισαγωγή στην Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση*, New Jersey, Gutenberg

<https://www.e-nomothesia.gr/kat-ergasia-koinonike-asphalise/n-2643-1998.html>

(νόμος 2643/ 1998, πρόσβαση: 18/10/2021)

<https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/n-1143-1981.html> (νόμος 1143/1981, πρόσβαση : 17/10/2021)

<https://www.e-nomothesia.gr/kat-ergasia-koinonike-asphalise/n-2956-2001.html>

(νόμος 2956/2001, πρόσβαση: 19/10 /2021)

<https://www.e-nomothesia.gr/oikogeneia/n-3454-2006.html> (νόμος 3454/2006, πρόσβαση: 19/10 /2021)

<https://www.e-nomothesia.gr/kat-anthropina-dikaiomata/nomos-4443-2016-fek-232a-9-12-2016.html> (νόμος 4443/2016, πρόσβαση: 21/10 /2021)

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%BD%CE%B1%CF%80%CE%B7%CF%81%CE%AF%CE%B1> (ορισμός αναπηρίας, πρόσβαση: 15/10/2021)

<https://www.kathimerini.gr/1091154/article/epikairothta/episthmh/se-ti-xrhstimeyan-oi-rampes-stoys-arxaioellhnikoys-naoys> (Πρόσβαση: 10/10/2021)

<https://www.bible.com>

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex%3A32014L0054> (οδηγία 2014/54/ ΕΕ, πρόσβαση: 21/10 /2021)

<https://www.synigoros.gr> (συνήγορος του πολίτη, πρόσβαση: 25/10/2021)

[https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%AE%CE%B3%CE%BF%CF%81%CE%BF%CF%82_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%AF%CF%84%CE%B7_\(%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%AE%CE%B3%CE%BF%CF%81%CE%BF%CF%82_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%AF%CF%84%CE%B7_(%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B)
(συνήγορος του πολίτη, ορισμός, πρόσβαση: 25/10/2021)

<http://kaleidoskopio-ea.blogspot.com>

<https://www.yoair.com>

<https://encyclopedia.ushmm.org>

<http://eidikiagogimeaplalolia.blogspot.com>

<https://www.who.int> (ΠΟΥ, ορισμός αναπηρίας, πρόσβαση 2/10/2021)

<https://wid.org>

media.gov.gr (pdf, πρόσβαση: 16/10/2021)

<https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-21> (άρθρο 21 Ελληνικού Συντάγματος, πρόσβαση: 7/11/2021)

<https://www.esamea.gr>

<https://www.autismgreece.gr> (ποσοστά ατόμων με αυτισμό, πρόσβαση 30/10/2021)

<https://www.capital.gr/health/3185782/eos-kai-to-50-ton-paidion-mporei-na-genniountai-me-autismo-mexri-to-2025> (ποσοστά ατόμων με αυτισμό, πρόσβαση 30/10/2021)

<https://www.noesi.gr> (πρόσβαση 31/10/2021)

<https://www.capital.gr/oikonomia/3588042/pou-tha-dothoun-ta-2-6-dis-euro-tou-tameiou-anakampsis-gia-tin-apasxolisi> (πρόσβαση 3/11/2021)

www.cnn.gr

<https://www.amea-care.gr/%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%8C%CE%BB%CE%BF%CF%85%CF%82-%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1-%CE%BC%CE%B5-%CE%AF%CF%83%CE%B5%CF%82-%CE%B5%CF%85%CE%BA%CE%B1> (εργασία ΑΜΕΑ, πρόσβαση: 5/11/2021)

<https://unric.org> (ΟΗΕ για τα ΑΜΕΑ, πρόσβαση 5/10/2021)

<https://ec.europa.eu> (Ευρωπαϊκή επιτροπή, πρόσβαση 6/10/2021)

<https://www.esamea.gr/legal-framework/54-do-you-know/193-disability-categorisation> (κατηγορίες αναπηρίας, πρόσβαση 2/10/2021)

<https://www.bible.com/el/bible/173/MRK.2.TGV> (θεραπεία παράλυτου, πρόσβαση: 3/10/2021)

<https://www.bible.com/el/bible/346/JHN.9.TGVD> (θεραπεία εκ γενετής τυφλού, πρόσβαση: 3/10/2021)